

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**HUKUKİ, SİYASİ VE DEMOKRATİK BOYUTLARIYLA
TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK SEÇİMİN UYGULANABİLİRLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Sefa BAYGÜL

Çorum - 2022

**HUKUKİ, SİYASİ VE DEMOKRATİK BOYUTLARIYLA TÜRKİYE'DE
ELEKTRONİK SEÇİMİN UYGULANABİLİRLİĞİ**

Sefa BAYGÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TURAN

Çorum 2022

Sefa BAYGÜL tarafından hazırlanan “Hukuki, Siyasi ve Demokratik Boyutlarıyla Türkiye’de Elektronik Seçimin Uygulanabilirliği” adlı tez çalışması 28/09/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fatih DUMAN

.....

Dr. Öğr. Üyesi Gözde Müşerref GEZGÜÇ

.....

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TURAN

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile Sefa BAYGÜL’ün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans/~~Doktora~~ derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Sefa BAYGÜL

HUKUKİ, SİYASİ VE DEMOKRATİK BOYUTLARIYLA TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK SEÇİMİN UYGULANABİLİRLİĞİ

Sefa BAYGÜL

ORCID: 0000-0001-9252-6728

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Eylül 2022

ÖZET

Seçimler, demokrasinin en önemli unsurları arasındadır. Bu nedenle seçimlerin uygulama süreci oldukça dikkat gerektiren bir meseledir. Bu çalışmada demokrasi konusu temel alınarak, seçim konusunda gerekli tüm detaylara yer vermeye çalışılmış olup demokratik seçimlerin tanımı, kapsamı ve işleyişi ile seçim sistemleri enine boyuna aktarılmıştır. Daha sonra e-seçim'e giden süreçte teknolojinin topluma aktarılmasında önemli rol oynayan kavramlar incelenmiştir. Sonrasında e-seçim açısından önemli bir rol model olan e-devlet projesi uygulama ve işlevselliği açısından aktarılmıştır. Diğer bölümde e-seçim tanımı yapılarak, kısa tarihçesinden bahsedilmiştir. E-seçim sürecinin uygulamaya geçilmesi açısından önemli görülen boyutlardan bahsedildikten sonra e-seçim konusunda deneyim göstermiş ülkeler ele alınmıştır. Sonraki bölümde e-seçim sürecinin güvenilirlik bağlamında incelemesi yapılmıştır. Türkiye'de mevcut olarak kullanılan "Seçis" uygulaması aktarıldıktan sonra iki farklı model incelenmiştir. İlk model incelemesinde Havelsan tarafından geliştirilen, fakat uygulamaya alınmayan e-sandık projesi ele alınmıştır. Bu proje belirli bir yerde yapılan e-seçim modeli türüne uygun olarak yerli ve milli yazılımla hazırlanmıştır. Proje ciddi uğraşlar sonucu yapıldığı ve uygulanması sonucunda seçimlerde hızlı sonuçların alınması, mükerrer oyların engellenmesi, güvenlik sağlanması, ekonomik tasarruf sağlanması vb. birçok faydayı da beraberinde getirmesi olası görülmektedir. Diğer model incelemesinde blockchain teknolojisi tabanlı e-seçim sistemi ise internet üzerinden yapılan oylama modeline uygun olarak alternatif bir uygulamadır. Bu teknoloji tamamen güvenlik odaklı ve merkeziyetsiz yapısı ile toplumun güven sorununu çözebilecek kabiliyettedir. Tüm bu bahsedilen konular ekseninde çalışmanın temel amacı Türkiye Cumhuriyeti özelinde e-seçimin uygulanması ile ortaya çıkacak problemlere hem çözüm önerileri sunmak hemde bir yol çizmek maksatlıdır. Şayet Türkiye'de

e-seçim uygulanırsa teknolojinin iyi sentezlenmesi ve topluma aşılması önemli görülmektedir. E-seçim ve teknoloji ayrılmaz bir parçadır.

Anahtar Kavramlar: Demokrasi, Elektronik Demokrasi, Seçim, Elektronik Seçim, Seçim Sistemleri, Blockchain Teknolojisi

Bilim Kodu: 111604

**THE APPLICABILITY OF ELECTRONIC ELECTIONS IN TURKEY WITH ITS LEGAL,
POLITICAL AND DEMOCRATIC DIMENSIONS**

Sefa BAYGÜL

ORCID: 0000-0001-9252-6728

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

September 2022

ABSTRACT

Elections are among the most important elements of democracy. For this reason, the implementation process of the elections is a matter that requires attention. In this study, based on the topic of democracy, an attempt has been made to include all the necessary details about the election, and the definition, scope and functioning of democratic elections and election systems have been transferred in detail. Later, the concepts that play an important role in the transfer of technology to society in the process leading to e-selection is examined. After that, the e-government project, which is an important role model in terms of e-selection, was transferred in terms of implementation and functionality. In the other section, the definition of e-selection is made and its brief history is mentioned. After mentioning the dimensions that are considered important in terms of implementing the e-selection process, the countries that have shown experience in e-selection were discussed. In the next section, the e-selection process was examined in the context of reliability. After the "Seçsis" application, which is currently used in Turkey, was transferred, two different models were examined. In the first model review, the e-chest project developed by Havelsan, but not implemented, was discussed. This project has been prepared with domestic and national software in accordance with the type of e-selection model made in a specific place. The project was carried out as a result of serious efforts and as a result of its implementation, rapid results in elections, prevention of duplicate votes, ensuring security, economic savings, etc. were obtained. It is possible that it will bring many benefits with it. In the other model review, the blockchain technology-based e-election system is an alternative application in accordance with the voting model over the Internet. This technology has the ability to solve the trust problem of society with its

completely security-oriented and decentralized structure. The main purpose of the work on the axis of all these mentioned issues is to offer solutions to the problems that will arise with the implementation of e-selection in the Republic of Turkey and to draw a path. If e-selection is implemented in Turkey, it is considered important to synthesize technology well and instill it in society. E-selection and technology are an integral part.

Keywords: Democracy, Electronic Democracy, Election, Electronic Election, Election Systems, Blockchain Technology

Science Code: 111604

TEŐEKKÖR

Hukuki, Siyasi ve Demokratik Boyutlarıyla TŒrkiye’de Elektronik Seçimin Uygulanabilirlięi başlıklı tez çalışmamda emeğini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeden, her zaman yanımda olan danışman hocam sayın Dr. Öęr. Üyesi Hakan TURAN’a, Ayrıca tez yazma sürecimde maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, başta rahmetli babam İbrahim BAYGÖL’e, annem Serap BAYGÖL’e ve sevgili eřim Ayšınur BERK BAYGÖL’e sonsuz teőekkŒrŒ borç bilirim.

Sefa BAYGÖL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR	xv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

DEMOKRASİ TANIMLAMASI VE E-DEMOKRASİ

1.1. Demokrasi Tanımı.....	2
1.2. Demokrasinin Temel İlkeleri.....	4
1.3. Demokrasi Teorileri.....	6
1.3.1. Normatif Demokrasi Teorisi	6
1.3.2. Ampirik Demokrasi Teorisi.....	6
1.4. Demokrasi Türleri.....	7
1.4.1. Doğrudan Demokrasi (Klasik Demokrasi).....	7
1.4.2. Temsili Demokrasi	8
1.4.3. Yarı Doğrudan Demokrasi	8
1.5. Demokrasi Kuramları.....	9
1.5.1. Liberal Demokrasi Kuramı	9
1.5.2. Sosyal Demokrasi Kuramı	10
1.5.3. Katılımcı Demokrasi Kuramı	11
1.5.4. Eleştirel Demokrasi Kuramı	12

1.5.5. Müzakereci Demokrasi Kuramı	13
1.6. E-Demokrasi (Kuramı).....	14
1.6.1. Demokrasi ve Teknoloji İlişkisi(Dijitalleşme)	14
1.6.2. E-Demokrasi Tanımı ve Kapsamı	15
1.6.3. E-Demokrasi Sürecinde Siyasal Katılımın Aracı Olarak; E-Katılım.....	16
1.6.4. E-Müzakere	20
1.6.5. E-Demokrasi; Olası Riskler ve Fırsatlar	20

2. BÖLÜM

SEÇİM KAVRAMI VE SEÇİM SİSTEMLERİ

2.1. Seçim	22
2.2. Seçme Hakkı ve Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri.....	22
2.2.1. Serbest Oy İlkesi.....	23
2.2.2. Genel Oy İlkesi	24
2.2.3. Eşit Oy İlkesi	24
2.2.4. Doğrudan (Tek Dereceli) Oy İlkesi.....	24
2.2.5. Mecburi (İhtiyari)Oy İlkesi	24
2.2.6. Açık Seçim ve Döküm İlkesi.....	25
2.2.7. Gizlilik İlkesi	25
2.2.8. Bireysel Oy İlkesi	26
2.2.9. Yargı Yönetimi ve Denetimi İlkesi	26
2.3. Seçimlerin Temel Öğeleri ve Türkiye’de Seçim Örgütlenmesi	26
2.3.1. Seçim Çevresi	26
2.3.2. Seçmen ve Seçmen Kütüğünün Oluşturulması.....	27
2.3.3. Adayların Belirlenmesi.....	27
2.3.4. Temsil.....	28
2.3.5. Seçim Örgütlenmesi.....	28

2.3.6. Seçimlerde Kullanılacak Olan Araç ve Gereçler	36
2.4. Seçim Sistemleri.....	36
2.4.1. Çoğunluk Sistemi	36
2.4.2. Yarı Nispi (Oransal) Sistem	40
2.4.3. Nispi (Oransal) Temsil Sistemi	41
2.4.4. Karma Seçim Sistemleri	45

3. BÖLÜM

ELEKTRONİK SEÇİM VE TÜRKİYE

3.1. Teknolojik Gelişim Süreci	48
3.1.1. Bilginin Toplumsallaşması	48
3.1.2. Bilgi Toplumu.....	49
3.1.3. Sosyal Bilişim	49
3.1.4. Ağ Toplumu.....	50
3.2. E-Devlet.....	51
3.2.1. E-Devletin Faydaları.....	52
3.2.2. E-Devletin Amaçları.....	53
3.2.3. E-Devlet Projesi: Türkiye Cumhuriyeti.....	54
3.3. E-Seçim	57
3.3.1. E-Seçim'in Tanımı ve Kısa Tarihçesi.....	57
3.3.2. E-Seçim'in Hukuki, Siyasi, Toplumsal, Teknolojik ve Ekonomik Boyutları.....	58
3.3.3. E-Seçim Ülke Örnekleri.....	60
3.3.4 E-Seçim'e Karşı Güven Sorunları ve Çözüm Önerileri.....	63
3.3.5. E-Seçim Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Konumu ve Seçim Uygulaması.....	65
3.4. Türkiye'de E-Seçim İçin İlk Model İncelemesi: E-Sandık Projesi	71
3.5. Türkiye'de E-Seçim İçin İkinci Model İncelemesi: Blockchain Tabanlı E-Seçim.....	72

3.6. Türkiye’de E-Seçim’in Uygulanmasına Yönelik Öneriler ve Dikkat Edilmesi Gereken Konular	75
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	77
KAYNAKÇA.....	81

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 3.1. Geleneksel Devlet ve E-Devlet Karşılaştırılması	50
Tablo 3.2. Elektronik Devletin(E-Devlet) Kullanım Amaçları.....	52
Tablo 3.3. Türkiye Cumhuriyeti E-Devlet Projesi Bilgilendirme	53

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Vatandaş Katılım Merdiveni Tipolojisi	17
Şekil 2.1. Türkiye Cumhuriyeti Seçim Örgütlenmesi Şeması	29
Şekil 3.1. E-Devletin Çalışma Mantığı.....	54
Şekil 3.2. E-Seçim Boyutları	57
Şekil 3.3. E-Seçim Güven Piramidi.....	63
Şekil 3.4. Seçis'in Tarihsel Gelişimi	65
Şekil 3.5. Seçim Döngüsü.....	66
Şekil 3.6. Seçis Çalışma Entegrasyonu.....	68
Şekil 3.7. Blockchain Tabanlı E-Seçim Sistemi Algoritması	72

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

BİT	Bilgi İletişim Teknolojileri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
E-DEMOKRASİ	Elektronik Demokrasi
E-KATILIM	Elektronik Katılım
E-SEÇİM	Elektronik Seçim
MERNİS	Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
NVİ	Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
SEÇSİS	Seçim Bilişim Sistemi
SİPPORT	Siyasi Parti Portalı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Projesi
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

Seçimler, demokratik düzenin olmazsa olmazıdır. Seçimlerin sağlıklı ve düzenli bir şekilde yapılması hem vatandaşlar hem de süreci yönetenler tarafından oldukça önemli görülmektedir. Antik Yunan'da filizlenen seçim mevzuu yüzyıllar boyunca farklı toplumlar ve medeniyetler nezdinde harmanlanarak günümüzdeki seçim anlayışına kavuşmuştur. Artık seçimlerin pratikliği ve işlevselliğinin tartışıldığı bu dönemde, teknolojinin de nimetlerinden faydalanılarak hareket edilmesi oldukça doğaldır. Bu sebeple Elektronik seçim konusu 21. Yüzyılın başlarından beri tartışılmaktadır. Artık seçimlerin klasik sandığa gitme ve mühürlü vb. oy kullanma şekilleri teknolojinin bir hayli gerisinde kalmaktadır. Hem hızlı sonuçlanması hem de pratik olması neticesinde birçok açıdan avantaj sağladığı da söylenebilir. Fakat bu durumun aksine seçim güvenliğine ilişkin endişeler, mahremiyet vb. sorunlarında olduğu aşikârdır. Bu sebeple elektronik seçim modelinin tek taraflı incelenmesi doğru görülmemektedir. Çalışmanın temel konusunu seçim sürecinin elektronik ortamda yapılmasının hukuki ve siyasi boyutları ile ortaya çıkacak avantajlar ve dezavantajlar oluşturmaktadır. Diğer taraftan literatür tarandığında e-seçim konusunda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda teknik konuların ele alındığı görülmüştür. Bu kapsamda çalışmanın özgünlüğü açısından e-seçim konusu, hukuk, demokrasi ve siyasi açıdan ele alınmış ve çeşitli e-seçim modelleri ile e-seçim uygulayan farklı ülke örnekleri irdelenmiştir.

Çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi kullanılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, demokrasi tanımı, temel ilkeleri, türleri ve kuramları aktarılmıştır. İlk bölümde bahsedilen konular en genelden en özele doğru *elektronik demokrasi* türüne giden süreci aktarmaktadır. İkinci bölümde, hukuki çerçevede seçim ele alınmıştır. Bu kapsamda seçim kavramı ve seçim sistemlerinden bahsedilerek, seçimlerin temel öğeleri ve Türkiye'de seçim örgütlenmesi üzerinde durularak bir nevi "seçim hukuku" ele alınmıştır. Son olarak üçüncü bölümde elektronik seçim konusuna değinilerek teknolojik gelişmeler, bilginin toplumsallaşması, bilgi toplumu, sosyal bilişim ve ağ toplumu olguları aktarılmıştır. Ayrıca teknolojinin gelişimi ve e-devlet uygulamalarına değinilmiştir. Daha sonra e-seçim konusu ele alınarak, hukuki, siyasi, toplumsal, teknolojik, ekonomik ve demokratik boyutları irdelenmiştir. Diğer taraftan e-seçim deneyimi olan ülke örnekleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir. E-seçime karşı güvenlik problemlerinin ele alındığı bir sonraki başlıkta bazı çözüm önerileri bulunmaktadır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti özelinde seçim sürecinin önemli bir parçası olan "Seçsis" uygulaması hakkında bilgi verilmiştir. Son başlıkta ise Türkiye Cumhuriyeti için iki farklı e-seçim modeli üzerinde durulmuştur. Ayrıca Havelsan'ın tasarladığı "e-sandık projesi" ile yeni bir model olabilecek "blockchain tabanlı e-seçim" yapısal ve işlevsel açıdan değerlendirilmiştir. E-seçim konusunda belirtilen modeller incelendikten sonra çalışmanın sonuç kısmında öneriler ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. BÖLÜM

DEMOKRASİ TANIMI VE E-DEMOKRASİ KAVRAMI

1.1. Demokrasi Tanımı

Demokrasi denildiği zaman akla ilk olarak Antik Yunan gelmektedir. Kelimenin kökeni Yunanca “*Demos*” ve “*Kratos*” kelimelerinin birleşmesi ile meydana gelmiştir. *Demos*, ülke içinde yaşayan topluluğu(halk) kasteden anlama sahipken *kratos*, yönetim ve idareyi kapsamaktadır. Kısaca halkın yönetimi olarak bilinmektedir. Yunan felsefesinin önemli düşünürü olan Aristo’ya göre ise demokrasi kötü (en az kötü) bir yönetim olmasına rağmen monarşi ve aristokrasi ile kıyaslandığında onlara nazaran daha iyi bir yönetim olarak görülmüştür (Yayla, 2015, s. 144).

Dahl demokrasiye ilişkin olarak, demokrasinin gerçek bir dünya varlığı olarak ele alınmakta olduğunu ve çeşitli formlarda, farklı bir siyasal kurum ve pratikler kümesi, özel bir haklar birleşimi, bir toplumsal ve ekonomik yapı olarak istenilen ve belirli olan sonuçları hazırlayan ya da ortak kararlar alan ve bağlayıcılığı olan bir sistem şeklinde değerlendirmelerde bulunmaktadır (Dahl, 1993, s. 6).

Dahl’a göre demokrasi fikrinin kent-devletlerinden ulusal devletlere geçmesi sonucunda, vatandaşların ortaklaşa kararlara katılımları, ulusal devletlerin daha küçük yapıda olması nedeniyle sınırlandırılmaktadır. Bu bakımdan Dahl, demokrasi mahiyeti ve kökeni açısından, yeni demokratik kurumların oluşturulması ile sınırların aşılacağı fikrine inanmaktadır (Dahl, 1993, s. 285).

Demokrasi anlayışında temel mantık halkın tam manâda özgür irade ile hareket etmesi olarak görülmüş, yönetenler ve yönetilenler arasındaki uçurum kalkarak halk iradesi temelinde gelişmiştir. Demokrasi anlayışı bir takım kategorilere ayrılarak açıklanmaktadır (Özgül, 2002, s. 21).

Demokrasi uygulama olarak, kendi içerisinde çoğunlukçu ve çoğulcu demokrasi ayrımına gitmekte ve yönetimin karar alması noktasında farklı uygulama biçimlerini meydana getirmektedir (Yavuz, 2009, s.228).

Çoğunlukçu demokrasi anlayışı, devletin yönetilmesinde halkın çoğunlukta olduğu kesime göre hareket eder ve çoğunluğun kararlarını tüm kriterlerin üstünde tutar. Bu anlayışa göre azınlıkların söz sahibi olması demokratik düzlemde imkânsız olarak görülmektedir. Çünkü çoğunluğun sınırsız bir yönetme hakkı temel esastır. Çoğunlukçu demokrasi anlayışının kökeni J.J. Rousseau’nun “*Genel İrade*” (Genel İstem) teorisine dayanmaktadır. Rousseau genel iradenin çoğunluğu kapsadığını, mutlak sınırsız, devredilemez, temsil edilemez ve bölünmez bir irade gücü olduğunu vurgulamaktadır (Duman, 2010 s. 96). Fakat bu irade gücü halkın çıkarını gözetecek bir biçimde hareket etmeli ve yanlış yönetim yoksa eğer bir sınırlama yapılmamalıdır. Bu tip bir anlayış çerçevesinde çoğunlukta olanların yönetim gücünü

sınırlayacak ve azınlıkta kalanların haklarını gözetecek bir yapıya ihtiyaç hâsıl değildir. Çoğunlukçu demokrasinin ılımlaştırılması mümkün değildir bu nedenle, kanunların yargısal denetimi, iki meclisli yapılar, azınlık hakkı savunumu ve kuvvetler ayrılığı gibi düşüncelerle bağdaşmamakta hatta doğasına aykırı görülmektedir. Kısaca her türlü durumun üstesinden geleceği anlayışı üzerine kurulu bu düzende, sorunları bir tek çoğunluğun iradesi çözmesi esası vardır (Gözler, 2016, s.265-267).

Çoğunlukçu modelin temeli çoğunluğun hâkimiyetidir. Halkın, herhangi bir anlaşmazlığında ve çelişen tercihlerinde, hükümet çoğunluğun görüşünü esas almaktadır. En kısa tanımıyla halkın çoğunluğunun yönetimidir (Soysal, 2002, s.333). Bu demokrasi modeli Arendt Lijphart tarafından geliştirilmiştir. Westminster modelini esas alan çoğunlukçu demokrasi, iki partili sistemlerde, çoğunlukçu seçim sistemlerinde, yazılı olmayan anayasa türlerinde ve meclis egemenliğine dayalı tekçi ve merkezîyetçi yapıdadır. Lijphart, çoğunlukçu demokrasinin ilk ögesinin, yürütme erkinin tek bir partide toplanması ve dar çoğunluk kabineleri şeklinde belirtmiştir. Yani iktidarın tek bir merkezde toplanması ve kabine egemenliğini kapsamı dolayısıyla iki partili sistemi öngörmektedir. Çoğunlukçu düşüncede, çoğunluğun yönetimi nedeniyle meclis tek egemendir ve meşruiyetini halkın çoğunluğundan alarak yanılmaz bir egemenlik üzerine temellenmiştir (Lijphart, 2012, s. 9-29; Oğuzhan, 2019, s.24-25).

Çoğunlukçu ekole en yakın isimlerden biri olan Rousseau, iyi bir devlet kurulması ve iyi yönetilmesi şartı ile gerçek yurttaşların kamusal konularda etkin olmasında, çoğunluğun görüşünü esas almaktadır (Ağaoğulları, 2010, s.98). Bu bakımdan, Rousseau'nun genel irade kuramı çoğunlukçu demokrasiye dayanmaktadır. Çünkü o bireylerin ortak iyilikleri için her kesimden insanın katılımı ile olan parti, cemaat, çıkar grupları ve lobilerin çoğunlukçu demokrasi anlayışına ters olduğunu savunmaktadır (Baygül, 2021, s.345-346). Çoğunluğun, yönetimde etkin olduğunu varsayan bu görüş, günümüz temsili demokrasilerinde sıklıkla uygulanmakta, aynı fikirleri beyan eden bireyler politikaya yön vermektedir. Bir diğer demokrasi kolu olan çoğulcu demokrasi anlayışı, çoğunlukçu sistemi eleştirerek beslenmektedir. Fakat bu eleştiri çoğunluğun yönetiminin yanlış olduğu ile ilgilenmek yerine, yönetmekte haklı olduklarını ama azınlığında söz hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlayış azınlık gruplarla birlikte özgür tartışma ortamlarında toplumun ortak iyiliğine yönelik pazarlıklar ile mevcudiyetini korumaktadır. Çoğunlukçu demokrasi anlayışında benimsenen sınırsız yetki prensibi bu düşünce temelinde benimsenmemekte ve belirli sınırlamalar konulmaktadır. Bu sınırlama anayasanın çizdiği sınırlar içerisinde kalmaktadır. Çoğunluğun karar alma sürecindeki rolü bu anlayışta da yerini korur fakat bu çoğunluk bazen yanlış ve adaletsiz kararlarda alabilmektedir. Ama bu demek değildir ki çoğunlukçu demokrasi, diktatörlük veya totaliter bir anlayışla aynı doğrultudadır. Çoğulcu demokrasi anlayışı bu düşünceyi mutlak çoğunluk ile alınana kararların tüm kesimleri temsil ettiği fikrine de karşı çıkmaktadır (Hakyemez, 2003, s. 76-77). Çoğulcu demokrasinin temel ilkeleri ise *"Siyasal Çoğulculuk, Temsil, Seçim, Çoğunluğun Yönetme Hakkı, Muhalefet Etme Hakkı, Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması ve Yaşa Önünde Eşitlik"* şeklinde sıralanmaktadır. Siyasi çoğulculuk,

tüm etnik, siyasi, coğrafi, dini vb. farklılıkları kapsayıcı bir şekilde iktidar ve muhalefet sahiplerinin karşılıklı iletişimini ve eleştirilerini esas almaktadır. Temsil, halkın düşüncelerini ve kararlarını yansıtan temsilcilerin rol oynadığı sistemdir. Temsilciler sadece seçildikleri bölgeyi değil tüm milleti temsil etmektedirler. Seçim, tüm milleti temsil eden görevlilerin genel oy, serbest oy ve eşit oy prensiplerine dayanarak seçilmelerini kapsamaktadır (Tunç, 2008, s.1117-1119).

1.2. Demokrasinin Temel İlkeleri

Demokrasinin sürdürülebilmesi için bir takım asgari unsurlar bulunmaktadır. Modern demokrasi anlayışına önemli katkıları bulunan Robert Dahl'a göre bu asgari unsurlar yedi başlıkta ele alınmaktadır;

- Devlet politikasını belirlemede alınan hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır.
- Seçilmiş organlar üzerindeki baskının nadir olarak görüldüğü, sık sık yapılan ve dürüstçe idare edilen seçimlerle işbaşına gelmelidir.
- Pratik olarak bütün seçmenler hükümetteki seçimle belirlenen organlara seçilebilme olanağına sahip olmalıdır.
- Vatandaşların geniş tanımlanmış siyasi meselelerle ilgili ciddi cezaların tehdidi olmaksızın kendilerini özgürce ifade edebilme olanakları olmalıdır.
- Vatandaşlar farklı alternatifler sunan bilgi kaynaklarına ulaşma imkânlarına sahip olmalıdırlar. Bununda ilerisinde, alternatif haber kaynakları var olmalı ve bunlar kanunlar tarafından korunmalıdır.
- Pratik olarak bütün seçmenler, organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdırlar.
- Vatandaşlar aynı zamanda bağımsız siyasal partileri ve çıkar guruplarını içine alan nispeten bağımsız kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdır.

Bahsedilen bu unsurlar demokrasinin, genel, özgür, eşit seçim hakkı, partiler arası rekabet, tüm vatandaşlar için bilgi edinme hakkı, düşünce, muhalefet ve koalisyon özgürlüğü, oy hakkı sayesinde yöneticilerin seçimlerle gelip, seçimlerle gitmesi esaslarına dayanmaktadır. Bu unsurlar adeta demokrasinin bir uzvu gibi vazgeçilemez bir şekildedir. Bu nedenle demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi belirli bir takım temel ilkelerle korunmaktadır (Demir, 2010, s. 600).

Özgürlük, demokrasilerde özgürlük anlayışı, zorlamanın olmayışını kastetmektedir. Sınırlama olmaksızın herhangi bir engellemeye ve zorlamaya karşı devlet müdahalesinin sınırlı tutulduğu bir alandır. J. S. Mill, özgürlük konusunda salt dış baskılardan azade olmaktan ziyade

gelişme ve kendini gerçekleştirme ile tam anlamda özgürlüğün sağlanacağını ifade etmektedir. Mill'in bu düşüncesi genel irade ve çoğunlukçu görüşün aksine bireysel tercihlerin ve özgürlüklerin herhangi bir tehdit altında olmaması, özel alanın kamusal alandan önemli tutulması prensibine göre demokratik çoğulculuk ilkesine dayanmaktadır (Subay, 2019, s. 11-12). Özgürlük, eşitlik, adalet ve otoriteye göre önceliklidir. Bu öncelik, bireylerin kendi seçtikleri ve hoşlandıkları şekilde davranma arzusu neticesinde ortaya çıkmıştır. Bir bireyin veya devletin özgürlüğünün, diğer bireylerin özgür alanına müdahale etmesi tehlikesine karşı, liberal demokrasilerde özgürlük konusu yasal güvence altına alınmaktadır. Belirli bir sistematiğe oturtulan bu düşünce her bireyin en yüksek oranda özgürlükten faydalanması esasına göre tasarlanmıştır (Heywood, 2014, s. 72). Hayek'e göre, hukuk, özgürlük ve mülkiyet birbirinden ayrı düşünülmemektedir. Çünkü her birey özgürlük alanını bilmeli ve hukukun evrensel kurallar koyarak özgürlüğü koruması temel şarttır (Hayek, 1996, s. 122).

Eşitlik, her bireyin, hemen her koşulda ayırım yapılmadan değerlendirildiği durumu ifade etmektedir. Demokratik boyutta eşitliğe geçmeden bilinmesi gereklidir ki eşitlik kavramı demokrasiden daha eski bir durumdur. Bir bakıma tüm eşitliklerin demokrasi ile geldiği yanılgısına kapılmamak gerekmektedir. Fakat Eski Yunan'da gelişen, yasalar önünde eşitlik(isonomia) ile demokratik eşitliğin temelleri atılmıştır. Eşitlik; siyasal hukuksal, dinsel ve ahlaki olarak farklı alanlarda günümüze kadar gelişmiştir. Her alanda olmasa da bazı alanlarda eşitliğin demokrasi sayesinde geliştiği söylenebilir. En önemlisi eşitlik talebinin en yoğun olduğu alan demokrasidir (Baltacı, 1996, s. 200). Giovanni Sartori, eşitliğin kendine özgü ahlaki çerçevesine değinirken, adaletle olan ilişkisini gözden geçirmiştir. Çünkü bazı eşitliklerin sağlanması birtakım özgürlüklerin kısıtlanmasına sebebiyet verdiğini savunmuştur (Baştürk, 2011, s. 46).

Siyasal temsil, insan nüfusunun artmasıyla beraber vatandaşların demokratik organlara etkin katılımını sağlamak modern demokrasi düşünceleri ile gündeme gelmiştir. Temsil, vatandaşların ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarını bir aracı vasıtası ile demokratik organlara (Meclis vb.) iletmesi için geliştirilmiştir. Temsil işlevini yerine getirecek olanlar vatandaşlar tarafından seçimle belirlenmektedir. Vatandaşlar kendi çıkarlarını gözetecek ve dolaylı yoldan kendilerini temsil edecek kimseleri seçmektedirler (Örs, 2006, s. 6-7). Siyasal temsille beraber hem yöneten hem de yönetilen halkın bizatihi kendisidir. Halk yine kendi içinden çıkan bazı kimseleri, temsil mekanizması vasıtasıyla yönetme hakkını temsilcilere devretmiştir. Siyasal temsil, yürütme hak ve yetkisine sahip olan gerçek kişiler ve bu kişilerin yokluğunda yine gerçek kişiler tarafından görevlendirilen, yapay kişiler arasındaki münasebettir. Bahsedilen manası ile temsil aslında bir yetki tescilidir (Türe, 2005, s. 70).

Seçme ve seçilme hakkı, demokrasinin bel kemiği niteliğindedir. Çünkü demokrasi, vatandaşların hepsinin denetim yetkisine sahip olmalarını sağlayan bir mekanizma sayesinde ortak yararın öncelikli olduğu, kolektif bir karar alma sistemidir. Denetim yetkisini vatandaşlara sağlayan bu mekanizma ise seçme ve seçilme hakkına binaen serbest seçimler ile

meydana gelmektedir. Serbest seçimler sayesinde vatandaşların siyasete yön verebilmesi demokrasinin parlak bir icadıdır. Seçimler sayesinde oy gücünü elinde bulunduran seçmenler, siyasi partilere ve siyasetçilere istedikleri politikaları uygulamak zorunda bırakılmaktadırlar (Yüksel Özcan, 2017, s. 88). Seçmenler, seçme ve seçilme hakları sayesinde kendilerine sunulan parti programları arasında bir tercihte bulunurlar. Siyasal katılıma doğrudan etki eden seçmenler, demokratik rejimlerde yönetimlerin meşruiyet kazanmaları açısından oldukça önemli görülmektedirler. Serbest ve dürüst bir ortamda en çok oyu alan partiler ise meşru iktidar olmalarını bu temele dayandırmaktadırlar (Aliefendioğlu, 2005, s. 74).

Sivil toplum kavramı politik düşünce tarihinde kapitalizmle beraber burjuva düşünürleri tarafından ortaya çıkartılmıştır. Ortaçağ düşüncesinde yer alan Tanrı merkezli dünya anlayışı sivil toplum dâhil her şeyi Tanrı'ya bağladığı için bu kavramın gelişimi modern toplumlarla gündeme gelmiştir. Çünkü modern toplumla beraber dünyevi devlet anlayışı popülerlik kazanmış ve sivil toplum düşüncesi gelişmiştir (Bumin, 1981, s. 11-21). Sivil toplum, gönüllü tercihler ve iş bölümüne dayanmaktadır. Sivil toplum, siyasi partileri, dernekleri, vakıflar, firmalar ve tüm informel ve fiilen varlık gösteren sosyal kuruluşlardır. Kısaca birey ve devlet arasındaki alanı kapsayan yapıdır (Yayla, 2015, s. 228-229).

1.3. Demokrasi Teorileri

Demokrasi tanımı yapılırken iki farklı teoriden yararlanılmaktadır. Bu teoriler; Normatif demokrasi teorisi ve ampirik demokrasi teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.1. Normatif Demokrasi Teorisi

Normatif demokrasi teorisi, demokrasi anlayışını sözlükteki anlamı çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu teori, bir ideal ve olması gerekenler üzerine hareket etmektedir. Anlayışa göre demokrasi idealinin sağlanması için halkın demokrasi eğilimine tam olarak riayet etmesi gerekmektedir (Demir, 2010, 599). Sartori'ye göre; sürekli farklılaşan sosyal düzende demokrasi düşüncesinin normatif olmasının asıl sebebi olarak muğlaklık ön plandadır. Fakat bu muğlak durum oldukça tehlikelidir. Çünkü demokrasinin normatif içeriğinin dışında belli ön kabuller üzerinde toplanmış ideal yönlerine odaklanmak ve ideali gerçekleştirmek üzere meşruiyet kazandıran bir araç olarak kullanılabilir (Sartori ve Karamustafaoğlu, 2011, s. 40).

1.3.2. Ampirik Demokrasi Teorisi

Normatif demokrasi teorisi, görüşüne karşın ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Normatif teorinin idealist olduğunu fakat gerçeklikten uzak olduğunu eleştirmektedir. Arend Lijphard'a göre, halkın halk tarafından halk için yönetilmesinin gerçek manada uygulanması fiilen mümkün

görünmemektedir. Bu sebepten Lijphard, tam bir demokrasi duyarlılığının yerine kalabalık bir yurttaş grubunun uzun bir zaman boyunca arzularına cevap verebilen sistemlerin demokratik olarak nitelendirilebileceğini ileri sürmüştür. Ampirik demokrasi teorisi, idealizm temelli tanımıyla değil de somut olan demokrasi yorumundan yola çıkarak tanımlanmaktadır (Güveyi, 2012, s. 140).

1.4. Demokrasi Türleri

Demokrasi, alternatif türleri mevcut olan bir olgudur. Özellikle uygulama bakımından; *Doğrudan demokrasi, Temsili Demokrasi, Yarı Doğrudan Demokrasi vb.* türleri bulunmaktadır.

1.4.1. Doğrudan Demokrasi (Klasik Demokrasi)

Demokrasi, ortaya çıkışı itibari ile ilk olarak, Antik Yunan şehir devletlerine özgü bir yönetim anlayışı şeklinde M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda özellikle Atina merkezinde, halkın direkt olarak yönetim mekanizmasına katılımı ile ideal bir sistem olarak tasvir edilmektedir. Yönetime katılım "*Ecclesia*" adı verilen meclislerde yılda 40 defa olmak üzere toplanmakla sağlanmıştır. Bu toplantılardan çıkan kararların uygulaması ise 500 vatandaştan oluşan bir komite tarafından yürütülmüştür. Bu meclislere katılım ise günümüz demokrasi anlayışına zıt olarak sınırlı tutulmuştur. Çünkü katılımı sağlayan halk en az 20 yaş üzeri erkek olanlardan oluşmuştur. Kadınların, kölelerin ve yabancıların katılımı söz konusu olmamıştır. Daha sonraki dönemlerde demokrasi okuması yapan Marx ve Rousseau gibi düşünürler üzerinde kalıcı bir iz bırakmıştır. Fakat Antik Yunan demokrasisi modern dönemle birlikte doğrudan halkın katılımı ile işlemesi bakımından kısıtlı olarak kullanılmıştır (Heywood, 2014, s. 107-108). Rousseau Günümüzde doğrudan demokrasi modeli, İsviçre örneği haricinde kısıtlı bir şekilde uygulanmaktadır. En önemli nedeni ise tüm halkın, doğrudan toplumsal olaylara müdahil olmasının günümüz şartlarında oldukça zor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan, Atina gibi şehir devletlerinin avantajı, nüfus sayısının daha az olması olarak görülmektedir. İçinde bulunduğumuz çağda doğrudan demokrasiyle en belirgin özellikleri taşıyan yegâne örnek referandum (halk oylaması) olarak gösterilmektedir (Mert, 2018, s.42). Referandum kelimesi, '*propositum qui referendum est populo*' deyimiyile, kökenini Latince almaktadır. Latince deyim anlamı '*halka verilmesi gereken bir öneri*' olarak çevrilmektedir. Yani toplumsal konularındaki alınacak kararların halka sunulması ve çıkacak sonuca göre hareket edilmesi temel kuraldır. Referandumun yanı sıra plebisit, halk girişimi ve halk dilekçesi 'de doğrudan demokrasinin diğer enstrümanlarıdır. Birbirlerine yakın olan referandum ve plebisit halk tarafından çoğu kez karıştırılmaktadır. Plebisit, daha çok devletlerin kendi kaderlerini tayin haklarının onayı ile değişmesi ve devletlerin ulusal sınırlarının belirlenmesinde halkın görüşüne başvurulması esasında yapılmaktadır. Referandum ise halka bir veya birkaç soru sorularak, evet-hayır cevapları üzerinden sonuçlanmaktadır. Günümüz temsili

demokrasilerinde, doğrudan demokrasinin önemli enstrümanları olan referandum, plebisit, halk girişimi ve halk dilekçesi, halkın, yönetim mekanizmalarına aktif olarak katılımında adeta bir fırsat niteliğindedir (Dacko, 2021, s.8). Bir bakıma demokrasinin en saf hali olan doğrudan demokrasi günümüzde siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan halkın doğrudan katılımını göz etmesi sebebiyle devletleri yöneten siyasiler için temsili demokrasi kadar işlevsel karşılanmamaktadır. Çünkü temsili demokrasi ile karar alma süreçleri doğrudan demokrasiye nazaran daha hızlı ve sorunsuz görülmektedir.

1.4.2. Temsili Demokrasi

Siyasi anlamda temsil, bir kişinin veya bir topluluğun düşünce ve uygulamalarını aynı doğrultuda sonuca ulaştırmaya yarayan bir araçtır. Yönetilenler ve yönetenler arasındaki ayrım daha keskin bir şekilde belirgindir. Temsili demokrasi belirlenen sınırların dışına çıkmaz ve dolaylı bir biçimde demokrasinin uygulanmasını esas almaktadır. Halkın görüş ve önerilerinin korunmasıyla çıkarları teminat altına alınır. Yöneten ve yönetilenlerin birbirlerine bağlanmaları sağlanır (Heywood, 2014, s. 292). Doğrudan demokrasinin dönüşümü şartlara ve ihtiyaçlara binaen yeniden şekillenmiş ve günümüzde temsili demokrasi olarak karşımıza çıkmıştır. Doğrudan demokrasinin uygulama noktasındaki teknik imkânsızlıklar bu dönüşümü meydana getirmiştir. Özellikle sanayileşme ve artan nüfus kitleleri ile demokrasi uygulaması karmaşık bir hal bürünmüştür. Temsili demokrasiyi savunanlar ise yeni yapıda yöneticilere doğrudan erişimin oldukça güç olduğunu varsaymaktadırlar. Bu nedenle çözümün temsilde olduğu, demokrasinin ise temsili demokrasi olarak isimlendirildiğini vurgularlar. Bu yeni tip demokrasinin temelini ise "*pragmatizm*" ile açıklamaktadırlar. Kısaca temsili demokrasi, belirli bir alanda yaşayan seçmenlerin siyasal iktidarı kullanma haklarını temsilcilere devretmeleridir (Eser ve Taylan, 2018, s.290-291).

1.4.3. Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi anlayışı doğrudan demokrasinin ve temsili demokrasinin günümüz demokrasilerine uyarlanması ile gelişmiştir. Yarı doğrudan demokrasi egemenliğin kullanımını temsilcilere devretmesi noktasında temsili demokrasiye, referandum vb. uygulamalar ile seçmenin söz hakkı noktasında doğrudan demokrasiye benzemektedir (Tunç, 2008, s.1117). Bu anlayış, doğrudan demokrasi ve temsili demokrasinin karma bir modelidir. Temsili demokraside olduğu gibi egemenliği kullanma hakkı yönetenlere devredilmekte, halkın iradesini yansıtan meclis yasalar ile siyasete yön verilmektedir (Oğuzhan, 2019, s.19). Anlayışa göre halkın temsilcileri seçmesi esastır. Fakat istisnai olarak halk bazı konularda temsilciler yerine de karar almaktadırlar. Özellikle yasama alanındaki konulara dâhil olan halk, katılımını veto, referandum ve yasa teklifi şeklinde gerçekleştirir. Böyle olan demokrasilerde

meclisin etkisi artmakta ve milli egemenlik güçlenmektedir. Seçmenin etkinliğinin artmasıyla birlikte halk egemenliği anlayışı kuvvetlenmektedir (Varlık ve Ören, 2003, s.176).

1.5. Demokrasi Kuramları

Demokrasinin üç ana kolu olan doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi öğretisi, zamanla beklenen ihtiyaçlara karşılık vermekte güçlük çekmiştir. Bu nedenle ortaya yeni kuramlar çıkmıştır. Bu kuramlar, demokrasiyi benimsemiş yönetimler için farklı düzlemlerde ortaya çıkmaktadırlar. Farklı coğrafyalara, farklı toplumlara ve farklı siyasal geleneklere göre, her birisi kendi içerlerinde tutarlı dayanaklar ile şekillenmişlerdir.

1.5.1. Liberal Demokrasi Kuramı

Demokrasi temeli itibari ile toplumun ortak tartışma ortamında bulunması, ortak kararlar alınması ve uygulanması felsefesi ile gelişmiştir. Liberal düşüncenin gelişimi ile demokrasi düşüncesinde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişim halkı bir bütün olarak toplum olmaktan çıkarmakta ve ferdiyetçi(bireyci) bir yapıya dönüştürmektedir. Toplum kavramı yerine kadın, erkek ve düşünme yetisi yerinde olan tüm bireyler ayrı ayrı ele alınmaktadır.

Demokrasi ile yakından ilişkisi olan liberalizm, bireylerin serbest düşünme ve eylem özgürlüklerini en geniş şekilde güvenceye bağlamaktadır. Demokrasi temelde sosyal eşitlik ve siyasal katılımı ön plana çıkarırken, liberalizm serbest piyasa ekonomisinin tüm koşullarda oluşturulması, korunması ve geliştirilmesini savunmaktadır. Bu bakımdan liberal demokrasinin paradoksu, hem demokrasi hemde liberalizmin birbirlerinin mantıklarını reddetmesi olarak belirtilmektedir. Demokrasi toplumun nasıl yönetileceği ve karar alma sürecinin ele almakta, liberalizm ise birey ve devlet arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Her ne kadar farklılıklar olsa bile demokrasi ve liberal düşünce arasında sert bir çizgi çekilmesi doğru olmayacaktır. Çünkü demokrasi otoriter rejimleri, özgürlüğün ve eşitliğin kısıtlanması gibi durumlara karşı keyfi iktidar kullanımına uyum göstermemektedir (Demir, 2010 s.604).

Sartori'ye göre demokrasiyi liberalizmden ayırdığımız zaman geriye sadece diktatörlük kalmaktadır. Liberalizm olmadan demokrasi prosedürler ve mekanizmalar çemberi içerisinde kalmakta, düzgün işlemesi ve sonuç vermesi imkânsızlaşmaktadır. Bir bakıma demokrasinin liberalizmden ayrı düşünülmesi hayaldir. Liberalizm demokrasi olmasa bile yoluna devam ederken, demokrasi liberalizm olmazsa ölmektedir (Yayla, 2015, s.162-163).

Liberal demokrasinin temel yapısında, hukuk devleti, anayasal düzen, siyasal katılım, eşit oy hakkı, siyasal iktidarın eşit dağılımı ve kuvvetler ayrılığı prensibi yer almaktadır. Liberal toplumlarda temel hak ve özgürlüklerin gözetilmesi, refah ve kültür seviyesinin yüksek olması, akılcı hareket edilmesi ve hukukun üstünlüğü felsefesi gözetilmektedir. Özel mülkiyet ve emek

ekseninde olan bu sistemde laiklikte önemli görülmektedir. Teokrasi ile yönetilen ve düşünce gücünü kullanmayan toplumlarda liberal demokrasinin uygulanması imkânsızdır (Kodoman, 2011, s. 2-3).

1.5.2. Sosyal Demokrasi Kuramı

Demokrasinin halkın sosyal dengelerini gözetmesi açısından ortaya çıkan, sosyal demokrasi kavramını tanımlamak oldukça güçtür. Fakat genel bir tanımlama yapılacak olursa; yapısı itibariyle değişkenlik gösteren, toplumsal boyutu ağırlıklı olan bir demokrasi modelidir. Modelin başarılı olabilmesi bilimsel olarak üç düzlemde açıklanmaktadır;

- *Normatif düzlem*, özgürlük, adalet ve dayanışma ile başarı sağlanması.
- *Kuramsal düzlem*, Thomas Meyer'in sosyal demokrasi kuramına dayanmaktadır. Bu düzlemde Meyer, kendi içinde tutarlı ve akıl yürütme ile elde edilen başarıdan bahsetmektedir
- *Ampririk düzlem*, sosyal demokrasi uygulanan ülkelerden örnek verilerek, farklı enstrümanlar ile ortaya farkını koyacak başarıların aktarılması ile açıklanabilmektedir(Gombert vd., 2009, s. 7-8).

Sosyal demokrasi ve demokratik sosyalizm arasında bir anlam kargaşası bulunmaktadır. Bu kargaşanın önüne geçebilmek için, her iki yönetim biçimini genel hatlarıyla tartışmak doğru olsa gerek. Demokratik sosyalizm, Fransız sosyalizmi çerçevesinde şekillenirken, sosyal demokrasi, Alman sosyal demokrasisi ile şekillenmektedir. Fakat kendini bu eğilimde hisseden birçok düşünür tarafından, sosyal demokrasi ve demokratik sosyalizm aynı anlaşılmaktadır. (Akman, 2019, s. 5318-5319). Demokratik sosyalizm, sosyal demokrasiden, komünizm akımına geçişte önemli bir durak olarak da görülmektedir. Demokratik sosyalizm, ikinci dünya savaşı sonrası, Avrupa'da cereyan eden sosyalist akımın, partiler nezdinde program oluştururken "sosyal demokratikleşme" hareketiyle gündeme gelmiştir. Bu hareket temsili demokrasi prosedürlerine karşı, Marksizm'in temsili ve Avrupa'nın kapitalist gerçekliği paradoksu arasında kendisine yer bulmaktadır. Bu akımı belirli bir sistematığe döken, Edward Bernstein, kapitalist gelişimi ve sınıf mücadelesine keskin çizgiler koyarak "demokratik sosyalist bir reform partisi" geliştirilmesi ihtiyacına yönelmiştir. Bu düşüncesi batılı sosyalist partiler tarafından dikkate alınmıştır (Walker, 1991, s. 444-445). Sosyal demokrasi akımı, demokratik sosyalizme göre daha yumuşak ve temsili demokrasi unsurlarına yatkın bir şekilde gelişmiştir. Özellikle Marksizm ve kapitalizm eleştirileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bernstein, Marksizm'in temel savında bahsedilen, kapitalizmin tekelleşme ve yoksullaşma tehlikesinin aksine orta ve küçük işçi sınıfının ve çiftçilerin bu sistemde varlıklarını koruduklarını, Marksizm'in sınıflı toplum yapısını sabitlemediğini, işçi sınıfının ekonomik şartlarının gözetildiği ve demokrasinin güçlü sınıflara gösterdiği ayrıcalıkları eleştirmiştir. Marksizm

üzerine yapılan bu eleştiriler “revizyonizm” olarak adlandırılmıştır. Kapitalizmin bahsedildiği gibi ekonomik eşitsizlikler, zengin ve yoksul arasındaki ekonomik dengesizlikler sebebiyle yoksulları kötü koşullara getirmemiştir. Kapitalist rejimlerin şartlar gereği yumuşama ile revizyon yaparak bu sorunların üstesinden geldiği savunulmuştur. Bir bakıma sosyal demokrasiler “refah devleti” yaklaşımını özümsemişlerdir. Sosyal demokrasinin siyasal yönünde ise liberal demokratik değerleri kabul etmesi, siyasal alanda meydana gelen değişimlerin anayasal çerçevede gerçekleşmesi bulunmaktadır. Ulus devlet yapısının, kapitalizmin ortaya koyduğu adil paylaşım sorununa çözüm olacağı tezini öne sürmektedir. Bu anlayışa göre sosyal demokrasi siyasal olarak hukuk devleti ve anayasal düzeni savunmaktadır. Devletin bireylere, hukuk aracılığıyla eşitlik ve özgürlük dağıtımını ise kamu yararına bağlamaktadır (Sabancılar, 2019, s. 402-403). Bir bakıma sosyalizmin ve demokrasinin temel değerlerine sadık kalan sosyal demokrasi düşüncesi, kapitalizm ve Marksizm üzerinden yaptığı eleştiriler ile liberal anlamda temsili demokrasi anlayışına alternatif ve tamamlayıcı bir model sunmaktadır.

1.5.3. Katılımcı Demokrasi Kuramı

Katılımcı demokrasi, temsili demokrasiye yardımcı nitelikte olup, temsil sisteminin işlevselliğini artırmada ve doğrudan demokrasi taleplerini karşılamada önemli görülmektedir. Sanayi ve modern dönemle birlikte dünyada yaşanan siyasal, sosyal, hukuki ve iktisadi değişiklikler yeni dünya düzeninin oluşmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin ve teknolojik ilerlemenin etkisiyle birlikte son dönemde, modernizmin savunduğu sosyal ve politik sistem ve bunun otorite, yöneten ve yönetilen ilişkileri arasında artan bir meşruluk krizine neden olmuştur. Tüm sosyal alanlarda ortaya çıkan bu kriz siyasal alana da sıçramıştır. Bilgi toplumunun temsili demokrasi modelini yeterli görmemesiyle ciddi eleştiriler ortaya çıkmıştır. Demokratik alanda sadece temsilcilerin seçilmesi ve buna bağlı olarak yönetimde bu kişilerin karar alması ve uygulaması yetersiz görülmüştür. Artık seçmenlerin sadece oy vermekten öteye gitmesi, sorunlarını daha özgür bir ortamda tartışmaları ve çözüm üretmeleri gerektiği savına binaen katılımcı demokrasi adında yeni bir model ortaya çıkmıştır (Yaman, 2017, s.137).

Katılımcı demokrasi, yurttaşların doğrudan doğruya etkileri ile seçilmiş temsilcilerin sınırlandırılabilmesi bir modeldir. Bu bakımdan günümüz demokrasileri içerisinde seçkin bir yeri bulunmaktadır. Yurttaşların siyasal yapıya katılımına önem veren ve teşvik eden bir yapıdadır. Günümüzde popüler olan temsili demokrasinin eksikliklerini gidererek, alternatif sunmaktadır. İçinde bulunduğumuz şartlarda yerel düzeyde uygulanması daha sağlıklı görünmektedir. Özellikle mahalle meclisleri ve kent meclisleri açısından yurttaşların karar mekanizması haline gelmeleri daha kolay olmaktadır. Katılımcı demokrasinin ulusal düzeyde uygulanabilmesi için geliştirilmesi şarttır (Dinçkol ve Işık, 2019, s.717).

Günümüz demokrasilerinde halkın, doğrudan siyasal katılımı zorlaşmaktadır. Fakat doğrudan demokrasi uygulamaları bir nebze olsun halkı direkt olarak karar alma sürecine entegre etmektedir. Bu entegrasyon, referandum, halk vetosu, halk teşebbüsü ve temsilcilerin azli örnekleri ile gerçekleşmektedir. Günümüz şartları gözetildiğinde doğrudan demokrasinin bahsi geçen siyasal katılım araçları yetersiz kalmaktadır. Özellikle artan nüfus ve farklı siyasal gelenekler bunu imkânsızlaştırmaktadır. Buna karşın katılımcı demokrasi metotları bahsi geçen uygulamalarla sınırlı olmayıp, yeni bir takım metotlar geliştirmiştir. Bu metotlar, halk çalıştayları, halk jürisi, uzlaşma konferansları, 21. Yüzyıl şehir toplantıları, kent referandumları ve katılımcı bütçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk çalıştayları, toplumun çeşitli kesimlerinden alt gruplar oluşturarak, bu alt grupları yüz yüze bir araya getirip bir uzlaşma platformu oluşturmayı hedeflemektedir. Yapılan müzakereler periyodik olarak raporlanarak toplumun konuya vakıf olması sağlanmaktadır. Halk jürisi, politika belirleme sürecinde bilinçli vatandaşlar vasıtasıyla katılımı hedeflemektedir. Jüri 12 ile 24 vatandaştan oluşmakta ve rastgele seçilmektedir. Yine çalıştaylar gibi raporlama uygulanmakta ve sürecin sonunda hükümet birimleri ve yerel yönetimlere, tavsiye kararlar sunulmaktadır. Uzlaşma konferansları, 20 ile 30 vatandaşın sosyal konuları değerlendirmek üzere oluşturduğu bir metottur. Vatandaşlar belirli konuyla ilgili uzmanlara sorular sormakta ve kendi aralarında tartışıp konuyu milletvekillerine ve halka iletmektedir. 21. Yüzyıl şehir toplantıları ise günümüzde demokrasinin teknoloji ile uyguladığı bir örnek olarak; 5000 kişiden oluşan ve görüntülü bağlantı vasıtasıyla konuların tartışıldığı ve kolektif aklın ön plana çıktığı bir metottur. Kent referandumu, yerel düzeyde yaşayan toplumu ilgilendiren konularda ve yerel yöneticilerin atamalarında, halkın fikrine başvurulmasını esas alan metottur. Son olarak katılımcı bütçe, kamu kaynaklarının dağılımında, halkın doğrudan bütçeyi tartışmasına olanak sağlayan bir metottur. Günümüzde daha çok yerel düzeyde uygulanmaktadır (Zengin, 2019, s.27-38).

1.5.4. Eleştirel Demokrasi Kuramı

Eleştiri kelimesi, etimolojik köken olarak; Yunanca'da "*critic*" kelimesinden Latince'ye "*criticus*" olarak geçmiştir. Daha sonraları "*yargılama sanatı*" olarak adlandırılmıştır. Genel olarak düşünmeyi yargılama sanatı olarak bilinen kavram ilk kez Socrates tarafından M.Ö. 600 yılında kullanılmıştır. Socrates eleştiri sanatını "Bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme" olarak tanımlamaktadır. Demokratik değer olarak Socrates'e göre bağlı olunan otoriteye karşı körü körüne bir bağlılık tamamen yanlış olarak değerlendirilmektedir. Çünkü sorgulama yapmayan birey, yüzeysel ve basit görünen konularda bile yanılığa uğraya bilmektedir. Bu bakımdan konuların derinlemesine incelenmesi, amacına, eldeki bilgilere, yoruma, varsayımlara, göstergelere, kesinliğe, tutarlılığa ve akıl yürütme esaslarına dayanmaktadır (Şenşekerci ve Bilgin, 2008, s. 21-22).

Eleştirel demokrasi kuramı, iki temel üzerinde şekillenmiştir. İlk temelde bireylerin aldıkları kararların ortak karar eğilimine dönüşmesi ile daha kuramsal ve deneye dayanan yönü

ağırlıklıdır. Daha çok demokrasi ve kapitalizm eleştirisi üzerine şekillenmekte, siyaset kuramı ve yönetim sosyolojisi esasına dayanmaktadır. Fakat bireysel kararların, ortak kararlara dönüşmesi noktasında bir takım soru işaretleri bulunmaktadır. Çünkü demokrasi yorumu daha çok çoğunluk esasına dayanmaktadır. Çoğunluğun ise ortak karar almada uzlaşma sağlaması oldukça güçtür. Bir diğer varsayım ise çoğunluğun her zaman doğru karar almasının mümkün olmayacağıdır. Eleştirel kuramın temel aldığı ikinci öğretiye Claus Offe'nin çalışmaları ışık tutmaktadır. Bu öğretiye göre demokratik anayasal devletin, siyasete yöne veren organları, genel olarak siyasi taleplerin, karar mekanizmasına ulaşmasını garanti edememesidir (Sansarcı, 2013, s.54-55). Bu garanti edememe durumu Offe'a göre "aşırı yük" olarak tanımlanmaktadır. Çünkü devletin, siyasi talep beklentilerini karşılamakta işlevini yerine getirememesi algısından dolayı yeni bir metodolojik bakış açısı geliştirmesi gerekmektedir. Meydana gelen kriz ortamında ise ani ve önemli değişiklikler olması mümkün görülmemektedir. Bu durumun aşılmasında öngörülen yöntem olarak; demokratik devletin, sosyal devlet anlayışından sıyrılarak tarihsel perspektifte uyguladığı yöntemlere geri dönmesi gerekliliğidir. Bu işlevsel dönüşümle beraber yeni iletişim yöntemleri ile halkla daha sıkı bağlantılar kurulması da oldukça önemli görülmektedir (Porras, 1990, s.5).

1.5.5. Müzakereci Demokrasi Kuramı

Müzakere kavramı TDK'ya göre "*Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, oylama*" olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan müzakereci demokrasi olarak adlandırılan kuram, devletin belirli kurum ve kurallar oluşturulmasıyla, her türlü öneri ve sorunların karşılıklı olarak görüşülmesi ve danışılması temelinde ele alınmaktadır. Liberal demokrasi, eleştirisi üzerine şekillenen müzakereci demokrasi, gelişen dünya düzeniyle beraber sorunlara ve meşruiyet krizine çözüm üretmekte güçlük çekmektedir. Liberal demokrasinin aksayan ve çözilemeyen sorunları ise;

- Bireysel nitelikte ve sözleşmeye dayalı olmasıyla, azınlıkların haklarına, cinsiyet ayrımcılığına ve etnik farklılıklara çözüm üretememesi,
- Seçimle belirlenen temsilcilerin vatandaşların istek ve görüşlerini tam olarak yansıtamaması,
- Çoğunlukçu anlayış çerçevesinde iktidarların tüm yönetim organlarını ele geçirmesi, azınlık haklarını görmezden gelmesi, eşitsizliklere mahal vermesi ve hesap verilebilirliğinin olmaması,
- Yine çoğunlukçu anlayışla iktidar ve vatandaşlar arasında eşit güç olmamasından kaynaklı sorunların olması,
- STK'lar ve siyasi kurumlar dâhilinde meydana gelen eşitsizliklerin sosyal tercih mekanizmasını etkileyerek, tarafsızlık sorununa neden olması,

- Azınlıkta kalan görüşlerin ve alt kültürlerin demokratik sürecin dışında bırakılması,
- Küreselleşme ve çok kültürlülük sürecinin zirvede olduğu günümüzde, ulus devlet yapısı ile merkeze tek etnik grubu alması sonucunda grup çatışmalarına neden olması, şeklinde sıralanmaktadır.

Bu bakımdan ABD eski başkanı Clinton tarafından üçüncü bir yolun bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yol, STK' ların güçlendirilmesi, iradenin keyfiliğinin önüne geçilmesi devlet ve vatandaşın bütünleştirilmesi ve üst düzenleme yapılmasıyla devletin temel ihtiyaçlarının karşılanması esasına dayanmaktadır. Bu bahisle alternatif model olarak müzakereci demokrasi düşünülmektedir (Tunç, 2008, s. 1124-1125).

1.6. E-Demokrasi (Kuramı)

E-Demokrasi olarak adlandırılan kuram, demokrasinin sanal ortama yansması olarak anlaşılabilir. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle demokratik uygulamalar sanal ortama kaymıştır. Bu sayede vatandaşların demokratik uygulamalara ulaşmaları kolaylaşmıştır. Bu durum gösteriyor ki artık sanal ortamlarda demokratik tartışmalar, uygulamalar vb. durumlar giderek artacaktır.

1.6.1. Demokrasi ve Teknoloji İlişkisi(Dijitalleşme)

Teknolojik devrimin gerçekleşmesi siyasal, toplumsal ve kurumsal birçok alanı dijital alana sürüklemiştir. Kısaca bu dönem bilgi çağı veya dijital çağ olarak adlandırılmaktadır. Hemen her beşerî faaliyeti etkileyen dijital dönüşüm konusu, mal ve hizmetlerin yanı sıra sermayenin, emeğin ve en fazlada bilginin dolaşımını hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır. Özellikle BİT'lerinde yaşanan sürekli gelişmeyle beraber demokrasi alanı da dijitalleşmeden etkilenmektedir. Artık her alanda kendini gösteren 'e- 'önceki demokrasiyi de e-demokrasiye dönüştürmektedir (Güngör, 2017, s. 2261). BİT'lerinin gelişimi, demokratik olarak birçok fırsatı beraberinde getirmiştir. Örneğin demokrasi için olmazsa olmaz bir yeri olan aktif katılım, özellikle internetin gelişimine paralel olarak, vatandaşların doğrudan siyasal olaylara müdahil olmasını kolaylaştırmaktadır. Siyasi partilerin ise adaylarını ve parti programlarını web siteleri aracılığı ile daha fazla kitleye duyurması oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bilginin artık depolanabilir, paylaşımına açık ve erişiminin kolay olması vatandaşların internet vasıtası ile kamuoyu oluşturmasını da daha kolay bir hale getirmiştir (Çifçi, 2020, s. 289).

İnternet, yoğun, şeffaf ve evrensel bir iletişim aracı olmanın ötesinde, vatandaşlara kamusal alanda söz hakkı, ifade özgürlüğü gibi yeni kamusal alan ve siyasal katılım avantajı sunmaktadır. Siber alanda yaşanan bu gelişmeler, yeni politik uygulamalara zemin hazırlamış ve e-demokrasinin ilk adımları atılmıştır. Son zamanlarda e-yönetim adı verilen uygulamalar

demokrasiye katılımı olumlu olarak etkilemektedir. Böylelikle internet ortamında politik tartışmalara zemin hazırlayan yeni agoralar meydana gelmektedir. Hükümetler artık e-demokrasi kavramına giderek daha fazla adapte olmakta ve e-oylama gibi uygulamalar yaygınlaşmaktadır (Ersöz, 2005, s. 123).

BİT'lerinin yaygınlaşması, demokrasinin önemli bir sacayağı olan siyasi partilere de birçok avantaj sunmaktadır. Siyasi partilerin güçlerini halktan almaları nedeniyle, halk ile iletişimlerinin kuvvetli olması her zaman önemli görülmektedir. Çünkü siyasi partiler, amaçlarına ulaşmak için ve halk ile belirli birliktelikler oluşturmak için siyasal iletişim kanalını kullanmaktadırlar. Siyasal iletişimin en temel araçları, televizyon, gazete ve radyo olarak sıralanabilir. Fakat gelişen teknoloji ile internet, cep telefonu vb. araçlar yeni iletişim teknolojileri adı altında bireylerin doğrudan düşüncelerini yazılı ve sözlü olarak sanal ortama aktarması siyasal iletişimin işini kolaylaştırmıştır. Siyasal iletişimle birlikte siyasal katılımında en üst seviyelere çıktığı söylenebilmektedir (Karaçor, 2009, s.132-124).

1.6.2. E-Demokrasi Tanımı ve Kapsamı

En kapsamlı tanımı ile e-demokrasi, BİT'leri ile demokratik karar alma süreçlerinin bir bütünlük içerisinde daha şeffaf ve hesap verilebilir ortam sağlayan yeni bir model önermesidir.

Kamu yönetiminde reformlar ekonomik, politik, toplumsal nedenlerle yapılmaktadır. Toplumun dönüşüm talebi iktidarı elinde tutan hükümetin reform öncelikleri ve sermaye kesiminin devletten istekleri kamu yönetimini yapısal ve fonksiyonel bir dönüşüme uğratmıştır. Bu dönüşüm teknoloji veya dijitalleşme olarak ifade edilmektedir.

Siyasetin, yönetimin, hükümet etme işlevinin ve demokrasinin internet teknolojileriyle bağlantı kurması e-demokrasiyi meydana getirmiştir. Birtakım e-devlet uygulamaları, web servisler vasıtasıyla hükümet politikaları hakkında bilgi sağlamak, çevrimiçi politik aksiyonu sağlamak ve e-seçim gibi, vatandaşların devlet ve demokrasi aygıtlarıyla bütünlüşmesine katkı sağlamaktadır (Angın ve Övgün, 2021, s. 257-258).

Clift'e göre e-demokrasi, BİT'lerinin stratejik süreçler üretmesi ve demokratik aktörler kullanarak işlevini yerine getirmesidir. Bu işlevini devlet, bölge, millet ve küresel boyut temelinde yerine getirmektedir. Demokratik aktörler olarak bahsedilen müessese bir takım alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu aktörler, hükümetler, seçilmiş kişiler, medya, siyasi partiler ve çıkar grupları, STK'lar, uluslararası örgütler ve vatandaşlardan oluşmaktadır (Clift, 2003, s.3).

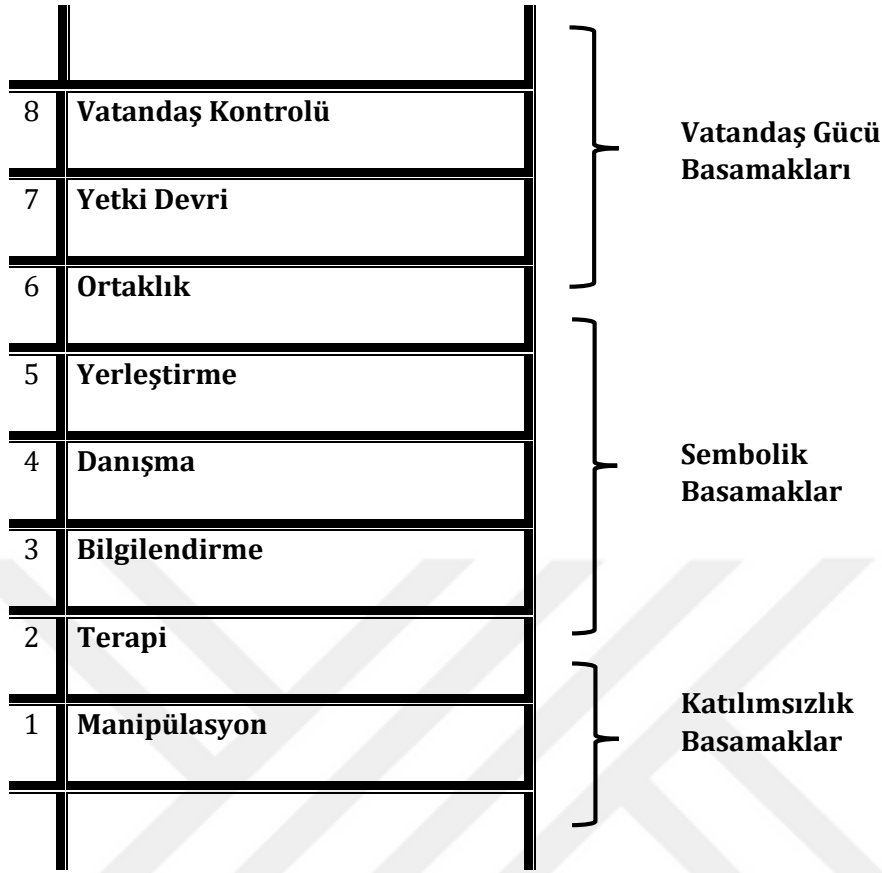
E-demokrasi kavramı hükümetlerin ve siyasetçilerin daha şeffaf ve hesap verilebilir olmalarının tartışıldığı bir zamanda ortaya çıkmış bir modeldir. Bu bakımdan BİT'lerinin kamusal alanda kullanılması ve yasalara göre politika belirlenmesi açısından temel taşı niteliği taşımaktadır. Demokrasinin önemli bir alt başlığı olan e-demokrasi BİT'lerinin demokratik karar alma süreçlerini destekleyerek, devlet, iş dünyası ve vatandaşlar arasında köprü

vaziyetiyle şeffaf ilişkilerin oluşmasında oldukça önemlidir (Maraş, 2011, s.130-131). Bununla beraber, e-demokrasi, siyasi partilere ve çıkar gruplarına elektronik ortamda etkileşim sunmaktadır. Bu ortamı sağlayan medya kuruluşları sayesinde çevrimiçi bilgi dolaşımı üst seviyelere çıkmaktadır. Uluslararası örgütler ve STK'larda tıpkı siyasi partiler gibi çevrimiçi faaliyetlerle karar mekanizmalarına etki düzeylerini artırmak istemektedirler. Bu süreç dışarıdan verdiği desteklerle özel sektör kuruluşlarının da teknolojik ve enformasyonel katkıları bulunmaktadır. Sonuç olarak e-demokrasi sürecinin en önemli aktörü olarak vatandaşlar ön plana çıkmaktadır. Demokrasinin temelini oluşturan vatandaşlar aktif ve pasif katılımları ile e-yönetişim sürecine en çok tanık olanlardır. Böylelikle vatandaşlar, e-vatandaş olarak siyasal sistemde rol almaktadırlar (Örselli vd.,2018, s. 113).

Avrupa Konseyi'nin 2009 yılında yaptığı demokrasi zirvesinde 400 katılımcı tarafından e-demokrasinin fırsatları ve riskleri enine boyuna tartışılmıştır. Genel kabul gören kanı ise e-demokrasinin, demokrasiye alternatif olarak görülmediği fakat demokrasiyi zenginleştiren bir araç olduğu üzerinedir. Bir diğer ifadeyle e-demokrasi, demokratik uygulamalar ve siyasal katılım açısından önemli katkılar sunarak, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve daha iyi dönüt alınabilir bir ortam sağlamaktadır. Bu ortama vatandaşlar, daha kolay erişilebilmekte ve müzakere fırsatı yakalamaktadırlar (Avrupa Konseyi, 2009). Demokrasi açısından devrim niteliği taşıyan e-demokrasi kavramı, devletlere ve vatandaşlara sunduğu teknoloji temelli sanal ortam ile şeffaf ve hesap verilebilir bir sistemi gözetmektedir. Bu bakımdan üçüncü bölümde bahsedeceğimiz Türkiye Cumhuriyeti özelinde e-seçim tartışması e-demokrasi aracılığıyla anlam kazanmaktadır. Çünkü e-seçim vatandaşların aktif ve online olarak siyasal katılımında bulunmasıyla ilgilidir.

1.6.3. E-Demokrasi Sürecinde Siyasal Katılımın Aracı Olarak; E-Katılım

Katılım genel olarak, vatandaşların siyasal katılım sürecinde doğrudan süreç içerisine dâhil olmalarını ifade etmektedir. Siyasal katılım konusunda önemli çalışmalar yapan Arnstein (1969), katılımı belirli aşamalara ayırarak sekiz basamaklı bir merdiven tipolojisi ortaya çıkarmıştır.

Şekil 1.1. Vatandaş Katılım Merdiveni Tipolojisi¹

- 1. Manipülasyon**, sürecin ilk basamağını oluşturmakta ve kamu kurumlarında görevli amir ve memurların vatandaşlara yetki verildiği kanısını oluşturmada yanıltıcı bir rol oynamaktadır. Yerel düzeyde oluşturulan danışma meclislerinde vatandaşa rol verilmekte fakat görüşleri dikkate alınmayarak siyasal katılımları çarpıtılmaktadır.
- 2. Terapi**, yöneticiler kendi çıkarları doğrultusunda uygulamak istedikleri sorunlu politikaları, sanki sorunun vatandaşlardan kaynaklı olduğu konusunda katılımcı programlar uygulayarak, ikna etme çabalarını kapsamaktadır.
- 3. Bilgilendirme**, Arnstein'e göre vatandaş hakları ve sorumlulukları açısından meşru vatandaş katılımına yönelik en önemli basamak olarak görülmektedir. Fakat bu bilgilendirme süreci tek yönlü ve geri bildirimsiz olduğu için müzakere sürecini

¹ Bkz. Sekiz Basamaklı Vatandaş Katılım Merdiveni Arnstein(1969) tarafından kaleme alınan "A Ladder Of Citizen Participation" adlı makaleden alınmıştır. Bu süreç vatandaşın siyasa yapma sürecinde izlediği basamakları göstermektedir.

kapsamamaktadır. Vatandaşları hukuksal ve yetkililerin elinde bulunan güçlerle sindirme politikası uygulama basamağı olarak yorumlanabilmektedir.

4. **Danışma**, vatandaşların siyasetal sürece tam katılımı için belirlenen ilk adım gibi görülen fakat birtakım tutarsızlıkların devam ettiğı basamaktır. Bu basamakta anketler, mahalle toplantıları, halka açık oturumlar mevcuttur. Vatandaşlardan alınan geri bildirimlerin tam anlamıyla uygulanacağı garanti değildir.
5. **Yerleştirme**, Vatandaşların, siyasetal katılım sürecine sınırlı etkileriyle sakinleştirilmelerini amaçlamaktadır. Bu bakımdan vatandaşlar siyasetal katılıma dâhil olduklarını göstermek için katılırlar ve çoğunlukla simgesel olarak kalmaktadır. Böylelikle vatandaşları, eğitim, güvenlik ve konut idareleri gibi komiteler dahil ederek yatıştırılmaları sağlanmaktadır.
6. **Ortaklık**, sürecin bu basamağında güç odakları yeniden dağıtılmaktadır. Vatandaş ve yönetici işbirliği sağlanarak, ortak planlama kurulları, çıkmazları çözen mekanizmalar ve ortak karar alma süreci gibi etmenler kullanılmaktadır. Vatandaşlar bu basamakta örgütlü bir biçimde protesto ve kampanyalar oluşturarak, tam anlamıyla rıza göstermeyen yöneticilerin direncini kırmayı hedeflemektedirler.
7. **Yetki Devri**, bu basamakta, kamu kurum ve kuruluşlarında görevli memur ve amirler, siyasetal sürecin yönetimini ve karar verme yetkisini bir nebze de olsa vatandaşa devretmektedirler. Yöneticiler, vatandaşlara karşı sorumlu ve hesap verme durumundadırlar.
8. **Vatandaş Kontrolü**, siyasetal katılımın en üst basamağıdır. Bu basamakta kamu finansmanları ve yönetimi topluluğa aittir. Tam kontrol yetkisine sahip tek erk vatandaşdır (Arnstein, 1969, s. 217-223).

Arnstein, sentezlediğı katılım sürecinde genel olarak; vatandaşların siyasetal katılıma dâhil olmada kullandıkları enstrümanları kademeli ve gerçekçi bakış açısıyla yorumlamaktadır. Bu bakımdan gerçekliğin içinden gelen iktidar sahibi olma duygusu ile gücü ele geçirdikten sonra uygulanan politikalar tutarlı bir biçimde aktarılmıştır.

Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi ile paralel olarak, insanların yönetim sürecine ilgileri giderek artmış ve halkın siyasetal yapma sürecine katılımı, “E-Katılım”ın gündeme gelmesiyle kolaylaşmıştır.

E-demokrasinin alt başlığı olarak da değerlendirilen e-katılım ise açıklanabilmesi için “e” ve “katılım” sözcüklerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Elektronik(e), sözcüğü teknoloji dâhilinde gelişen dijital ortamı kastetmektedir. Katılım ise genel olarak; vatandaşların, toplumsal veya siyasetal tartışmalarda doğrudan söz sahibi olması olarak açıklanabilmektedir (Saebø vd., 2008: 402). Ayrıca kamu siyasetal oluşturulması ve uygulanmasında doğrudan vatandaşların söz sahibi olmasını ifade eden kavram, vatandaşların

bilgi, birikim ve deneyimlerinin siyasa oluşumuna katkı sağlaması açısından ve şeffaf, hesap verebilir ve adaletli bir süreç için olmazsa olmaz bir kuraldır (Karkın, 2012, s. 44-45).

E-katılım kavramı, Birleşmiş Milletlerin tanımına göre; “*Yurttaşları, katılımcı, kapsayıcı ve müzakereci kılmak üzere politika, karar alma ve hizmet tasarımı ve dağıtımına bilgi iletişim teknolojileri yoluyla dâhil etme süreci olarak*” açıklanmıştır. Tanıma göre süreç üç aşamadan oluşmaktadır; 1- *e-bilgi* (Çevrimiçi bilgiler) 2- *e-danışma* (Çevrimiçi halka danışma) ve 3- *e-karar alma* (Halkın karar alma sürecine dâhil edilmesi) şeklindedir. İlk aşamada, yöneticiler, halkın daha bilinçli hale gelmesi için çabalarlar. Demokratik ortamın sağlanması için halka açık bilgi paylaşımı olarak da bilinmektedir. İkinci aşama olarak e-danışma, halkın politika sürecinde etkin katılımı sağlar fakat çıktıları bağlayıcı değil örnek oluşturmaktadır. Son aşama olarak e-karar alma, e-oylama, e-seçim vb. imkânlar sunarak halkın karar alma sürecine etkin katılımını hedeflemektedir. (Dinçkol ve Işık, 2019, s.717-718).

E-katılım, faaliyet alanları, uyguladığı ve kullandığı yöntemler olarak; e-oylama, e-seçim, e-dilekçe, e-danışma, e-kampanya, çevrim içi siyasi katılım ve çevrimiçi karar süreçlerini kapsamaktadır (Örselli vd. 2018, s. 119).

E-katılım genel olarak, BİT vasıtasıyla vatandaşların toplumsal faaliyetlere katılımına odaklanmaktadır. İnternet ortamında oluşturulacak demokratik platformlar ve tartışma ortamları sayesinde daha verimli ve etkin katılım sağlanması temel amacdır (Al-Dalou ve Abu-Shanab, 2013, s. 3). E-katılım için ilk aşama “*e-enabling*” olarak ifade edilen araç ve mekanizmalar sayesinde bilgi altyapısının oluşturulmasıyla, bilgiye ulaşamayan bireylerin hedeflenmesi gözetilmektedir. İkinci aşamada “*e-engagment*” yani siyasa yapıcılarının üst kademelerden aşağıya doğru bireylerin görüş ve önerilerinin dikkate alınması amaçlanmaktadır. Son aşama “*e-empowering*” kavramıyla da siyasa yapma sürecine bireyler alttan başlayarak üste doğru aktif katkı vermesi temel amaç olarak ele alınmaktadır. Bu bakımdan e-katılımın temel amacı, yöneten ve yönetilen ayrımını ortadan kaldırılmak ve bireylerin siyasa yapma sürecine aktif katılımını sağlamaktır (Karkın, 2012, s. 53).

E-katılımın faaliyet alanları ve yaşanan pandemi süreci göz önüne alındığında buluştukları birçok ortak nokta bulunmaktadır. Öncelikle seçmen sağlığı açısından sosyal mesafe kuralı, COVID-19 hastalığının bulaşma riskini düşürmeye yönelik bir uygulamadır. Siyasa yapma süreci düşünüldüğünde, toplumun ortak iradesinin uygulanması açısından bir araya gelerek karar alma süreci oldukça önemlidir. E-katılım yöntemleri ile hastalığın bulaşma riski eskisine nazaran oldukça güvenli bir yöntemdir. Bu nedenle E-katılımın önemli bir ayağı olan e-seçim süreci, anlatılanlara paralel olarak klasik seçimlerde uygulanan yöntemlere önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.6.4. E-Müzakere

Toffler tarafından “Üçüncü Dalga” olarak nitelendirilen bilgi toplumunda siyasi katılımın, sanayi toplumundan ayrı bir düzlemde kategorilendirilmesi söylemleri dillendirilirken, “Yarının geniş haberleşme teknolojisine sahip toplumunda halkın seçim sandığına uğramadan görüşlerini dile getirmesini sağlayabilecek birçok yöntem ve bu görüşleri siyasal karar alma sürecine katmanın birçok yolu bulunabilir.” diye ifade ederek yeni gelişmelerin olacağını sentezlemiştir.

Toffler ileri teknolojik bilgisayarların, uyduların, telefonların ve kablolu araçların e-seçimler ve diğer tüm araçlar kullanarak, eğitilmiş bireylerin tarihte ilk kez, birçok konu hakkında kendi kararlarını verebilecekleri bir siyasal sistemin olacağı varsayımını yapmaktadır (Toffler, 2008, s. 525). Toffler E-müzakere ile vatandaşların bir araya gelerek sorunları enine boyuna tartışmasının kolaylaşacağını daha özgür irade ile hareket edileceğini savunmuştur.

E-müzakere, teknolojinin etkin kullanımı ile daha sürdürülebilir, güçlü ve demokratik kurumlarında etkisiyle, halkın tam katılımının sağlanması açısından önemli bir unsurdur (Çetin, 2010, s. 72). Böylelikle e-müzakere yöntemleri kullanılarak vatandaşların siyasal sistemde, tartışma ortamları vb. yöntemlerle siyasal sistemde daha etkin ve verimli olmaları sağlanabilmektedir. Toffler’ında üstünde durduğu teknolojik gelişmeler toplumun dijitalleşmesi ve e-toplum haline bürünmesi ile ilgilidir.

1.6.5. E-Demokrasi: Olası Riskler ve Fırsatlar

E-demokrasiye geçiş süreci dijitalleşmenin kamusal alana entegrasyonu ile mümkün gözükmektedir. Fakat dijitalleşen her ortamın sanal yapısından dolayı bir takım riskler ve fırsatlar meydana gelmektedir. Bu bakımdan alt bölümde, bu süreci konu edinip geniş yelpazede riskler ve fırsatlar tartışılmaktadır.

Riskler

- E-demokrasi, dijital bölünme ve ayrımcılık benzeri riskler ile karşı karşıyadır. Bu risklere karşı; risk yönetimi, güvenli ve sağlam temelli bir denetim mekanizması ve iyileştirme girişimlerinde bulunulması oldukça önemlidir. Bu sistemin yönetimi ise siyasi iradeye düşmektedir. Bu bakımdan, siyasi iradenin gerekli yükümlülükler altına girerek, süreci sırtlanması gerekmektedir (Güler ve Şahangil, 2017, s. 19).
- BİT’leri, siyasal iletişimi yaygınlaştırmada, çoğulcu ve katılımcı bir sistem oluşmasında önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle çevrimiçi yoklamalar, referandum, telekonferans, dijital şehirler ve tartışma grupları bu katkılara örnek teşkil etmektedir. Fakat bahsedilen e- demokrasi uygulamaları, temsili demokrasinin temel özellikleri ile çelişmekte ve meşruiyet tartışmasına neden olmaktadır (Güngör, 2014, s.80).
- E-demokrasi sürecinde en önemli görülen konulardan biride güvenlik kaygısıdır. Çünkü seçim ve benzeri uygulamalarda meydana gelecek bir manipülasyon, demokrasi sürecini

tehlikeye sokabilmektedir. Özellikle suç örgütlerinin propaganda yapması gibi tehlikeler ve siyasal sürecin farklı otoritelerin etkisi altında kalması gibi sorunlarda gündeme gelmektedir (Öztürk, 2006, s. 62).

Fırsatlar

- E-demokrasi kolay ulaşılabilirliği sayesinde vatandaşların siyasal sisteme katılımını kolaylaştırmaktadır.
- E-demokrasi, vatandaşların, siyasal katılımın her aşamasında bulunmalarına olanak sağlamaktadır (Güler ve Şahangil, 2017, s. 19).
- E-demokrasi, siyasi partiler ve STK'lar grup içi örgütlenme, iç iletişimi geliştirme, kamuoyu yoklamaları ve propaganda yapılmasında yeni fırsatlar sunmaktadır. Geleneksel medyanın aksine tek yönlü durağan olmaktan çıkmış radyo, televizyon ve internetin sayesinde karşılıklı iletişim imkânı sunmuştur (Güngör, 2017, s. 2261).

2. BÖLÜM

SEÇİM HUKUKU

2.1. Seçim

Seçim, TDK'ya göre "Seçim işi" veya "Kanunlar, yönetmelikler uyarınca bir veya daha çok aday arasından belli birini veya birkaçını seçme, intihap" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere seçimler, seçmenler tarafından birçok tercih arasından bir tanesinin seçilmesi esasına dayanmaktadır (TDK, 2022).

Türkiye'de seçimlerin yürütülmesi kapsamında esas alınan 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un ikinci maddesinde ise "Seçimler, serbest, eşit, tek dereceli, genel oy esasına göre yapılır." şeklinde tanımlanmıştır. Bu çerçevede seçim tanımı geniş ve dar anlamıyla ele alınmaktadır. Geniş anlamda, birden fazla seçenek içerisinde yapılan tercihi anlatırken, daha dar anlamıyla siyasal ve hukuki statüde kamu işleriyle uğraşan kişilerin veya organların, seçmenler tarafından birçok aday arasından seçilmesini ifade etmektedir. Dar anlamda seçim bu nedenle geniş anlamından sıyrılır ve seçim hukuku açıklamalarına daha uygun duruma gelir. Kısaca seçimler, yönetilenlerin, yönetenlere, yönetme hakkını tanınması olarak da tanımlanabilir (Türk, 2006, s. 76-77).

Kavramsal tanımı bu şekilde açıklanan seçimlerin bir de siyasi anlamı bulunmaktadır. Bu çerçevede siyasi temsilin önemli bir sacayağı olan seçim mevzusu gerek temsil itibari ile gerekse demokrasi ideası ile demokratik rejimlerin olmazsa olmazıdır. Bu nedenle demokrasinin kalbi olarakta tanımlanmaktadır. Demokrasi ideasında seçmenlerin(halk) kendilerini yönetecek, yönetici adaylarını kabul etme ve reddetme olanağına sahip hür iradeye sahip olmaları oldukça önemlidir. Bir diğer önemli mesele ise seçim atmosferinde oluşacak rekabet ortamının sağlanmasıdır. Bu koşul sağlandığı zaman modern demokrasinin de ideası filizlenmektedir (Heywood, 2014, s. 298).

2.2. Seçme Hakkı ve Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri

Seçme hakkı, demokratik olarak yapılan seçimlerde farklı unsurlar arasında yapılan tercihleri ifade etmektedir. Temsili demokrasilerde, yurttaşların seçimler ve halk oylamaları ile siyasal olaylar hakkında görüş ve önerilerini kendilerini yönetecek olan siyasal iktidara aşılması veya onları seçmesidir (Aliefendioğlu, 2005, s.76).

Seçim olgusunun şuan ki anlamına ulaşması uzun yıllar süren evrimler sonucu meydana gelmiştir. Seçme ve seçilme hakkı daha önceleri dar ve kısmi kesimlerin eriştiği bir hak olarak uygulanırken, demokrasinin gelişmesiyle seçme hakkı tüm yurttaşlara eşit ve genel olarak yaygınlaşmıştır. Seçme hakkının belirli zümrelerden toplumun tüm kitlesine genişlemesinde "demokratikleşme" olgusu önemli bir yer tutmaktadır (Özgül, 2002, s. 38).

Fransız İhtilali (1789) ile günümüze kadar ulaşan süreç modern dönem olarak nitelendirilirken, devriminde etkisiyle yurttaşlar siyasal olaylara daha yakından ilgi duymaya başlamışlardır. Orta Çağ'da belirli kişilere ve zümrelere tanınan seçme ve seçilme hakkı Fransız İhtilali ile kısmi de olsa yurttaşlar arasında yaygınlaşmıştır. (Özdemir ve Nişancı, 2019, s.85).

2.2.1. Serbest Oy İlkesi

Demokratik seçimlerin en önemli unsurlarından bir tanesi, seçmen iradesine müdahale olmadan serbestçe ve hiçbir tesir altında kalmadan oyunu kullanmasıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 21. Maddesinde serbest oy ile ilgili önemli hukuki alt yapı oluşturulmuştur.

Madde 21

1. Herkes, doğrudan ya da serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
2. Herkesin, ülkesinde kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı vardır.
3. Halk iradesi, hükümet otoritesinin temelini oluşturmalıdır; bu irade, genel ve eşit oy hakkı ile gizli ve serbest oylama yoluyla, belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerle belirtilir.²

Serbest oy ilkesi ile ilgili diğer önemli bir hukuki temel Türkiye'de 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un ikinci maddesinde "Seçimler, serbest, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılır" ifadesi ile açıklanmaktadır. Aynı kanunun 75. Maddesinde "Sandık kurulları oy serbestliğini ve gizliliğini sağlayacak şekilde, yeteri kadar kapalı oy verme yeri hazırlar" şeklinde oy serbestliğini pekiştirici hukuki temel aktarılmıştır. Devamında 76. Maddede "Kapalı oy verme yeri; içerisi dışardan gözetlenemeyecek ve oy pusulasını seçmenin inceleyip zarflıya bileceği şekil ve nitelikte olur. Aday listeleri ve bu kanunun oy verme serbestliğine ve gizliliğine dair hükümlerinin levha halinde basılmış metni, kapalı oy verme yerinde asılı durur." Şeklinde aktarılmıştır. 82. Maddenin üçüncü fıkrasında ise "Sandık çevresinde seçmenin oyunu tam bir serbestlikle ve gizli şekilde kullanmasına veya sandık kurulunun görevini yapmasına engel olmaya kalkışanlar ile oy verme, oyların sayım ve dökümü veya tutanaklara geçirilmesi gibi tüm sandık başı iş ve işlemlerinin düzenini bozmaya kalkışanları, başkan uyarır. Bu uyarının gereğini yerine getirmeyen kimse, kolluk gücü çağrılarak sandık çevresinden uzaklaştırılır." ifadeleri kullanılmaktadır. Bu nedenle seçimlerde serbestlik ilkesi oldukça önemli bir konu olup, serbestliğin ihlalinin ise tazmin etmesi oldukça güç sorunlara neden olacağı aşikârdır.

---

² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, "<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>"

2.2.2. Genel Oy İlkesi

Seçimlerin genellik ilkesi gereği vatandaşlar, servetleri, namları, şöhretleri, ırkları, dilleri, dinleri ve cinsiyetleri gibi özelliklerini kullanarak avantaj sağlamaları uygun görülmemektedir (Özdemir ve Nişancı, 2019, s.87). Halk iradesi, yönetme yetkisinin temel koşuludur. Halk iradesini ise genel, eşit ve gizlilik ilkeleri temelinde serbest oy ilkesi ile açıklamak en doğru yaklaşım olarak bilinmektedir (Türk, 1996, s. 553). 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un ikinci maddesinde de atıf yapılan genellik ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 75. Maddesinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen altı yüz milletvekilinden oluşur." şeklinde geçmektedir.

2.2.3. Eşit Oy İlkesi

İnsanlar, hayatları hakkında karar almada düşünme yeteneklerini kullanırken eşit düzeydedirler. Bu nedenle demokratik düzen ile ilgili kararlar alınırken de eşit oy kullanma hakkı tüm insanlara ait bir ilkedir. Her seçmen, seçimlerde tek bir oyluk etki yaratırken eşit oy ilkesi, oyların sayısal eşitliği, seçme gününün eşitliği, cinsiyetler arası eşitlik ve fırsat eşitlikleri ilkeleri gereği temellenmektedir (Kulaç, 2021, s. 212-214).

Eşit oy ilkesinin bir eleştirisi olarak; demokratik katılımın ve katılım bilincini sağlamada çoğunluğun iradesine, siyasal zeminde hitap ederken, azınlıkta kalan grupların farklı görüş ve önerilerine ait düşünceleri sürecin dışında bırakmaktadır (Tunç, 2008, s. 1123).

2.2.4. Doğrudan (Tek Dereceli) Oy İlkesi

Doğrudan oy ilkesi ile seçmenler doğrudan doğruya temsilcilerini seçmektedirler. Doğrudan oy ilkesi ile seçmenler ve seçilenler arasında bir aracı yoktur. İki dereceli seçimlerde ise birinci seçmenler, ikinci seçmenleri seçmektedirler. Seçilen ikinci seçmenler ise milletvekillerini seçerler. Bu sistem doğrudan oy ilkesinin tam tersi olarak düşünülebilir (Gözler, 2016, s. 307).

2.2.5. Mecburi (İhtiyari) Oy İlkesi

Mecburi oy ilkesine göre seçmenler mutlaka oy kullanmak zorundadırlar. 2839 Sayılı Milletvekili seçim kanuna göre "Seçmen kütüğünde kaydı ve sandık listesinde oy kullanma yeterliliği bulunduğu halde, Milletvekilliği genel ve ara seçimlerinde, meşru mazeretleri olmaksızın katılmayanlar, ilçe seçim kurulu başkanı tarafından on bin lira para cezasıyla cezalandırılır. Bu karar kesindir." ibareleri yer almaktadır. 2972 sayılı Mahalli idareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'da ise "Seçmen kütüğüne

kaydı ve sandık listesinde oy kullanma yeterliliği bulunduğu halde, mahalli idareler genel ve ara seçimlerine meşru mazeretleri olmaksızın katılmayanlar ilçe seçim kurulu başkanı tarafından 200.000 (ikiyüzbin) lira para cezası ile cezalandırılır. Bu karar kesindir.” ibareleri yer almaktadır. Bu kanun maddeleri zorunlu oy kullanma koşulu adı altında düzenlenmiştir.

2.2.6. Açık Sayım ve Döküm İlkesi

Açık sayım ve döküm ilkesi, oyların sayılması ve sayılan oyların partilere göre dökümünün yapılması ve sonuçların tutanak altına alınması esnasında tüm yapılan işlemlerin kamuya açık bir şekilde yapılmasını ifade etmektedir. Bu ilke, yapılan tüm işlemler, herhangi bir usulsüzlüğe mahal verilmeden dürüst bir şekilde sonuçların alınmasını sağlamada oldukça önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk defa 1950 yılında yapılan seçimlerde uygulanmıştır (Zorlu, 2016, s. 63).

2.2.7. Gizlilik İlkesi

Gizlilik ilkesi, oy kullanma hakkının kullanılması aşamasında en kritik ilkelere biridir. Seçmenin güven içinde oyunu kullanması açısından oldukça önemlidir. Seçmenlerin mahremiyet unsurlarının gözetilmesiyle beraber hiçbir baskı altında kalmadan hür olarak oy kullanması gerekmektedir. Bu gizlilik prensibini sağlamak devletin ve yasa koyucunun asli görevidir. Ülkemizde 1876 (Kanun-i Esasi) Anayasası, seçmenlerin gizli oy vermesi esasını öngörmüştür. Fakat Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında gizlilik ilkesine dair bir düzenleme yapılmamıştır. Gizli oy ilkesi ilk defa 1950 yılında yapılan seçimlerde kullanılmıştır. Daha sonra 1961 ve 1982 Anayasaları gizli oy ilkesini düzenlemişlerdir (Sezen, 1993, s. 81).

Seçimler, seçmenlerin mahremiyetinin tam olarak sağlandığı koşullarda amacına ulaşmaktadır. Çünkü açık oylama gibi yöntemler seçmen iradesini çeldiren en önemli etkenlerden biridir. Sağlıklı bir seçim sürecini yönetilmesi koşulu gizli oy kullanma ile sağlanmaktadır. Bu nedenle 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun’un ikinci maddesinde “Seçmen oyunu kendisi kullanır, Oy gizli verilir, Oyların sayımı dökümü ve bağlanması açık olarak yapılır” ibaresi yer almaktadır. Aynı kanunun ek üçüncü fıkrasında “Seçimlerde kullanılacak oy verme kabinleri, oy vermenin gizliliğini sağlayacak şekilde yaptırılır.” şeklinde mahremiyeti artırıcı önlemlere de değinilmiştir. Yine aynı kanunun 74, 75, 76, 82 ve 94. Maddelerinde oy kullanma gizliliğinin tam olarak sağlanması açısından bağlayıcı tedbirlere değinilmiştir.

2.2.8. Bireysel Oy İlkesi

Bireysel oy ilkesi ile oy kullanmanın belirli bir gruba, topluluğa bağlı olarak değil, kişilerin bireysel olarak oy hakkına sahip olmalarını sağlanmaktadır. Bu bakımından oy kullanma hakkının, seçmenlere ekonomik, kültürel, mesleki vb. grupların üyeleri olmaları nedeniyle verilmemektedir. Aksine seçmenlere oy hakkı bir *birey* oldukları için verilmektedir (Gözler, 2016, s. 305). Bireysellik ilkesi ile anlatılmak istenilen oy hakkının kişiye bağlı olarak, bu hakkın bir başkasına devredilemez olduğudur. Birey bir birim olarak kabul görmüştür. Oy hakkına sahip olan bireydir. Her bireyin tek bir oy kullanma hakkı mevcuttur. Birey oy hakkını kullanırken özel birtakım toplulukların üyeliği gibi durumlardan arınarak hareket etmektedir. Bu nedenle bireyler oylarını kendileri bizzat sandık başına giderek kullanmaktadırlar (Sezen, 1993, s. 80). Bir diğer ifadeyle vatandaşlar, seçme işlemlerini kimseye devretmeden resmi bir işlem olarak yapmaktadırlar. Kişisellik ön plandadır (Yiğitbaş, 2009, s. 22-23).

2.2.9. Yargı Yönetimi ve Denetimi İlkesi

Demokratik seçimlerde dürüst ve adil bir düzenini sağlanması için tarafsız yargı organlarının yönetimi ve denetiminde yapılması gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1961 ve 1982 Anayasaları seçimlerde dürüstlüğün sağlanması için *Yargı Denetimi İlkesi* getirilmiş ve bu konuda tek yetkili mercii Yüksek Seçim Kurulu olarak kabul edilmiştir. Yargı gözetimi ve denetiminde yapılmayan her seçim şaibeli duruma düşmektedir. Çünkü herhangi bir denetim mekanizmasının olmayışı veya seçimlerin hükümet tarafından yürütülmesi şüphe uyandırmaktadır (Karakaşlı, 2010, s. 37).

2.3. Seçimlerin Temel Öğeleri ve Türkiye'de Seçim Örgütlenmesi

Demokrasinin gelişimi ile beraber halkın iktidarları belirlemede kullandığı seçim unsuru birçok açıdan önemli görülmektedir. Özellikle yöneticileri belirlemede hangi kriterlerin ön plana çıkacağı, kurucu meclisler tarafından anayasa henüz hazırlanmadan belirlenmektedir. Nitekim ülkemizde de 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütüğü Hakkında Kanun'da aynı çerçevede anayasa henüz hazırlanmadan yürürlüğe girmiştir. Bu kanun yerel ve genel tüm seçimlere kaynaklık ederek, seçimlerde kullanılacak temel öğeleri içerisinde barındırmaktadır.

2.3.1. Seçim Çevresi

Seçim çevresi, seçim yapılacak olan ülkenin geniş olması, nüfusun fazla olması, yerel düzeyde ilişkiler ve adaylarla seçmenler arasındaki ilişkiler bağlamındaki zorunluluklar, seçimlerin

yapılabilmesi için ülkenin bölümlere ayrılmasını ön görmektedir. Bu bölümlerin her biri seçim çevresi olarak adlandırılmaktadır (Sezen, 1993, s. 140-141).

2.3.2. Seçmen ve Seçmen Kütüğünün Oluşturulması

Seçimlerde on sekiz yaşını doldurmuş her bir birey seçmen olarak adlandırılmaktadır. Seçmenler 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'a göre kısıtlı ve kamu hizmetinden yasaklı olanlar dışındaki vatandaşlardır. Aynı kanunda oy kullanmayacak olanlar, silahaltında bulunan erler, onbaşılar ve kıta çavuşları, askeri öğrenciler ve hükümlüler olarak sıralanmaktadır. Seçmen kütüğünün oluşturulması ise bu kriterler gözetilerek adres kayıt sistemindeki yerleşim yerleri esas alınarak YSK tarafından düzenlenir, bilgi toplanır ve güncel tutularak oluşturulur. Seçmen kütüğünün tüm işlemleri YSK bünyesinde bulunan, Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Seçmen kütüğünde, seçmene ait bilgiler olan ad, soyad, yaş, cinsiyet, seçmen ehliyetini kaybetme ve yeniden kazanma hakkındaki bilgiler, vatandaşlık bilgileri ve ikametgâh bilgileri tutulmaktadır.

2.3.3. Adayların Belirlenmesi

Bir siyasi partiye bağlı veya bağımsız olarak, seçilme yeterliliğine sahip kişiler aday olarak tanımlanmaktadır. Seçimlerde adaylar siyasal iktidara talip olmaktadır. Bunun içinde yetkili organlara başvuru yapmaktadırlar. Yetkili organlar ise aday olan kişileri bir seçenek olarak kamuoyuna sunmaktadırlar (Sezen, 1993, s. 144).

Türkiye Cumhuriyeti'nde adaylık usul ve esasları kanunlar nezdinde düzenlenmiştir. 6271 sayılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Kanununun 7. Maddesinde aday gösterilme şu şartlara bağlanmıştır.

a) Siyasi parti grupları,

b) En son yapılan milletvekili genel seçiminde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler,

c) En az yüzbün seçmen aday gösterebilir.

2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları Ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun' da ise adaylık usulü 10. maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre "Anayasada ve Kanunlarda yazılı şartlara uygun olarak, seçilme yeterliliğine sahip olan her vatandaş, bir siyasi parti veya bağımsız olarak, il genel meclisi üyeliğine, belediye başkanlığına veya belediye meclisi üyeliğine adaylığını koyabilir."

2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanun’unda ise adaylık usulü 12. maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre “Bir siyasi partiye mensup olsun veya olmasın seçilme yeterliğine sahip her Türk vatandaşı bu Kanun hükümlerine göre milletvekilliğine adaylığını koyabilir.”

2.3.4. Temsil

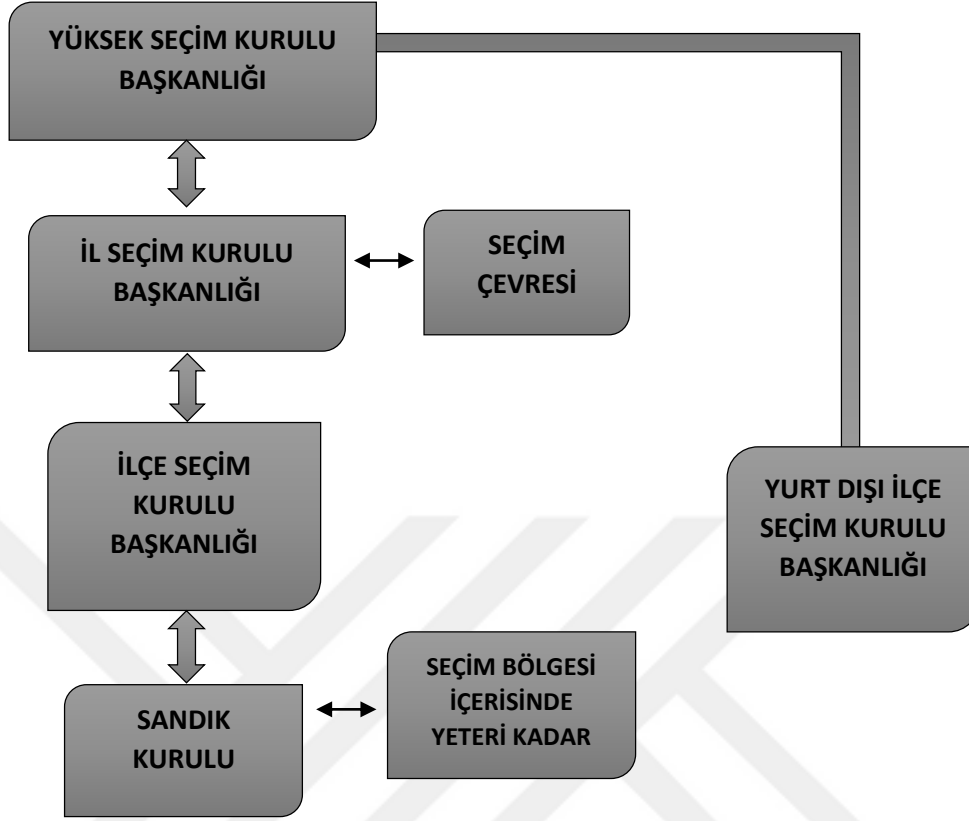
Temsil kavramı tarihsel olarak çok eskilere dayanmaktadır. Roma döneminde “repraesentare” sözcüğünden türemiştir. Temsil, artan insan nüfusu ile beraber toplumun ekonomik, sosyal, kültürel vb. ihtiyaçların karşılanması için oluşturulmuş kurumlardır. Seçime dayalı olarak, toplumun belirli bir kesiminin özelliklerinin temsil edilmesi üzere aday veya partilerin seçilmesi ile gerçekleşmektedir (Örs, 2006, s. 2-7).

2.3.5. Seçim Örgütlenmesi

Seçim örgütlenmesini, Türkiye Cumhuriyeti öncesinde teftiş kurulları adı verilen ve yürütmenin gözetimi ve denetimi ile yürütülmekteydi. Fakat yürütmenin kendi katıldığı seçimleri yönetmesinin ne kadar doğru olduğu tartışılmış ve muhalefetin büyük uğraşları sonucu seçimlerin genel yönetimi ve denetimi yargı organına bağlı olarak bağımsız yargılara bırakılmıştır (Sezen, 1993, s. 147-148).

Pek çok ülke seçimler konusunda Anayasalarında temel çerçeveleri belirtmekle yetinmektedirler. 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ’da temel çerçeveleri çizdikten sonra seçim iş ve işlemlerinin düzenlenmesini kanun koyucuya bırakmaktadır. 1995 yılında yapılan 4121 sayılı kanun, Anayasanın 67. Maddesine eklediği düzenleme ile seçim işleri *temsilde adalet yönetimde istikrar* ilkeleri ile bağdaşarak düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Teziç, 2019, s. 318).

Mevcut olarak Türkiye Cumhuriyeti’nde seçim örgütlenmesi 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 79. Maddesinde genel çerçevede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre seçimlerin genel yönetimi ve denetiminin yargı organlarına ait olduğu açıkça belirtilmiştir. Seçim sürecinde tüm tedbirleri alma ve dürüstçe güven ortamında yürütme yetkisi, seçim sürecinde oluşabilecek anlaşmazlıklar ve usulsüzlüklere karşı yapılan itirazları kesin karara bağlama, TBMM seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanı seçim tutanaklarını kabul etme görevinin Yüksek Seçim Kurulu’na ait olduğu belirtilmiştir. Bu duruma ek olarak YSK’nın aldığı ilke kararlarına karşı hiçbir mercie başvurulamayacağı da açıkça belirtilmiştir. Zira kanun koyucu seçim işlerinin acele oluşunu ve bir ikiliğin çıkma durumu ön görülmüştür. Seçim işlerinin asıl uygulayıcısı olarak taşrada görev yapan seçim kurulları oluşturulmaktadır. Seçim kurulları 298 sayılı Seçimlerin Genel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’a dayalı görev yapmaktadırlar.

Şekil 2.1. Türkiye Cumhuriyeti Seçim Örgütlenmesi Şeması³

Türkiye’de seçim örgütlenmesi şemada gösterildiği gibi en tepeden YSK ile başlayıp, seçimlerin uygulanmasında en kritik öneme sahip olan sandık kurulları ile bitmektedir. Bu çerçevede Ankara’da bir Yüksek Seçim Kurulu, her seçim çevresinde il seçim kurulu, her ilçede, ilçe seçim kurulu ve her seçim bölgesinde yeteri kadar sandık kurulu teşkil olmaktadır. Yurt dışında yaşayan vatandaşlar için ise Ankara il seçim kuruluna başlı olarak Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulu oluşturulmaktadır. Ek olarak il merkezlerinde il seçim kurulu haricinde ilçe seçim kurulu teşkil olmaktadır. Her ilçe seçim kurulu 200.000 seçmeni aştığı takdirde yeni bir ilçe seçim kurulu daha oluşturulmaktadır.

2.3.5.1. Yüksek Seçim Kurulu Oluşumu

Yüksek Seçim Kurulu, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına göre YSK 7 asıl 4 yedek üyeden oluşmaktadır. Üyelerin 6 tanesi Yargıtay genel kurulunca, 5 tanesi de Danıştay genel kurulunca

³ Türkiye’de Seçim Örgütlenmesi Şeması, “298 sayılı Seçimlerin Genel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında” kanun çerçevesinde oluşturulmuştur.

yapılan seçimlerle belirlenmektedir. Seçilen üyeler salt çoğunlukla ve gizli oylama ile bir başkan ve başkanvekilini kendi aralarından belirlemektedirler. Yargıtay'dan 2 üye, Danıştay'dan 2 üye olmak üzere 4 yedek seçilmektedir. Bu seçime başkan ve başkanvekili katılmamaktadır.

2.3.5.2. Yüksek Seçim Kurulu Görev ve Yetkileri.

Yüksek Seçim Kurulu'nun görev ve yetikleri 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un on dördüncü maddesine göre şöyle sıralanmaktadır;

- Seçim zarfları imal ve dağıtım işlerinin koordinasyonu,
- Zarflarda bulunan filigranların kalıplarının yaptırılması ve saklanması,
- Engelli vatandaşlar için gerekli tedbirlerin alınması,
- İl ve ilçe seçim kurullarının oluşumunu sağlamak ve kurul oluşumlarına karşı itirazları kesin karara bağlamak,
- Adaylığa karşı yapılan itirazları kesin karara bağlamak,
- İl seçim kurulunca, oy verme günü işlemleri hakkında verilen kararlara karşı itirazları kesin karara bağlamak,
- İl seçim kurulunca hazırlanan tutanaklara karşı yapılan itirazları kesin karara bağlamak,
- Seçim sonucuna müessir olabilecek durumlarda itiraza binaen alt kurullara yapılan itiraz silsilesine bakılmaksızın kesin karara bağlamak,
- İl seçim kurulları başkanlarınca seçim işleri ile ilgili soruları derhal cevaplamak ve tüm ülkede seçimlerin düzenini sağlayacak tedbirler almak ve genelgeler hazırlamak,
- Siyasi partilerin seçimlere katılma yeterliliğini incelemek ve ilan etmek,
- Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü'nün kurulmasını ve çalışma şartlarını belirleyerek yönetmeliklerini ve programlarını yapmak ve denetlemek,
- Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulunun oluşturulması ve yurt dışındaki vatandaşların oy kullanmalarını sağlamak için gerekli düzenlemeleri yapmak,
- Yurt dışında yapılacak olacak seçimlerde Dış İşleri Bakanlığı ile gerekli koordineyi sağlayıp, bakanlık bünyesinde asgari daire başkanı seviyesinde görevlendirmede bulunmak,
- Seçimlerin türlerine göre sandık bölgesi seçmen sayısını belirlemek,
- Seçim güvenliği açısından vali ve il seçim kurulu başkanının oy verme gününden bir ay önce talepte bulunmaları dâhilin de o yerdeki sandıkların en yakın seçim bölgelerine taşınmasını veya sandık bölgelerinin birleştirilmesine, muhtarlık seçimleri dışında seçim gölgelerinin

birleştirilmesine, seçmen listelerinin düzenlenmesine dair durumların ilanına karar vermek,

- Muhtarlık seçimleri dışında yapılacak seçimlerde hastalığı ve engeli sebebiyle yatağa bağımlı hastaların oy kullanmalarını sağlamak için seyyar sandık kurularak oy kullanmalarına ve sayım döküm ile birleştirme işlemlerine ilişkin esasları belirlemek,
- Son olarak kanunla kurula verilen diğer görevleri yapmak.

2.3.5.3. İl Seçim Kurulu Oluşumu

İl Seçim Kurulu, 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un on beşinci maddesine göre; bir başkan ve iki asıl üye, iki yedek üyeden oluşmaktadır. İl seçim kurulu başkanı, asıl üyeleri ve yedek üyeler, her iki yılda ocak ayının son haftasında, il merkezinde görev yapmakta olan ve kınama veya daha ağır disiplin cezası almamış, birinci sınıfa ayrılmış hâkimler arasından adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonunca ad çekme suretiyle tespit edilmektedir. Kurada ilk olarak il başkanı, daha sonra sırasıyla asil ve yedek üyeler belirlenmektedir. Kuraya katılacak hâkim sayısı beşten az ise kura işlemi bittikten sonra eksik kalan asil ve yedek üyeler en kıdemli hâkimden başlayarak belirlenmektedir. Kuraya katılacak hâkim bulunmazsa en kıdemli hâkimden başlayarak sırasıyla kurul oluşturulur. Bu işlemler ile belirlenen il seçim kurulu iki yıl süreyle görev yapar. İl seçim kurulu başkanlığının boşalması durumunda asil ve yedek üyelerden en kıdemlisi kurula başkanlık eder.

2.3.5.4. İl Seçim Kurulu Görev ve Yetkileri

İl seçim kurulunun görev ve yetkileri 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un on altıncı maddesine göre şöyle sıralanmaktadır;

- İl seçim çevresi içinde seçimin düzenle yürütülmesini sağlamak için gerekli tedbirleri almak ve seçim işlerini denetlemek,
- İlçe seçim kurulu oy sandıklarını ve bu kanunda yazılı diğer seçim araç ve gereçlerini göndermek,
- İlçe seçim kurullarının teşekkülüne, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılan itirazları inceleyerek derhal karara bağlamak,
- İlçe seçim kurulları başkanlıklarınca seçim işlerinin yürütülmesi hakkında sorulacak hususları derhal cevaplandırmak,

- Aday beyanname veya listelerini almak ve ilan etmek, bunlar hakkında yapılacak itirazları incelemek ve bu beyanname veya listelerden kanuna göre muteber olmayanlar hakkında karar vermek, geçici ve kesin aday listelerini yerlerine göndermek ve ilan etmek,
- İle bağlı ilçe seçim kurullarından gelen tutanakları birleştirerek il seçim çevresi için bir tutanak düzenlemek,
- Kanunla kendisine verilen başkaca görevleri yapmak.

2.3.5.5. İlçe Seçim Kurulu Oluşumu

İlçe seçim kurulu 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un on sekiz ve on dokuzuncu maddelerine göre iki yılda bir ocak ayının son haftası oluşturulmaktadır. Kurul bir başkan ve altı asıl altı yedek oluşturulmakta ve iki yıl boyunca görev yapmaktadır. İlçede görev yapan kınama veya daha ağır disiplin cezası almamış en az birinci sınıfa ayrılmış ve birinci sınıfa ayrılma niteliklerini kaybetmemiş hâkimler arasından, merkez ilçelerde ise aynı niteliklere sahip hâkimler arasından adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonunca ad çekme suretiyle belirlenen hâkim, kurulun başkanı olmaktadır. Kuraya katılacak hâkim bulunmadığı takdirde en kıdemli hâkim kurulun başkanıdır. İlçe seçim kurulu asıl üyeleri ile toplanmaktadır. Asıl üyelere katılmayan olursa öncelikli olarak asıl üyenin yedeği toplantıya çağrılmaktadır. İlçe ve merkez ilçe seçim kurulu başkanlığının boşalması durumunda, başkan belirtilen usule göre belirlenir. Seçmen sayısı 25.000'i aşan ilçelerde geçici ilçe seçim kurulları oluşturulabilir. İlçe seçim kurulunda görev alan hâkimlerden sonra gelen kıdemli hâkimler kurula başkanlık eder. İlçe seçim kurulları, bir başkan(Hâkim), başkan tarafından belirlenen iki memur üye ve ilçede son yapılan milletvekilliği seçiminde en çok oyu almış dört siyasi partinin bildirdiği üyelere oluşmaktadır.

2.3.5.6. İlçe Seçim Kurulu Görev ve Yetkileri

İlçe seçim kurulunun görev ve yetkileri 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un on dokuzuncu maddesine göre şöyle sıralanmaktadır;

- İlçe çevresinde seçimin düzenle yürütülmesini sağlamak için gereken bütün tedbirleri almak ve seçim işlerini denetlemek,
- Sandık kurullarını kurmak,
- İlçedeki sandık kurullarına, oy sandıklarını ve bu kanunda yazılı diğer seçim araç ve gereçlerini göndermek,

- Sandık kurullarının teşekküllerine, işlemlerine ve kararlarına karşı yapılan itirazları inceliyerek karara bağlamak,
- Sandık kurulları başkanlıklarınca seçim işlerinin yürütülmesi hakkında sorulacak hususları derhal cevaplandırmak,
- İlçe çevresindeki sandık kurullarından gelen tutanakları birleştirerek, ilçe seçim tutanağını düzenlemek ve bu tutanağı seçim işlerine ait diğer evrak ile birlikte il seçim kuruluna derhal teslim etmek,
- Kanunla kendisine verilen başkaca görevleri yapmak

2.3.5.7. Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulu Oluşumu

Yurt dışı ilçe seçim kurulu 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un onuncu maddesine göre, yurt dışında bulunan vatandaşların oy kullanmaları ile ilgili seçim işlerini yapmak üzere Ankara il seçim kuruluna bağlı olarak yurt dışı ilçe seçim kurulu oluşturulmaktadır. İhtiyaç duyulması dâhilinde birden fazla kurul teşkil edilebilmektedir. Yurt dışı seçim takvimi işleyişi ve işlemlerinde Adalet Bakanlığı ile işbirliği yapılarak bakanlıktan en az daire başkanı seviyesinde görevlendirme yapılmaktadır.

2.3.5.8. Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulu Görev ve Yetkileri

Yurt dışı ilçe seçim kurulu görev ve yetkileri 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un yirminci maddesine göre şöyle sıralanmaktadır;

- Yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlı vatandaşların oy kullanmalarıyla ilgili seçim iş ve işlemlerinin düzenle yürütülmesini sağlamak ve gereken bütün tedbirleri almak.
- Yurt dışı sandık kurullarını kurmak.
- Oy pusulaları ile arkası kendi mührüyle mühürlenmiş oy zarflarını ve diğer seçim araç ve gereçlerini oy verme işleminin başlayacağı günden en geç yedi gün önce Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla ilgili yurt dışı temsilciliklerinde hazır bulunacak şekilde göndermek veya gerekli görülmesi halinde oy sandığı, oy verme kabinleri gibi araçların mahallinden teminini Dışişleri Bakanlığından istemek.
- Yurt dışı sandık kurullarının işlemlerine ve kararlarına karşı yapılan itiraz ve şikâyetleri incelemek ve karara bağlamak.
- Yurt dışı sandık kurulu başkanlıklarınca seçim iş ve işlemleri hakkında sorulacak hususları derhal cevaplandırmak.

- Yurt dışı seçmen kütüğüne, askı süresinde doğrudan ya da konsolosluklar aracılığıyla yapılacak itirazları sonuçlandırmak, verilecek kararları Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne göndermek ve bu kararlara uygun gerekli kayıt ve düzeltme işlemlerini yaptırmak.
- Yerleşim yeri adresi yurt dışında olup da, yurt dışı seçmen kütüğünün askı süresi içinde herhangi bir nedenle yurt içerisinde bulunan seçmenlerin, yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlarının yapılması için doğrudan ya da ilçe seçim kurulları aracılığıyla iletilen adres beyan formlarını onaylayarak Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne göndermek.
- Askerlikten terhis olanlardan yurt dışı seçmen kütüğünde kaydı bulunmayanlar ile kısıtlılık hali sona erenlerin, doğrudan ya da ilçe seçim kurulları aracılığıyla iletilen başvurularını kabul etmek ve yurt dışı seçmen kütüğüne kaydını sağlamak.
- Yurt dışı seçmen kütüğüne kayıtlı olmakla beraber, (izinli olsalar bile) silah altında bulunan erler, erbaşlar ve askeri öğrenciler ile kesinleşmiş mahkeme kararı ile kısıtlanan seçmenlerin yurt dışı seçmen kütüğündeki kayıtlarının dondurulmasına karar vermek.
- Yurt dışı seçmen kütüğüne yazılması için askı süresi içinde yapılan başvuruların kütüğe kaydedilmesine karar verildiği hâlde, kesinleşen yurt dışı seçmen kütüğünde ismi yer almayan seçmenlerin, yurt dışı seçmen kütüğünün kesinleşmesine bakılmaksızın kütüğe ilave edilmelerine karar vermek ve Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğüne göndermek.
- Yurt dışından ağzı mühürlü olarak gelen oy torbalarını genel esaslara uygun bir şekilde yurt içerisinde oy verme süresi bittikten sonra; bir başkan, bir kamu görevlisi üye ve son milletvekili genel seçiminde Türkiye genelinde en çok oy alan üç siyasi partinin bildirdiği bir asil bir yedek üyeden oluşan yeteri kadar sandık kurulu kurmak suretiyle denetimi altında açtırarak sayım ve dökümünü yaptırmak, tutanak tutturmak ve birleştirme işlemlerini yapmak, ayrıca geçici gümrük kapısı seçim kurullarından gelen sonuçları birleştirmek ve Ankara İl Seçim Kuruluna iletmek.
- Kanunlarla kendisine verilen başkaca görevleri yapmak.

2.3.5.9. Sandık Kurulu Oluşumu

Sandık kurulu 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un yirmi bir yirmi iki ve yirmi üç maddelerinde düzenlenmektedir. Kanuna göre sandık kurulu bir başkan ve altı asıl ve altı yedek üyeden oluşmaktadır. Kurul asıl üyeleri ile toplanmaktadır. Sandık kurulu başkanı ve memur üyesi ilçede görev yapan memurlardan mülki idarece tespit ve tebliğ edilenler arasından ad çekme usulü ile belirlenmektedir. Diğer üyeler ise o ilçede son yapılan milletvekili seçiminde en çok oyu almış beş siyasi parti tarafından bildirilmek suretiyle tespit olunan kişilerdir. Üyelikler bildirilmez ise aynı şartları

taşıyan diğer partilerden bildirilmesi talep edilmektedir. Sandık kuruluna üye bildirme hakkı olan parti; oluru olmadan başka bir siyasi parti üyesini bildiremez. Sandık kurulu başkan ve üyelikleri ilçe seçim kurulu huzurunda kurulun başkanı tarafından yapılan kura ile belirlenmektedir.

2.3.5.10. Sandık Kurulu Görev ve Yetkileri

Sandık kurulunun görev ve yetkileri 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un yetmiş birinci maddesine göre şöyle sıralanmaktadır;

- Sandık çevresinde seçimin düzenle geçmesi için gereken tedbirleri almak ve oy verme işlerini yürütmek ve denetlemek,
- İlçe seçim kurulunca belirlenen bina, yapı ve benzeri yerlerde, sandığın konulacağı yeri tayin etmek ve sokak başlarına bu yeri göze çarpacak surette gösterir işaretleri koymak veya alışılmış araçlar ile duyurmak,
- Oy verme işleri hakkında ileri sürülecek itirazları incelemek ve bir karara, bağlamak ve kararlarını tutanak defterine geçirerek altını imzalamak,
- Bu kararlardan itiraza uğrayanları derhal ilçe seçim kuruluna göndermek,
- Bu kanundaki esaslara göre sandığa atılmış olan oy pusulalarını saymak, dökümlerini ve sonuçlarını tutanağa geçirmek ve bunları seçim işlerine ait diğer evrak ile birlikte, derhal ilçe seçim kuruluna teslim etmek,
- Kendisine kanunla verilen başkaca görevleri yapmak.

Türkiye'de uygulanmakta olan seçim örgütlenmesi YSK'nın genel yönetimi ve denetimi altında yapılmaktadır. Sürecin en alt tabakasında ve uygulayıcısı sandık kurullarıdır. Çünkü vatandaşlara oy kullanmak üzere gerekli tertibatı bu kurul sağlamaktadır. Bu bakımdan sandık kurulları seçim iş ve işlemlerinde kritik öneme sahiptir. İlçe seçim kurulları ise sandık kurullarının oluşturulmasında ve eğitiminde rol almaktadır. Seçim işleriyle ilgili her türlü desteği sağlamakla yükümlüdür. Seçim işlerinde kullanılan oy pusulası, zarf vb. seçim malzemeleri konulması için seçim torbası hazırlamak ilçe seçim kurulu gözetimi ve denetimi altında o ilçenin taşra teşkilatında çalışan görevli memurlar tarafından hazırlanmaktadır. İlçe seçim kurulu ise görevli olduğu seçim çevresinde seçim iş ve işlemlerinin düzenini sağlamakla görevlidir. Kurullara yapılan itirazlar kademeli olarak sandık kurulu, ilçe seçim kurulu, ilçe seçim kurulu ve tam kanunsuzluk durumlarında YSK'ya olmak üzere sırası ile yapılabilmektedir.

2.3.6. Seçimlerde Kullanılacak Olan Araç ve Gereçler

Seçimlerde kullanılacak olana araç ve gereçler, 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un altmış sekizinci maddesinde düzenlenmiştir. Seçimlerde kullanılacak olan araç ve gereçler, sandık kurulu mührü, aday listesini belirtir levha, seçim zarfları, oy sandıkları, ıstampa ve mürekkebi, tutanak defteri, sayım döküm cetveli, sonuç tutanakları, boş torba, kopya kalemi, boş beyaz kâğıt, sandık seçmen listesi ve evet mührü şeklindedir.

2.4. Seçim Sistemleri

Seçmenler ve seçilenler arasındaki köprü demokratik seçimler sayesinde sağlanmaktadır. Seçilenler temsil ettikleri seçmenleri tam manasıyla yansıttıkları takdirde demokratik düzenden bahsedilmektedir. Günümüz seçimlerinde, seçmenler uygulamalara evet ve hayır demekten ileri gidememekte ve bu durum bazı sorunlara mahal vermektedir. Bu nedenle seçmene çoğulcu seçme şartının ötesinde özgür irade ile seçim yapma hakkının tanınip tanınmaması daha önemli bir konudur. Özgür irade ile yapılacak seçimlerin ise kanun koyucular tarafından seçim sistemleri düzenlenmesi oldukça önemlidir. Bu bakımdan demokratik düzenin meşruiyetini sağlamada seçimler ve seçim sistemleri önemli yer tutmaktadır (Yılmaz, 2004, s. 27).

Seçim sistemleri çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi olarak iki ana kategoride değerlendirilmektedir (Yıldız, 2018, s. 119). Çoğunluk sisteminde yapılan seçimlerde seçim bölgesinde en çok oyu alan parti tüm milletvekilliklerini almaktadır. Nispi temsil sistemlerinde ise partilerin elde edecekleri milletvekillikleri aldıkları oyların oranına göre belirlenmektedir (Teziç, 2019, s. 338). Çoğunluk sistemi, kendi içinde tek turlu (basit) çoğunluk, iki turlu çoğunluk, mutlak çoğunluk ve alternatif oy vb. kategorilere ayrılmaktadır. Nispi temsil sistemi, çoğunluk sistemine göre daha fazla çeşitlilik barındırmaktadır. Çoğunluk sisteminin aksine tek isimli seçimlerden ayrılarak, birden fazla milletvekili çıkarılan seçim çevrelerinde, her partinin aldığı oy oranına göre temsil yetkisi kazanmasını sağlamaktadır (Özbudun, 1995, s. 523).

Genel olarak seçim sistemleri, ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve demokratik kültür bağlamında şartlarına göre belirlenmektedir. Çünkü farklı kültür ve yapıda olan toplumların tek düze bir seçim sistemi ile yönetilmesi tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir.

2.4.1. Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sistemi en dar anlamıyla en çok oyu alan kişinin seçildiği bir yöntemdir. Böylelikle bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti ya da adayın yine o seçim çevresinde mevcut tüm milletvekillerini kazanmasıdır. Bu sistem kadro partilere ve büyük partilere avantaj

sağlamaktadır. Yönetimde istikrarın sağlanması açısından önemli bir sistem olarak değerlendirilebilir (Kayaalp, 2020, s. 29).

Fransa'da uygulanan çoğunluk sistemi, sadece meclis seçimlerinde uygulanmakta fakat senato seçimlerinde uygulanmamaktadır. Adaylardan birisi oyların salt çoğunluğunu alamazsa en çok oyu alan iki aday bir hafta sonra tekrardan seçime gider. Bu turda seçim tamamlanır, ikinci tura kalabilmek içinse oyların %25 oranını almak gerekmektedir (Yozgat ve Zabun, 2009, s. 82-83).

Çoğunluk sistemi uygulaması ile ilgili yöntemlere geçmeden önce bilinmesi gerek, basit çoğunluk, salt çoğunluk ve nitelikli çoğunluk nedir bunlardan bahsetmek gerekmektedir. Basit çoğunluk yönteminde yapılan seçimlerde en çok oyu almış aday veya parti seçimi kazanmaktadır. Salt çoğunluk yönteminde seçimi kazanmak için seçimde kullanılan oyların toplamının yarısından fazla olması gerekmektedir. Basit çoğunluğa göre seçmenlerin eğilimlerini daha iyi yansıtmaktadır. Nitelikli çoğunluk yönteminde seçimleri veya oylamayı kazanmak için seçimlerde kullanılan oyların yasalarda belirtilen oranın üstünde oy alınması gerekmektedir (Gözübüyük, 2011, s. 91).

2.4.1.1. Tek-Turlu (Basit) Çoğunluk Sistemi

Tek-turlu çoğunluk sistemi esas olarak belirli bir seçim çevresinde en fazla oyu olan aday veya en fazla oyu alan partinin tüm adaylarının seçilmesine dayanmaktadır. Bir adayın veya partinin seçilmesi için diğer adaylar veya partilerden daha fazla oy alması nedeniyle bu sisteme basit "çoğunluk sistemi" veya nispi "çoğunluk sistemi" de denmektedir. Bu sistemin dar bölgesi ve geniş bölgesi olmak üzere iki uygulama türü bulunmaktadır (Gözler, 2016, s. 316).

2.4.1.1.1. Tek isimli-tek turlu (dar bölge) çoğunluk sistemi

Dar bölge veya basit çoğunluk sistemi, dar bir seçim bölgesinde basit çoğunluğun oylarını alan yöneticinin seçilmesi esasına dayanmaktadır. Seçim süreci tek turlu şekilde gerçekleşir. Her bir seçim çevresinde bir tek milletvekili seçilmektedir. Oldukça basit bir sistem olması nedeniyle sıklıkla kullanılmıştır. Fakat diğer partiler açısından bir dezavantaj olarak, partilerin ne kadar oy aldığının önemi olmaksızın seçimi kaybetmeleri durumu ortaya çıkmaktadır. En basit tabirle diğer partiler veya adaylardan bir oy bile fazla alınması seçimin kazanılması anlamını taşımaktadır. (Kayaalp, 2020, s. 29).

Bu sistemden anlaşılacak olan, partilerin aldıkları oyların diğer partilere göre basit çoğunluk esaslarına göre rakiplerinden fazla oy alması demektir. Bu sistemde seçmen çoğunluğunun seçilen adaya oy verip vermemesinin bir önemi bulunmamaktadır (Teziç, 2019, s. 339).

Örnek;

X Partisi 1299,

Y Partisi 1543,

Z Partisi 1923.

Oy alırlarsa Z partisi en çok oyu aldığı için milletvekili çıkaracaktır. Z partisinin oyu diğer iki partinin aldığı oy sayılarının toplamından az olmasına rağmen ayrı ayrı parti olarak en çok oyu aldığı için kazanan Z partisidir (Armağan, 1970, 97-98).

2.4.1.1.2. Listeli tek-turlu (geniş bölge) çoğunluk sistemi

Geniş bölge çoğunluk sistemi, seçmenlerin oy verme şekliyle ilgili olmaktan ziyade adayların seçmenlere sergilenme şekliyle ilgilidir. Listeli seçimler çok isimli olmasına karşın, her çok isimli seçim listeli seçim olarak görülmemektedir. Seçmenlerin oy pusulalarını liste şeklinde kullandıkları için bu sisteme listeli seçim, birden fazla adaya oy kullanıldığında ise çok isimli seçim olarak adlandırılmaktadır (Haytaoğlu, 2017, s. 36).

Geniş bölge çoğunluk sisteminde, partilerin seçmenlere sergiledikleri listelerde bulunan aday sayısı, seçim yapılan çevredeki seçilecek milletvekili sayısına eşittir. Listeli seçimlerin farklı türleri de bulunmaktadır. Bloke liste türünde seçim listede hiçbir değişikli yapmadan tercihini belirtirken, karma liste türünde seçmenler bazı adayların üstünü karalayarak yerine kendi adaylarının isimlerini yazabilmektedirler (Terzi, 2013, s.9).

Geniş bölge çoğunluk sistemi, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1946-1960'lı dönemlerde uygulanmıştır. Bu sisteme göre Türkiye'de her bir il seçim çevresi olarak kabul görmüş ve bir ilde diğer partiden daha fazla oy alan parti, o ildeki tüm milletvekili sandalyelerini almıştır. Fakat sistemin adaletsizliği açısından birçok eleştiri yapılmıştır. Özellikle 1954 yılında yapılan seçimde %56 oy alan Demokrat Parti'nin mecliste tüm milletvekilliklerinin %93'üne sahip olması adaletsizliğin göstergesi olmuştur. Bu sistemin yönetimde istikrar prensibine göre güçlü iktidar olması ise avantaj olarak değerlendirilmiştir (Gözler, 2016, s. 317).

2.4.1.2. İki-Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sisteme göre seçimin iki turda yapılma olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenle adayın, ilk turda mevcut seçim çevresindeki geçerli oyların mutlak çoğunluğunu alması gerekmektedir. İlk turda mutlak çoğunluğun sağlanamaması durumunda 1 veya 2 hafta sonra tekrardan seçim olur. Seçime ilk turda en çok oyu alan iki aday veya partide katılabilir veyahut bir oy oranı belirlenmişse bu esasa göre katılım sağlanır (Gözler, 2016, s. 318). Bu sistemin kullanıldığı seçimlerde genel olarak, ilk turda galip gelmek oldukça zor olduğundan ikinci tura kalmaktadır.

İkinci turda aranan şart basit çoğunluktur. Fakat mutlak çoğunluğun olmasında karar kılınıyorsa, tur sayısı artırılarak, istenilen çoğunluğun sağlanmasına dek tur devam ettirilir (Özgül, 2002, s. 60).

Basit çoğunluk sisteminin aksine, seçmenlerin iradesini daha doğru biçimde yansıtmaktadır. Çünkü seçimleri kazanmak için mevcut oyların yarısından bir fazlasını almak gerekmektedir. Örnek olarak 4 adayın katıldığı bir seçimde 30.000 oy kullanılmışsa eğer seçimi kazana bilmek için 15.001 oy almak şarttır (Sezen, 1993, s. 168).

İki-turlu çoğunluk sistemi kendi içerisinde tek-isimli ve listeli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.4.1.2.1. Tek-İsimli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi

Tek-isimli iki turlu çoğunluk sistemine göre birinci turda bir adayın seçimi kazanması için aranan şart, gereçli oyların %50+1'i şeklindedir. Fakat ilk turda mutlak çoğunluk başarısı sağlanamaz ise en çok oyu alan iki aday veya belirli bir oran belirlenmişse, bu oranın üstünde oy alan adaylar ikinci tur seçimine gitmektedirler. İkinci turda geçerli oyların en fazlasını alan (basit çoğunluk) adayın seçimi kazanmaktadır. Bu sistem Fransa'da uygulanmaktadır. Fransa'daki şekline göre ikinci tura kalmak için ilk turda %12.5 oy şartını karşılamak gerekmektedir (Öztürk, 2018, s. 337).

İki turlu olan sistemde, seçmenlerin ilk turda genel eğilimi seçilmesini en fazla istedikleri adaya oy vermeleridir. Böylelikle seçmenler ilk turda tercih ettikleri adayın alacakları oy oranını görme imkânına sahiptirler. Lakin adaylardan birisinin ilk turda mutlak çoğunluğu elde etme imkânı yüksekse, seçmenlerin olası davranışları, tek turlu seçimlerde olduğu gibi olacak ve riske girmeyeceklerdir. Herhangi bir adayın mutlak çoğunluk elde edemediği durumlarda ikinci tur seçimleri uygulanır. İkinci turda en çok oyu alan iki ya da belirli oranı geçen adaylar seçime gittiği için yine seçmenler tek turlu seçim gibi belirli adaylar üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Bu sistem marjinal ve küçük grupları ilk turda devre dışı bırakmakta ve merkez sağ ve merkez sol partiler üzerinde yoğunlaşma eğilimine imkan vermektedir. Böylelikle iki partili sistemlere göre şekillenmiş bir meclis ortaya çıkmaktadır. Bu durum güçlü hükümet veya meclis grubu kurulmasına ön ayak olmaktadır (Kılınç, 2015, s. 15).

2.4.1.2.2. Listeli iki-turlu çoğunluk sistemi

Bu sisteme göre, ülke birden çok seçim çevresine bölünür ve her seçim çevresinde birden fazla milletvekili çıkar. Bu sisteme "geniş bölge çoğunluk sistemi" de denmektedir. Her parti o seçim çevresinde ne kadar milletvekili çıkarılıyorsa ona göre sırasıyla adaylarını belirler. Seçmenler partilere ve listelerine göre oylarını kullanırlar. Bu sistemde partilerin ilk turda seçimi kazanması için %50+1 (mutlak çoğunluk) oy almaları gerekmektedir. Fakat mutlak çoğunluk sağlanamazsa seçim ikinci tura kalır. İkinci tura en çok oy alan iki parti veya belirli bir oran

belirlenmişse o oranın üstünde oy alan partiler katılır. İkinci turda mutlak çoğunluk aranmaz, en çok oyu kim aldıysa o seçim çevresindeki tüm milletvekilliklerini alır (Gözler, 2016, s. 318).

Bu sistemde ilk turda seçim sonuçlanmazsa ikinci turda partiler arasında ittifak söz konusu olabilir. Bu nedenle tek turlu çoğunluk sistemindeki temsilde adalet sorunu iki turlu bu sistemde aşılabılır. Listeli-iki turlu çoğunluk sistemi çok partili siyasal hayata daha uygun bir seçim sistemidir. Fakat ülke genelinde en çok oyu alan parti ahlaki veya gayri ahlaki ittifaklar neticesinde bazen mecliste azınlık durumuna düşebilmektedir (Akyıldız, 2016, s. 133).

2.4.2. Yarı Nispi (Oransal) Sistem

Seçimlerde uzun zamanlar kullanılan çoğunluk sistemi azınlıkların temsil hakkını koruyamadığından, demokratik sistem içerisinde eleştirilere maruz kalmış ve yeni sistem arayışları ortaya çıkmıştır. Yapılan öneriler çoğunluk sisteminden farklı bir temel olmaktan ziyade, azınlık temsilini sağlamaya yönelik alternatifler sunmuştur. Bu bakımdan azınlıklara basit ve ilkel şekilde, asgari düzeyde temsil hakkı tanımayı hedefleyen ve ilk defa meydana çıkan nispi niteliklere sahip sistemdir (Sezen, 1993, s. 179).

Çoğunluk sistemi veya nispi temsilin özelliklerini bünyesinde taşımayan yarı nispi sistemler, azınlıkların temsilini sağlayan sistemler vb. ayrımlar altında toplanan seçim sistemleri karma sistemler kategorisinde değerlendirilebilirler. Bu sistemin amacı, çoğunluk sisteminde, büyük partilerin avantajlarını minimum seviyeye indirip azınlıkların temsil kabiliyetlerini artırmaktır. Çoğunluk sisteminin olumsuzluklarını azaltan belli başlı karma sistemler ise *Sınırlı Oy*, *Devredilemez Tek Oy* ve *Yığmal Oy* olarak sıralanmaktadır.

2.4.2.1. Sınırlı Oy (Eksik Liste)

Sınırlı oy sisteminde seçmenlere, bir seçim çevresinde, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısından daha az bir tercih yapma imkânı verilmektedir (Aydın, 2008, s. 114-115). Bu nedenle büyük partilerin tüm temsilcileri almalarının önüne geçilmektedir. Yazılacak isim sayısı üçten aşağı düşmemektedir. Bu sistemle basit çoğunluk esası kullanılmaktadır (Özgül, 2002, s. 65-66).

2.4.2.2. Devredilemez Tek Oy

Sınırlı oy sisteminin özel bir şeklidir. Bu sistemde her seçmen, o seçim çevresinde kaç milletvekili çıkarırsa çıkarsın, yalnızca tek bir aday için oy kullanır. Bu sistem mevcutta da Japonya'da ortalama 4 milletvekili çıkararak seçim çevrelerinde uygulanmakta, bu sebepten dolayı oyların yüzde 25'i kadarını alan bir aday seçilebilmektedir (Özbudun, 1995, s. 525).

2.4.2.3. Yıgmalı Oy

Seçmenlerin, seçilecek milletvekili sayısı kadar oy hakları bulunmaktadır. Seçmenler oylarını istedikleri gibi kullanabilmektedirler. İsterlerse tek bir kişi üzerinde oylar yoğunlaşırken, dilerlerse oylarını adaylar arasında dağıtabilmektedirler (Sezen, 1993, s. 181).

2.4.3. Nispi (Oransal) Temsil Sistemi

Nispi temsil sistemi olarak kullanılan yöntem ile asıl amaç parlamento seçimlerinde, siyasi partilerin aldıkları oy oranlarına göre temsil edilmesini sağlamaktadır. Bununla beraber, küçük partilerin meclise girme imkânı ve artık oyların değerlendirilmesi nispi temsil sisteminde kolaylıkla yapılabilmektedir. Bu bakımdan toplumdaki siyasi görüşler parlamentoya güçleri ölçüğünde yansımaktadır (Yıldız, 2018, s. 126). Diğer adıyla orantılı temsil ile daha adil bir düzen oluşturmak istenmektedir. Bu sistemin çalışması için ise geniş bölge esası uygulanmaktadır. Dolayısıyla dar bölge seçim sistemine uyarlanması imkânsızdır. Çünkü dar bölge sisteminde tek bir kişi seçilirken, nispi temsil sisteminde birden çok adayın seçime girmesi söz konusudur. Nispi temsilin güçlenmesi için ise aday sayısının fazlalığı kâfidir. Nispi temsil sistemi kendi içerisinde ulusal düzeyde ve seçim çevresi düzeyinde olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Seçim çevresi düzeyinde ; En Büyük Artık Usul, Milli Bakiye Usulü, En Kuvvetli Ortalama Usulü ve d'Hont Usulü olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır (Ekmen ve Fırat, 2017, s. 465).

2.4.3.1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil

Ulusal düzeyde nispi temsil, olarak adlandırılan bu sisteme göre tüm ülke seçim çevresi olarak ele alınmaktadır. Bu bakımdan seçim çevresi olarak esasına göre değil ulusal olarak uygulanmaktadır. Parlamento seçilen tüm milletvekilleri ulusal seçim çevresinden çıkmaktadır. Seçimlerde ayrı ayrı her parti ülkenin tamamında aldıkları oylar oranında milletvekilini parlamento yollamaktadır. Bu sisteme göre ulusal düzeyde kullanılan tüm oylar meclisin mevcut üye tamsayısına bölünerek "ulusal seçim kotası" bulunmaktadır (Gözler, 2016, s. 320).

Ulusal düzeyde nispi temsil sistemi, temsilde adalet ilkesine en çok önem veren sistem olmuştur. Parlamento üye tam sayısının biri oranında oya sahip olan partiler parlamentoda temsil hakkına sahip olurlar. Böylelikle düşük düzeyde oy alan siyasi partilerinde sisteme dâhil olmasının önü açılmaktadır. Her ne kadar çoğulcu demokrasi açısından olumlu gözükse de bu sistem, pratikte karşılık pek bulmamaktadır. Genel olarak birçok ülkede birden fazla seçim çevresine bölünerek seçim yapmaktadırlar. Ancak bu sistemi küçük ülkeler uygulamaktadır (Yılmaz, 2004, s. 41).

2.4.3.2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil

Seçim çevresi düzeyinde nispi temsil sisteminde, her bir parti seçim çevresinde seçilecek olan milletvekili sayısına denk adayı kapsayan liste ile seçimlere katılmaktadırlar. Bu sistemde seçmenler partilerin belirledikleri adaylara oy vermektedirler. Sistemde uygulanan yöntemle göre, her parti aldığı oy oranında milletvekili ile temsil edilmektedir. Partilerin kaç milletvekili ile temsil edileceğinin belirlenmesi için birkaç işlem yapılmaktadır. Bu işlemlerden ilki seçim kotası uygulamasıdır. Kotanın belirlenmesi, seçim çevresinde kullanılan tüm geçerli oyların toplamının seçim çevresindeki çıkarılacak milletvekili sayısına bölünmesiyle bulunmaktadır. Bu sayının tespitinden sonra, partilerin seçim çevresinde aldıkları oylar belirlenen sayıya bölünerek partilerin kaç milletvekili çıkaracağı hesaplanmaktadır (Gözler, 2016, s. 321).

Nispi temsil sisteminde milletvekillilerinin, seçim çevresi düzeyinden ziyade, daha geniş bir çevrede dağıtılmasının mümkün olup olmaması bakımından, tek kademeli ve iki kademeli nispi temsil sistemleri olarak ayrılmaktadır. Milli bakiye sistemi ve bölgesel bakiye sistemleri iki kademeli nispi sistemler çeşitlenebilmektedir. Bu tarz bir dağıtımın seçim çevrelerine oranla küçük olmasından dolayı ortaya çıkan orantısızlığı telafi ederek, ulusal düzeyde çok daha fazla ölçüde orantılılık tesis eder (Özbudun, 1995, s. 524).

2.4.3.2.1. En büyük artık usul

İlk aşamada, bir seçim çevresinde, kullanılan geçerli oyların, yine o seçim çevresinde seçilecek olan milletvekili sayısına bölünerek, önce çevre seçim sayısı bulunması ile gerçekleşmektedir. İkinci aşamada, o seçim çevresinde mevcut partilerin aldıkları oylar içerisinde, çevre seçim sayısının kaç kere var olduğunun saptanması için, toplam oyların çevre seçim sayısına bölünmesi işlemi, tüm partiler için ayrı ayrı yapılmaktadır. Bu işlem sonunda her parti, bulunan rakamlar kadar milletvekilliğini peşinen kazanmış olur. Son aşamada, dağıtım sonrası açıkta kalan milletvekillikleri dağıtılmaktadır. Bahsedilen bölme işleminden kalan oy sayıları, sırasıyla büyükten küçüğe doğru sıralanır. Örnek olarak ; iki milletvekili üyeliği o seçim çevresinde açıkta kalırsa, en büyük artık oy sahibi olan partiden başlanılarak paylaşılır. Bu işlem sonrasında artık oy işlemi tamamlanmış olur (Akyıldız, 2016, s.135-136).

2.4.3.2.2. En kuvvetli ortalama usulü

Bu yöntemle göre, partilerin o seçim çevresinde aldıkları oyların toplamı, ilk dağıtım gerçekleşikten sonra kazandıkları milletvekilliği sayına "1" eklenerek, elde edilen sayıya bölünmesi esası ile gerçekleşir. Çıkan sonuca göre, sayılar büyükten küçüğe sıralanır ve açıkta kalan üyelikler sırasıyla partilere dağıtılır (Candan vd. ,2020, s. 68-69).

2.4.3.2.3. Milli bakiye sistemi

lke genelinin seçim çevrelerinden gelen tüm artık oylar ve boş kalan milletvekili yelikleri tek bir kümede toplanır. lke düzeyindeki artık oyların toplamı seçim çevrelerinin boş kalan üyeliklerinin toplamına bölünerek bir sayı elde edilir. Tüm partilerin ayrı ayrı artık oyları elde edilen bu sayıya bölünerek milli bakiyeden hangi partiye ne kadar üyelik verileceği hesaplanır. Bu sistem saf nispi temsil sisteminden sonra orantılılık düzeyini en çok sağlayan sistemdir (Candan vd. ,2020, s. 71).

2.4.3.2.4. d'Hondt sistemi

Nispi temsil sistemi içerisinde en yaygın olarak kullanılan sistemdir. Bu sisteme göre belirli bir seçim çevresinde temsilcilikler parti listeleri ve bağımsız adaylar içerisinde kolay bir matematiksel işlem ile blştrlmektedir. İlk olarak seçimlere giren her parti ve bağımsız adayların aldıkları oy sayıları alt alta yazılır. Daha sonrasında bu sayılar, o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısına erişinceye dek sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e vd. bölünür. Bölme işlemi bittikten sonra elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanır. Sıralama işlemine göre temsilcilikler, partili adaylara ve bağımsız adaylara dağıtılır (Aydoğdu, 2015, s. 54-55).

2.4.3.3. Nispi Temsil Sistemi Liste Türleri

Nispi temsil sistemi, yapısı gereği listeli seçim sistemidir. Liste ise partilerin aday gösterdiği kişilerin alt alta yazılmasıyla meydana gelmektedir. Bir siyasi parti listesinde, o seçim çevresinde çıkacak olan milletvekili sayısı kadar adaylarını alt alta 1,2,3,4,5, vb. şekilde sıralamaktadır. Oy pusulasında siyasi partiler ve her partinin alt kısmında aday listesi bulunmaktadır. Liste usulü bu sistemde aslında adaylara değil partilere oy verilmektedir. Listedeki adayları tercih etme hususunda 3 usul uygulanmaktadır (Gözler, 2016, s. 324-325).

2.4.3.3.1. Bloke liste usulü

Seçmenlerin liste üzerinde değişiklik yapmasına müsaade etmemektedir. Oylar sayıldıktan sonra, bir parti o çevrede 3 milletvekilliği kazanmışsa, usule göre baştan başlayarak tüm adaylar seçilmiş sayılmaktadır. Bu sistemde seçmenlere, aday seçme olanağı tanınmamaktadır. Seçmenler daha çok partilere göre oy kullanmaktadırlar (Teziç, 2019, s. 356).

2.4.3.3.2. Tercihli oy usulü

Seçmenler, partiler arasındaki tercih sıralarını işaretleme ile belirterek oylarını kullanırlar. Oy pusulası üzerinde işaretleme yöntemi ile hangi partiyi birinci, hangi partiyi ikinci veya son tercihlerini belirtirler. Oylama işlemi bittikten sonra tercih sırası matrisi üzerinden seçim kuralları çalıştırılarak kazanan partiler belirlenir. Partiler açısından her ne kadar ilk tercih olmak önemli ise ikinci tercih veya son tercihleri olmamak da bir o kadar önemlidir. Bu sayede partilerin uzlaşmacı politikalar izlemesi olası görünmektedir (Göksel ve Çınar, 2021, s. 2).

2.4.3.3.3. Karma liste usulü

Karma liste usulü ile partilere oy vermek ile adaylara oy vermek arasında bir denklik sağlamak amaçlanmaktadır. Partilerin seçmenlere sunduğu listelerden, istedikleri adayları parti gözetmeksizin listelerinde sıralamaları esastır. Seçmenler kendi listelerini oluştururken o seçim çevresinde çıkacak milletvekili sayısını aşmamaktadırlar (Teziç, 2019, s. 356).

Seçmenin, tüm listelerdeki adaylar arasında tercih yapma imkânı bulunduğu için devasa bir seçim imkânı sağlamaktadır. Bu sebeple seçmen tercihine bağlı olarak rakip partilerin ilk sıra adaylarının engellenmesi gibi durumlar ortaya çıkmaktadır (Özgül, 2002, s. 77.)

2.4.3.3.4. Nispi Temsil Sisteminde Seçim Barajları

Nispi temsil sistemi, temsilde adalet ilkesi gereği küçük partilerinde meclise girmesine imkân sağlamaktadır. Fakat bu partilerin parçalanmasını ve yönetimde istikrar ilkesinin sağlanması açısından yapılan seçimlere bir baraj uygulaması kullanılmaktadır. Bu baraj seçim çevresi düzeyinde olabileceği gibi ulusal düzeyde de olabilmektedir (Gözler, 2016, s. 326).

2.4.3.4.1. Ulusal baraj

Nispi temsil sistemi uygulayan bazı ülkeler, partilerin mecliste temsil edilebilmeleri için ulusal düzeyde geçerli oyların toplamının belirli bir yüzdesine tekabül eden oy yüzdesini alma şartı getirilmiştir. Bu oran örnek olarak; Türkiye’de %10 iken 31 Mart 2022 tarihinde %7 olarak değiştirilmiştir. Ulusal baraj uygulaması partilerin seçim çevresinde yüzde olarak yüksek oy alsalar bile mecliste temsil imkânı vermemektedir. Böylelikle çok küçük partiler saf dışı edilerek yönetimde istikrar ilkesi gereği, mecliste daha az parti bulunması sağlanmaktadır (Özbudun, 1995, s. 527).

2.4.3.4.2. Seçim çevresi barajı

Bu sisteme göre seçimlerde kullanılan gereçli oyların, o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan daha az oy alan parti ve bağımsız adaylar liste usulü ise sıralamaya girememektedirler. Bu sistem büyük partilere avantaj sağlamaktadır (Gözler, 2016, s. 326; 1034 Sayılı Kanun)

2.4.4. Karma Seçim Sistemleri

İkinci dünya savaşı sonrası bazı batı ülkeleri nispi temsil ve çoğunluk sistemlerini harmanlayarak yeni karma seçim sistemleri uygulamışlardır. Karma sistemlerin bazı uygulamalarında seçim barajları da kullanılmıştır. Bu sebeple seçimlerde belirli oranda oy alamayan partiler devre dışı kalmıştır (Gözübüyük, 2011, s. 95).

Karma seçim sistemlerine, *Karma Üyeli Orantılı Sistem, Birleştirilmiş Listeli Nispi Temsil Sistemi, Kişiselleştirilmiş Çift Oylu Sistem, Kontenjan ve Onda Bir Barajlı Türk Sistemi ve Türkiye’de Yürürlükteki Milletvekili Seçim Sistemi* örnek olarak gösterilebilir.

2.4.4.1. Karma Üyeli Orantılı Sistem

Bu sistemde meclise girecek olan milletvekillerinin bir bölümü nispi temsil sistemiyle, diğer bölümü ise tek isimli tek turlu sistem ile oluşmaktadır. Çoğunluk sisteminin oluşturduğu orantısız dağılım, nispi tem sistemi ile giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin bir parti ulusal düzeyde nispi temsil ile yapılan seçimlerde %10’dan fazla oy almış fakat tek isimli tek turlu sistem ile yapılan seçimlerde belirtilen oranda milletvekili sayısına ulaşamamışsa ulusal düzeydeki oy oranına erişmesi için o partiye belirli sayıda milletvekilliği paylaştırılmaktadır. Bu sistem bazı aksaklıklara ve orantısız milletvekili dağılımına neden olmaktadır. Bu sorun genel olarak mecliste sayısı sabit milletvekili sandalyesi olmasından kaynaklanmaktadır. Çözümü ise gerektiğinde ek sandalye uygulaması ve ucu açık sandalye olmasıdır (Candan vd, 2020, s. 72-73).

2.4.4.2. Birleştirilmiş Listeli Temsil Sistemi (Fransız Modeli)

Fransa’da 1951 yılında çıkan kanunla beraber çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi ortak olarak kullanılarak, şahsına münhasır bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu sistemin amacı sağ ve sol partileri saf dışı koyarak merkez partilerin etkin olmasını sağlamak için geliştirilmiştir (Teziç, 2019, s. 358; Aydoğdu, 2015, s. 114).

Bu sistem, seçim öncesinde partiler arasında birleştirilmiş liste oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle seçimlerde uzlaşma yoluyla ittifakın önünü açmaktadır. Partilerin

milletvekili bölüşümü 3 ihtimale dayalı olarak gerçekleşmektedir. İlk ihtimal, partiler birleşik listelerini sunduktan sonra, sandalyelerin dağılımı nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre oluşturulmasıdır. İkinci ihtimal, partiler yine birleşik liste yapmışlar fakat salt çoğunluğu sağlayamamışlarsa, birleşik listeli oylar bir bütün olarak değerlendirilip yine dağılım en yüksek ortalama usulüne göre yapılmaktadır. Son ihtimale göre partiler birleşik liste ile salt çoğunluğu sağlamışsalar o çevredeki tüm sandalyeleri almaktadırlar ve yine en yüksek ortalama usulüne göre dağılım tespit edilmektedir (Teziç, 2019, s. 359).

2.4.4.3. Kişiselleştirilmiş Çift Oylu Sistem(Alman Modeli)

Almanya’da 1949 yılında çıkan seçim kanunu sonrası uygulanmaya başlanmıştır. Nispi temsil sistemi ve tek adlı çoğunluk sistemi avantajlarını bir arada barındırmaktadır. Sisteme göre seçmenlerin iki oy hakkı bulunmaktadır. Bir oyu bölgelerindeki adaya diğer oyu ise partilerin listelerine göre vermektedirler. Seçmenler sahip oldukları iki oyu tek pusula üzerinde kullanmaktadır (Teziç, 2019, s. 361).

Seçmenlerin kullandıkları ilk oy kendi seçim bölgesindeki tek adaylarıdır. Bu oylamanın sonuçlandırılması oldukça basittir. Adaylardan basit çoğunluğu elde eden seçimi kazanır. Parti listelerine verilen oyların değerlendirilmesi d’Hondt sistemine göre yapılmaktadır. Almanya küçük partilerin temsilini engellemek için iki koşul öne sürmüştür. İlk %5lik seçim barajı, ikincisi Tek adlı bölgeden asgari 3 adayın çıkarılmasıdır (Sezen, 1993, s. 208-209).

2.4.4.4. Kontenjan ve Onda Bir Barajlı Türk Sistemi

Bu sistem 1987 ile 1991 yılları arasında genel seçimlerde uygulanmış, 1995 yılında yapılan değişiklikle yürürlükten kalkmıştır. Sistem küçük partilerin mecliste temsilini önlemek ve mahalli partilerin oylarının dağılmasını engellemeyi öngörmüştür. Parlamento faaliyetlerin de yönetimin istikrarı sağlaması için ise genel baraj ve seçim çevresi barajı olmak üzere iki aşamalı bir baraj uygulanmıştır. Fakat 1986 yılında yapılan değişiklik ile kontenjan uygulamasına geçilmiş ve bu iki aşamalı baraja birde kontenjan barajı eklenmiştir (Teziç, 2019, s. 363-364).

2.4.4.5. Türkiye’de Yürürlükteki Milletvekili Seçim Sistemi

Türkiye’de 1982 Anayasası’nda yapılan değişiklikler sonucunda %10 barajlı d’Hondt sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü 1987 ve 1991 yılında yapılan çift barajlı d’Hondt sistemi uygulama bakımından birçok açıdan sorunlar çıkarmıştır. Bu sorunlara karşı DYP ve SHP öncülüğünde siyasi partiler arasında ortak mutabakatla *“adaletli bir temsil ile siyasal iktidarı, demokratik ölçülerle uygun bir denge içinde sağlayacak düzenlemeler”* yapılması amaçlanmıştır.

Bu nedenle 1989 ve 1991 yılları arasında farklı kurumlardan görevlendirilen heyet Anayasa'ya belirtilen amacı eklemiş ve "*temsilde adalet ve yönetimde istikrar*" felsefesi hâkim olmuştur(Doğan, 2020, s. 22-23). Uzun bir süre uygulanan seçim sistemi, 2018 yılında yapılan Anayasa değişikliği sonucunda hükümet sisteminde yapılan bir takım değişiklikler yeniden ele alınmıştır. Türkiye kamuoyunda ittifak yasası olarak anılan 2018 tarihinde yürürlüğe giren 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile dört ayrı kanunda değişiklik yapılmıştır. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan değişiklik ile siyasi partiler seçim öncesi kampanyalarda ittifak kurma yasal zeminine kavuşmuştur. Bu kapsamda 2022 yılında yapılan 7393 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile ittifak olgusu yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle ittifakta olan partilerin genel oyu %10 barajı hesabına göre yapılmıştır. 2022 yılında yapılan seçim kanunu değişikliği ile günümüzde kullanılan son halini almıştır. 2022 yılında ise %10 seçim barajı %7 olarak aşağı çekilmiştir (Yılmaz, 2022, s. 168).

3. BÖLÜM

ELEKTRONİK SEÇİM VE TÜRKİYE

3.1. Teknolojinin Gelişimi

Bilimin tarihsel süreci incelendiği zaman, yüzyıllar boyunca toplumların sürekli yenilik isteme ve çeşitli şeyler bulma istekleri sonucunda, bilimsel faaliyetlere olan önemin giderek arttığı görülmektedir. Bu bakımdan bilimin gelişmesi ve teknolojiyi meydana getirmesi toplumsal birçok ihtiyacı karşılamada önemli bir yere sahip olmuştur (Bayraç, 2003, s. 48).

Teknolojinin günlük hayatta etkili olması yeni bilgiler, yeni teknolojiler, yeni yaşam tarzları ve yeni yaşam alanlarındaki farklılaşmalara neden olmuş ve toplumun genel yapısında değişme meydana gelmiştir. Bu toplumsal değişim iç ve dış dinamikler ekseninde şekillenmiştir. Teknolojinin toplumun birçok kesiminde yaygınlaşması dış etki olarak nitelendirilirken, iç dinamikleri harekete geçirmesiyle bir iç etkiden söz edilebilmektedir. Teknolojik ilerleme genel olarak sosyal, kültürel ve ekonomik alanların tümüne etki eden bir faktördür (İçli, 2001, s. 66).

3.1.1. Bilginin Toplumsallaşması

Bilginin toplumdan soyut olması neredeyse imkânsızdır. Çünkü bilgi paylaştıkça geniş kitlelere yayılır ve gelişimi daha etkileyici bir hale bürünür. Bu sebepten dolayı bilginin topluma aktarılması önemli görülmektedir. Zira bilgi, toplum olmadan bir şey ifade etmeyeceği gibi toplumda bilgisiz yaşamaz. Bireyler, bilginin toplumsallaşmasında önemli rol oynarken, toplumsal kanalların kullanımı ile bilgide bireyselleşmektedir. Bu bakımdan birey, toplum ve bilgi arasında sıkı bir etkileşim bulunmaktadır (Palo, 2013, s. 79).

Bilginin toplumsallaşmasını etkileyen başlıca unsurlar; din ve eğitim, matbaanın icadı ve edebiyat, bilim ve teknoloji, bilim merkezleri vb. gelişmelerin meydana gelmesidir. Bu gelişmeler bilginin üretilmesi ve dağıtımında kullandıkları araçlarla önemli rol oynamaktadır (Anameriç, 2008, 15-26).

Üretilen bilginin topluma aktarılmasında iki yöntem kullanılmaktadır. İlk yöntem belirli bir sınıf veya zümrenin üretmiş olduğu bilgiyi toplumun talebi olmadan, topluma aktarmasıdır. İkinci yöntem bilginin belirli bir sınıf veya zümrenin toplumun talebi doğrultusunda aktarmasıdır. Bilginin toplumsallaşma süreci dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla Paylaşım, Hazır bulunur hale getirmek, Uyumlaştırma (Tanzim), Dağıtım şeklindedir. Paylaşım süreci bilginin öznellikten sıyrılıp nesnel alana taşınmasıdır. Hazır hale getirilmesi, bilginin koordinasyonun sağlanıp ilk baştaki bütünselliğini bozmadan aktarımı şeklinde tanımlanmaktadır. Uyumlaştırma süreci, bilginin aktarılacağı kültüre içkin hale getirilmesidir. Son aşama olan dağıtım süreci, bilginin farkındalık yaratılarak planlı bir şekilde ulaşılması

gereken yere, teknolojik imkânlarında katkısı ile ulaştırılması olarak ifade edilir (Doğan, 2013, s. 92-94).

3.1.2. Bilgi Toplumu

Bilgi toplumu 20. Yüzyılın ikinci çeyreğinde ABD başta olmak üzere Uzak Doğu ve Avrupa da meydana gelmiş bir olgudur. Bilgi toplumunda en önemli şey bilgidir. (Selvi, 2012, s. 192-193). Bilgi toplumunu kavramak için onun üretim aracı olduğunu kabul etmek gerekir. Zira fabrika nasıl hammaddeyi alıp yeni bir ürün meydana getiriyor ise bilgi toplumu da arkasına teknolojiyi alarak, verinin işlenmesi ile enformasyon ve bilgi elde edilmesini sağlamaktadır. Bilginin toplumu ile bilgi iletişim araçları artık her yerde kullanılmaya başlanmıştır (Rukancı ve Anameriç, 2004, s. 3).

Bilgi toplumu, bilgisayar, beyin gücü, bilgi sektörü, teknoloji, iletişim, ağ sistemleri ve teknik bilgi gibi kavramlardan oluşmaktadır. Bilgi toplumunda üretim, tükenmez bir kaynak olan bilgi üzerine kurulmuştur. Bilgi sürekli olarak üst üste eklenerek bir süreklilik arz etmektedir. Bilginin topluma ulaşması, bilgi otoyolları denilen ağlar üzerinden hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleşmektedir (Selvi, 2012, s. 200).

Bilgi toplumunun, eğitim alanında da birçok yenilik getirdiği görülmüştür. Eğitim sistemlerindeki reformlar, gelişmekte olan ülkelerin eğitimde modernleşmesi, öğretmenlerin teknik bilgi ile donatılması ve daha teknolojik araçlarla eğitim vermesi, eğitim-öğretim sisteminde de yeni gelişmeler meydana getirmiştir (Balay, 2004, s. 67). Bu tanımlamadan da anlaşıldığı gibi bilgi toplumunun temel unsurlarından birisi olan bilgisayar, toplumda ve eğitim sistemlerinde de önemli bir yere sahip olmuştur.

3.1.3. Sosyal Bilişim

Sosyal bilişim, 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan bilgisayar ve aynı yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan internet ile birlikte gelişmiştir. Toplumun yeniden şekillenmesinde etkili olan sosyal bilişim kavramı sürekli gelişmekte olan bir alandır. Sosyal bilişim olarak anılmasının nedeni hem sosyal bilimlere, hem de bilişim teknolojilerini kapsayıcı olmasıdır (Kulu, 2005, s. 1-2). Sosyal bilişim terimini 1982 yılında ortaya atan ilk araştırmacı Norveçli sosyolog Stein Braten olmuştur. Onun tabiriyle "socioinformatik" bu terimin ilk hali olarak bilinmektedir. Sosyal bilişim, yeni teknolojik gelişmeler ışığında toplumun düzenini de değiştirmiştir. Küreselleşmenin hem tetikleyicisi hem de sonucu olarak teknoloji hızlı bir şekilde gelişen dünyada, bazı karmaşalara sebep olsa da bilimsel araştırmalarda, yayınlarda ve iletişim konusunda önemli gelişmeler sağlamıştır.

Sosyal bilişim tam olarak neyle ilgilenir? Şöyle ifade etmek gerekirse, bilgisayarlaşmanın sosyal yönüne dair incelemelerle bu alanın kültürel etkileşimine değinir. Odak noktasına problemi

olarak çözümlüyle ilgilenir. Kısaca insanların hayatını kolaylaştırmak en temel prensibidir (Sawyer ve Rosenbaum, 2000, s. 1-2).

Bilgi toplumu ve sosyal bilişim kavramlarının tamamlayıcısı ağ toplumdur. Çünkü gelişen teknoloji ve internet çağının toplum üzerinde kökten reformu söz konusudur.

3.1.4. Ağ Toplumu

Ağ Toplumu, 1990'lı yıllarda Manuel Castells tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Ağ toplumunun oluşmasındaki en önemli faktör internettir. 1969 yılında ARPANET ile başlayan internet serüveni 1989 yılında World Wide Web (www) kurulmasıyla devam etmiş ve asıl dönüm noktası 1993 yılında ilk internet tarayıcısının kodlanması ile olmuştur. Böylelikle internet ve Web 'in aktif kullanılmasıyla birlikte *Dijital Çağa* geçildiğini söyleyebilir (Bozkurt, 2014, s. 513).

Castells. Antik Yunanda icat edilen alfabenin, teknolojik bir atılım olduğunu iddia etmiştir. Nitekim sözlü iletişimin yazıya dökülmesi bilginin toplumda daha kalıcı olmasını sağlamıştır. Yazılar ilk zamanlar gazete, dergi vb. araçlarla bilgiyi topluma dağıtırken, yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte radyo, televizyonun ve bilgisayarın icadı devrim niteliğinde olmuştur. Tabi ki toplumun yeni iletişim teknolojilerine uyum sağlaması belirli bir zaman almıştır. Zira toplumun yapısı kökten değiştiren bu gelişmeler, dünya üzerinde yeni bir düzeni ortaya çıkarmıştır (Castells, 2008, s. 454-455).

Castells, dünyanın artık eskisi gibi olmadığını vurgulamaktadır. Dayanak olarak da gelişen teknoloji ve dijital bir çağ içerisinde bilginin artık çabuk ısıtılıp paylaşılıp ve tüketildiğini ifade etmektedir. Castells'e göre bilgiyi dağıtmadaki araç ağlardır. Ağlar ne kadar geniş ve kapsamlı olursa bilgi daha geniş kitlelere ulaşır. Küreselleşen dünya düzeniyle birlikte bilgi artık bir güç aracı olmuş ve kim daha fazla bilgiye sahipse onun dünyayı yöneteceğini ifade etmektedir (Bozkurt, 2014, s. 1-2).

Genel bir çerçevede BİT'leri içerisinde bilgisayarın önemli bir yeri vardır. . Yapılan araştırmalar neticesinde, erişilen kavramlar olan, *Bilginin Toplumsallaşması, Bilgi Toplumu, Sosyal Bilişim, Ağ Toplumu* farklı bir perspektif yansıtmaktadır. Bilginin, enformatik süzgeçten geçerek topluma aktarılması tüm kavramlara göre aynı düzlemde hareket etmektedir. Bilgi, toplumla var olan ve insanlar arası aktarımla süreklilik sağlayan bir gelişme olarak boy göstermektedir.

Bahsedilen, bilginin toplumsallaşma süreci, bilgi toplumunun oluşumu, sosyal bilişim ve ağ toplumu kavramları, teknolojinin gelişmesi ile toplumun yapısını derinden etkilemiş ve sanayi devrimi ile zirveye çıkmıştır. Bu bakımdan kamu yönetimi alanı da toplumun ihtiyaçlarına binaen dijital bir dönüşüme uğramıştır. Artık kırtasiyecilik, hantallık ve uğraş gerektiren süreçler dijitalleşme ile tek bir tıkla halledilebilir düzeydedir. BİT'lerin gelişmesi ve toplumun

ihtiyaçlarının artması e-devlet uygulamalarını meydana getirmiştir. E-devlet uygulamaları sürekli gelişen ve yenilik getiren bir alan olması nedeniyle bu sürekliliğin ilerleyeceği aşikârdır.

3.2. E-Devlet

Teknoloji çağının önemli bir parçası olan internetin günlük hayata girmesiyle birlikte, Devlet işlerinin yürütülmesi artık sanal ortama doğru kaymıştır. E-Devlet olarak adlandırılan bu süreç, kısaca; Devletin günlük işlerini daha kolay hale getirmek için BİT'lerin kullanılması olarak tanımlanabilmektedir. Bir diğer tanıma göre; "Devletin vatandaşlarına karşı yükümlülüklerini ve vatandaşlarında Devlete olan yükümlülüklerini karşılıklı olarak elektronik ortamda, güvenli ve kesinti olmadan yürütmeleridir." Dar anlamıyla Devlet işlerinin internet ortamında sunulması olarak ele alınan E-Devlet teknolojisi, sağladığı birçok avantajla Devletler tarafından ön plana alınmaktadır. Daha ekonomik, etkin ve verimli olması nedeniyle geniş yelpazede sadece yürütmenin değil, Devletin diğer organları arasında çıkacak uyumsuzlukların önüne geçerek, hem siyasi hem de yönetsel etkileşimleri kapsayıcı bir modeldir (Akçakaya, 2017, s. 10-11).

1980'li yılların sonrasında kamu yönetimi alanında meydana gelen dönüşümler, merkezi yönetimi daha pasif hale getirerek yerel yönetimleri ön plana çıkarmıştır. Yerel yönetimlerin ise Geleneksel kamu yönetimi yaklaşımından uzaklaşarak, Yeni kamu yönetimi ve işletmeciliği anlayışına kayması nedeniyle kamusal faaliyetlerin tekdüzelikten çıkarak ekonomik unsurlarda göz önüne alınmış ve vatandaş anlayışı yerini müşteri temelli anlayışa bırakmıştır. Bu sebeple yönetim kavramı gelişmiş ve vatandaş anlayışı toplumunda çok yönlü ilişkileri neticesinde *ağdaş (Network Member)* tanımına yer verilmiştir. E-Devlet bu dönüşümlerle birlikte dört ayrı kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler şöyle sıralanmaktadır; BİT'lerin stratejik konumu, Devlet kurumlarının ve vatandaşların elektronik ortamda iletişiminin sağlanması, verimlilik, şeffaf ve kalkınma öncelikli, yeniden yapılanma temelli reformlar (Aktel, vd. 2017, s.768-769).

Geleneksel Devlet anlayışı ve E-Devlet anlayışı birçok bakımdan farklılık göstermektedir. Aşağıda verilen tabloda daha detaylı olarak anlaşılmaktadır.

Tablo 3.1. Geleneksel Devlet ve E-Devlet Karşılaştırması⁴

Geleneksel Devlet	E-Devlet
Pasif Yurttaş	Aktif-Müşteri Yurttaş
Kağıt Temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey-Hiyerarşik Yapılanma	Yatay-Koordineli Ağ Yapılanması
Yönetimin Veri Yüklemesi	Yurttaşın Veri Yüklemesi
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Posta, Çağrı Merkezi Vb.
Eleman Yardımı	Kendi Kendine Yardım-Uzman Yardımı
Eleman Temelli Denetim Mekanizması	Otomatik Veri Güncellemesiyle Denetim
Nakit Akışı-Çek	Elektronik Para Transferi(EFT)
Tek Tıp Hizmet	Kişiselleştirilmiş-Farklılaştırılmış Hizmet
Yüksek İşlem Maliyeti	Düşük İşlem Maliyeti
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Ek Yönlü Etkileşim	Karşılıklı Etkileşim
Uyruk İlişkisi	Katılım İlişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet

Geleneksel Devlet ve E-Devlet anlayışları arasında olan farklılıkları aktaran tabloda, bahsi geçen ayrımlara literatürde sıklıkla rastlanılmaktadır. Bahsi geçen ayrımlar E-Devlet açısından verimli, etkili ve şeffaf olarak anlaşılmaktadır. Fakat bahsi geçen kazanımların bir kaçı ise gereğinden fazla abartılarak beklentileri boşa çıkardığı da bir gerçektir. Her ne kadar E-Devletin daha iyi bir anlayış olduğunu savunsak bile Geleneksel Devlet anlayışının bu güne dek sağlam temelli bir anlayış olduğu gerçeğini de unutmamak gerekmektedir.

3.2.1. E-Devlet'in Faydaları

E-devlet uygulamaları, Devletler tarafından farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Her Devletin kendi toplumsal ve kurumsal yapısına göre şekillenen uygulamalar genel olarak ortak hükümler barındırmaktadır.

- Kamusal hizmetlerin yaygınlaştırılması ve erişilebilirliğin artması,
- Yönetim ve hizmet sürecinde vatandaşların isteklerini değerlendirmek ve vatandaş katılımına teşvik etmek,

⁴ Geleneksel devlet ve e-devlet karşılaştırması, "türkiye'de e-devlet uygulaması ve e-devletin bürokrasiye etkisi" isimli makaleden yararlanılarak oluşturulmuştur (Metin, 2012, s.103).

- Kamu kurumlarının rasyonel yönetimi ve verimli çalışması,
- Kamu kurumları ve vatandaşlar arasında uyumlu çalışılması,
- Hızlı kamu hizmeti, daha az uğraş ve mali tasarruf sağlanması,
- Şeffaf ve güvenilir uygulamalarla Devletin meşruluğunu pekiştirmesi,
- 7 Gün 24 Saat hizmet sağlaması ile sürekliliğin sağlanmasıdır (Şahin ve Örselli, 2003, s.348-349).

Genel kabul gören bu anlayışla beraber E-Devlet ile kamusal alanda verimliliğin sağlanması ve vatandaşların hemen her konuda erişmek istediği uygulamalara ve dökümanlara ulaşması oldukça kolaylaşmıştır.

3.2.2. E-Devlet'in Amaçları

E-Devletin amaçları 2002 yılında yapılan Bilişim Şurasında ortak bir karara bağlanmıştır. Özellikle üstünde durulan durumlar ise şöyle sıralanmıştır.

1. *Devletin saydamlaşması:* Yönetenler ve yönetilenler arasındaki engellerin kalkarak daha saydam ve şeffaf uygulamalarla, vatandaşların ve kurumların mesafesinin azalmasını kapsamaktadır.
2. *Devletin hızlı ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması:* Daha kısa sürede vatandaşların devletten hizmet alması olarak ele alınmaktadır.
3. *Her düzeyde vatandaşın yönetime katılımının sağlanması:* Yatay hiyerarşi, açıklık, hesap verilebilirlik ve vatandaş odaklı yaklaşımla bireylerin bilgilere erişerek, yönetim hakkında görüşlerini bildirmeleridir.
4. *Kurumlar arası bilgi paylaşımının sağlanması iş ve işlemlerin mükerrer olmasının önlenmesi:* Kamu kurum ve kuruluşları arasında oluşabilecek mükerrer işlemlerin iletişim ve koordine edilmesiyle bu durumun engellenmesini ifade etmektedir.
5. *Vatandaşların yaşamlarının kolaylaşması:* E-Devlete erişilebilirliğin üst düzeyde olması sayesinde kamusal işlemlerin daha kolay ve hızlı bir şekilde uygulanabilmesini sağlamaktadır.
6. *Karar vericilerin bilgiye dayalı karar verme süreçlerinin geliştirilmesi ve hızlandırılması:* Kamu hizmetlerinin sunumunda söz sahibi olan mekanizmalar vatandaşları bilgilendirerek bu süreci başlatmaktadırlar. Vatandaşların sorunlarına anında çözüm üreterek, vatandaşın yönetim sürecine dâhil olmasına ve yönetim mekanizmalarını denetlemesine imkân sunmaktadır (Şat, 2020, 104-105).

Bahsedilen amaçlarla ulaşılmak istenen durumun en başında Şeffaf, hesap verilebilir, vatandaşın kamusal hizmetlere erişiminin kolay olması gibi etmenler ağır basmaktadır. Çünkü internet teknolojileri hayatı kolaylaştıran bilgiye erişimin kolay olduğu bir ortamdır. Yapılan istatistiki bir çalışmada vatandaşların kamusal hizmetlere erişimini ve kullanım amaçları tabloda açıkça ifade edilmektedir.

Tablo 3.2. Elektronik Devletin(E-Devlet) Kullanım Amaları⁵

Faaliyet	Bireyler	Girişimciler
Bilgi Edinme	2010: %96.7 2009: %90.7	2010: %91.7 2009: %89.6
Form/Doküman İndirme	2010: %50.7 2009: %29.9	2010: %83.1 2009: %91.0
Form Doldurma/ Gönderme	2010: %40.9 2009: %34.3	2010: %63.2 2009: %65.1
İdari İşler Yapma		2010: %64.1 2011: %74.5

Tabloda görüldüğu üzere normal vatandaşlar daha çok bilgi edinme konusunda E-Devlet kullanırken, girişimci olarak faaliyet gösteren vatandaşlar, form işlemleri ve idari işlemlerden daha çok yararlanmıştır. Böylelikle Devletin bünyesinde ekonomik ve sosyal açıdan birçok yarar olduğu da açıkça görülmektedir.

3.2.3. E-Devlet Projesi: Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti Devlet yapılanması 21. Yüzyılın başına kadar klasik Geleneksel Devlet anlayışı mantığına göre hareket etmiştir. 2000’li yıllarda meydana gelen teknolojik gelişmeler ve altyapılar sayesinde Türk kamu yönetiminde devrim niteliğinde dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönüşümler bilgisayar ve internet sayesinde sürekli olarak güncellenmekte ve gelişmektedir. İlk zamanlarda yerel düzeyde belediyelerin, okulların ve diğer kurumların oluşturduğu web siteleri üzerinden hizmet yürütülürken, e-Dönüşüm Projesi Kısa Dönem Eylem planı (2003-2004) sayesinde dağımık ve düzensiz olan web siteleri bir çatı altında toplanarak kamu yönetiminde birlik sağlanmıştır. Elektronik ortamda hizmet sağlayan tüm unsurlar Birlikte alışabilirlik Esasları Rehberi 2005/20 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile

⁵ Elektronik devletin kullanım amaçları isimli tablo “Türkiye’de E-Devlet Uygulaması Ve E-Devletin Bürokrasiye Etkisi” isimli makaleden yararlanılarak oluşturulmuştur (metin, 2012, s.103).

düzenlenmiştir. Daha sonra Bilgi ve İletişim Teknolojisi Projeleri Hazırlama Klavuzu (8 Temmuz 2005) ve 2005/3 Sayılı Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Genelgesi ile 2006-2008 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberi'nde yayınlanmıştır. Böylelikle kamu kuruluşları arasında standardizasyon sağlanması bakımından 2005 Eylem Planına dâhil olmuştur. Kamu kurumları arasında ortak hareket etmenin, kurumlar arası veri paylaşımının ve mükerrer uygulamaların önlenmesi amaçlanmıştır (DPT, 2005, s.2-3).

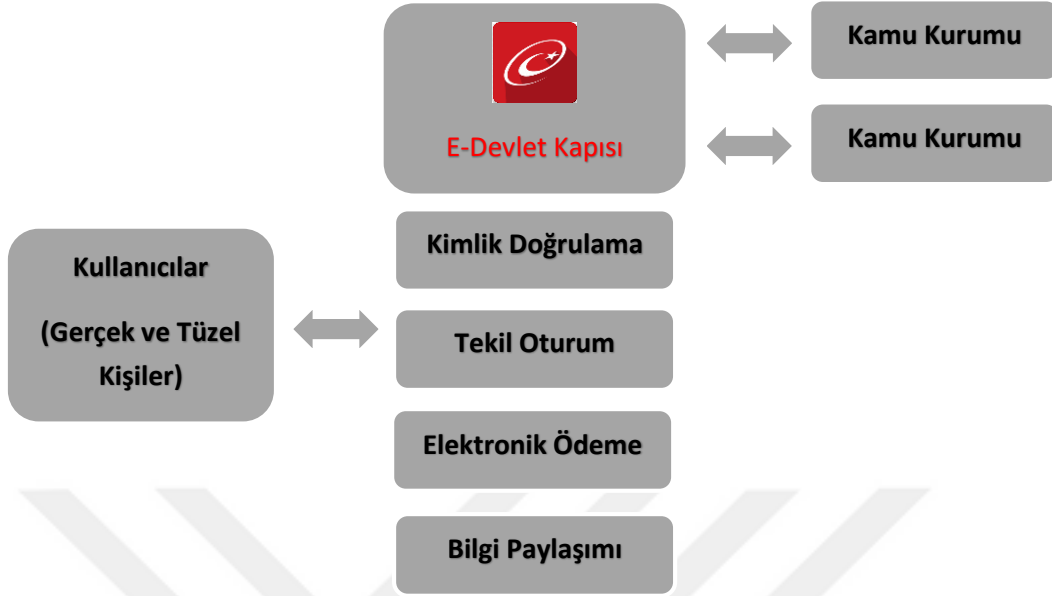
Tablo 3.3. Türkiye Cumhuriyeti E-Devlet Projesi Bilgilendirme⁶

E-Devlet ile Yapılabilen Hizmetler	E-Devlet Faydaları
Sorgulama Hizmetleri	Bilgi iletişiminin hızlanması
Başvuru Hizmetleri	İşlem süresi ve maliyetlerin azalması
Bütünleşik Hizmetler (Birden fazla kurumun hizmetleri birleştirilerek oluşturulan hizmetler)	7/24 hizmet verebilme
Belge Üretme Hizmetleri	Şeffaflık
Ödeme Hizmetleri	Hızlı Hizmet ile Artan Memnuniyet
Bilgilendirme Hizmetleri	Güvenilirlik
Ödeme Hizmetleri	-
Abonelik Hizmetleri	-

Türkiye’de E-Devlet projesi, gün geçtikçe gelişmekte ve vatandaşların kamusal işlemlere ulaşması giderek kolaylaşmaktadır. Bu kapsamda E-Devlet’e sürekli yeni hizmetler eklenmiş ve teknik olarak kullanımı kolay düzenlemeler yapılmıştır. Son zamanlarda E-Devlet kullanımını kolaylaştıran en dikkat çekici özellik diğer kamu kurum ve kuruluşlarının kendi sistemlerini E-devlet ile entegre etmeleri olmuştur (Turan, 2021, s. 221).

E-Devlet projesi genel olarak internet ve mobil teknolojiler sayesinde hızlı, kesintisiz ve güvenli bir şekilde kullanıcıların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, vatandaşların kamusal işlemlerinde büyük kolaylık sağlamaktadır. Projenin asıl amacı tüm kamusal işlemleri tek bir çatı altında toplamak olmuştur. E-Devlet, E-İmza ve Mobil imza vb. teknolojiler kullanmakta ve uygulamayı kullanan vatandaşların profil bilgileri dışında bilgileri depolamamaktadır. Yapılan işlemlerle erişilen bilgileri ise anlık olarak kurum servislerinden çekerek güvenlik zafiyetini en aza indirmektedir (E-Devlet, t.y.).

⁶ E-devlet projesi hakkında tabloda verilen bilgiler <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=sikcasorulanlar> adresinden alınmıştır.

Şekil 3.1. E-Devletin Çalışma Mantığı⁷

Kamu kurumları ve kullanıcılar arasında köprü vazifesi gören E-Devlet projesi, kimlik doğrulama sistemi ve tekil oturum sayesinde güvenlik önlemlerini üst safhada tutmakta, bünyesinde elektronik ödeme ve kullanıcılara bilgi paylaşımı sağlamaktadır.

E-Devlet projesinin yasal dayanağı şöyle sıralanmaktadır.

- 1 ve 48 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,
- 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu,
- 2006/10316 sayılı e-Devlet Kapısının Kurulması, İşletilmesi ve Yönetilmesine yönelik Bakanlar Kurulu Kararı,
- 5436 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,
- Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik,
- E-Devlet Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik,
- Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzu (KAMİS) Başbakanlık Genelgesi,

⁷E-devletin çalışma mantığını aktaran şekil "<https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=nasilcalisiyor>" sitesinden alınmıştır.

- Birlikte Çalışabilirlik Esasları Rehberi (BÇER) Başbakanlık Genelgesi (Önal, 2020).

Türkiye’de e-devlet projesi kendini ispatlamış bir uygulama olarak, bürokratik işlemlerin hızlanması, kamu harcamalarından tasarruf sağlanması, güvenilirlik, şeffaflık ve vatandaş memnuniyeti konularında başarılı olmuştur. Bu bakımdan e-devlet projesi kendisinden sonra gelecek olan e-seçim gibi uygulamalara örnek teşkil etmektedir.

3.3. E-Seçim

Seçimlerin sağlıklı yürütülmesi, şeffaf, dürüst, hesap verilebilir ve adaletli bir ortamın tecellisi ile mümkündür. Bu nedenle seçimlerde her türlü aksaklıklar hem seçmenler tarafından hem de adaylar tarafından ciddi karşılanmaktadır. Dünyada genelinde uygulanan birçok seçimler düşünüldüğü zaman, geleneksel seçim daha yaygın olarak uygulanmaktadır. Şayet bu uygulama, teknolojinin gelişimine ayak uyduramamış ve çağın gerisinde kalmıştır. Çünkü artık tüm siyasal ve sosyal ortamlar sanal alana yönelmiştir. Artık e-ticaret ile alışverişler, e-devlet ile kamusal işler yürütülebilmektedir. Bu bakımdan özellikle maliyet, hızlı sonuç alabilme ve pandemi şartlarını da gözetilecek olursa, Türkiye’de e-seçimin uygulanabilirliği gündeme gelmiştir.

3.3.1. E-Seçim’in Tanımı ve Kısa Tarihiçesi

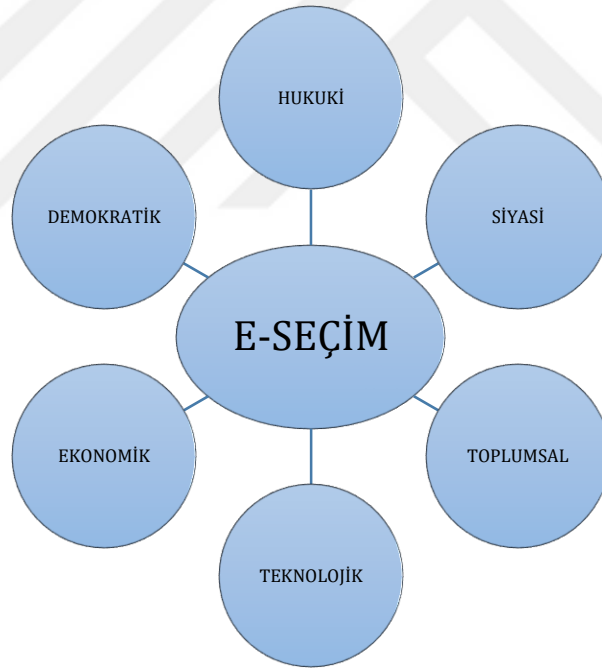
E-seçim birinci bölümde bahsedilen, e-demokrasi ve e-katılım süreçlerinin tamamlayıcısı olup, geleneksel seçim yöntemine, teknolojinin entegrasyonu sağlanmasıyla alternatif bir model olarak karşımıza çıkmıştır. Genel olarak e-seçim tanımı yapmak oldukça güçtür. Çünkü e-seçim uygulama yöntemi olarak geniş bir mecraya sahiptir. Fakat bir tanımlama yapılacak olursa; kısaca oyların sayım döküm işlemlerinde elektronik sistemlerin kullanılmasıdır.

E-seçimin ilk örneği; Thomas Edison’un kongre üyeleri için yaptığı “*Elektronik Oy Kaydedici*” olarak bilinmektedir. Edison’un bu çalışması, kongre üyeleri tarafından çok hızlı olduğu için kabul görmüştür (Rivest, 2001, s.243). E-seçim yöntemleri 1960’lı yıllardan beridir kullanılmakta olup, e-seçimin iki ana kolundan ilki olan “*belirli oy kullanma yerlerinden yapılan seçimler*” olan delikli kartlar, optik okuma sistemleri ve doğrudan kayıt sistemleri şeklinde gelişmiştir. İkinci kol olan “*internet üzerinden yapılan seçimler*” ise günümüzde bilgisayar teknolojilerinin ve internetin gelişmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır (Telciler, 2017, s.109). Belirli oy kullanma yerinden yapılan seçimleri Belçika, Hollanda, Amerika, Rusya, Azerbaycan, Brezilya, Paraguay ve Hindistan kullanmıştır. İnternet üzerinden yapılan seçimleri, ilk etapta, küçük çapta Almanya, Kanada, Portekiz, Danimarka, Venezüella, Avusturalya ve Japonya kullanmış, İngiltere, İsviçre, Fransa, İspanya, Hollanda ve Estonya gibi Avrupa ülkeleri ise internet üzerinden referandum ve seçim yapmışlardır. Yakın zamanda hala İtalya, Danimarka,

Portekiz, Almanya ve Avusturya'da kullanılmaya devam edilmektedir (Çetinkaya ve Çetinkaya, 2006, s.7).

3.3.2. E-Seçim'in Hukuki, Siyasi, Toplumsal, Teknolojik ve Ekonomik Boyutları

E-seçim süreci teknoloji temelinde gelişen bir model olduğu için birçok farklı boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar Hukuki, Siyasi, Toplumsal, Teknolojik, Ekonomik ve Demokratik niteliklerdedir. E-seçimin belirli başlı boyutlarda incelenmesi sürecin uygulanabilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü enine boyuna incelenmesi gereken bu durum hakkında olabilecek en ufak şüphede toplumun öngörülmez tepkilerine maruz kalacaktır. Bu durumda e-seçim sürecinin baltalanması ve çağımıza uygun olarak teknolojiye ayak uydurmamıza ciddi bir engel olacaktır. Bu nedenle seçim sisteminin uygulanması bu boyutlarla olan ilişkinin ve uyarlanabilmenin eşiğinden geçmektedir. Bu bakımdan Şekil 3.2.'de belirtilen boyutları derlemeye çalışılmıştır.

Şekil 3.2. E-Seçim Boyutları⁸

⁸ Prosser ve Krimmer vb. yazarlar e-seçim boyutlarını hukuki, siyasi, toplumsal ve teknolojik yönden incelemişlerdir. Bu görselde bu durumu geliştirilerek, ekonomik ve demokratik boyutları da incelenmiştir.

Hukuki boyut; Ülkedeki mevcut seçim kanunlarının teknolojik açıdan e-seçim modeline olarak uygunluğu ile ilgilidir. E-seçimin yöntemi kadar seçim kanunlarındaki düzenlemelerde önemlidir. Bu bakımdan e-seçimin uygulanabilmesi için ülkedeki mevcut kanunların e-seçim modeline göre dizayn edilmesi gerekmektedir (Prosser ve Krimmer, 2004, s. 24). Ülkelerin hukuki altyapısının e-seçime uyarlanması düşünüldüğü kadar kolay olmamaktadır. Çünkü Türkiye gibi bürokratik işlemlerin belirli başlı prosedürlere bağlandığı ülkeler geleneklerinden çok çabuk vazgeçmemektedirler. Zira güvenlik ve mahremiyet konusunda ikna edici uygulamaların olması durumunda bu kaygılar önlenbilir.

Siyasi boyut; Siyasi alan içerisinde ne tarz bir yönetimin kullanıldığının (Anayasal Monarşi, Parleментар Demokrasi vb.) bilinmesi gerekmektedir. Bu bakımdan seçimlerin genel yönetimi ve ne sıklıkta yapıldığı ve seçimlerle ilgili bilgilerin (seçmen sayısı, sandık sayısı vb.) öğrenilmesi siyasi açıdan önemlidir. Siyasi açıdan diğer önemli bir kıstas ise e-seçime yönelik resmi yaklaşımdır. E-seçimin uygulanmasına dair resmi kurum veya kuruluş düşünülmüşse (E-devlet projesine entegrasyon gibi) bu uygulamanın siyasi açıdan nasıl yapılacağı oldukça önemlidir (Prosser ve Krimmer, 2004, s. 25). E-seçim uygulayacak ülkenin siyasi yönden uygunluğu önemlidir. Mevcut konjonktürel durumun değerlendirilmesinde ülkenin siyasal sistemi, gelişmişlik düzeyi ve toplumun entegrasyonu gibi durumların yeri oldukça önemlidir. Bu bakımdan e-seçime güvenilmesi siyasal sisteme güvenmekten geçmektedir.

Toplumsal boyut; E-seçim sürecinde toplumun genel tutumu önemli görülmektedir. Özellikle siyasal katılımın ne tür olacağına dikkat çekmek gerekmektedir. Zira toplumun teknolojiye ve e-seçim sürecine bakış açısına yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan cep telefonlarının, bilgisayarların ve internetin kullanım oranının bilinmesi de önemli görülmektedir (Prosser ve Krimmer, 2004, s. 26). Toplum, bir ülkenin en önemli unsurları arasındadır. Yeni bir teknolojinin ülkeye kazandırılması toplumun tutumuna göre şekillenmektedir. E-seçimin toplum nezdinde kabul görmesi için tüm risklerden arındırılması gerekmektedir. Bu nedenle sistemin güvenlik, mahremiyet vb. unsurlarının sıkı tutulması ön koşuldur.

Teknolojik boyut; Seçmenlerin teknolojik unsurlara karşı bakış açılarını bilmek gerekmektedir. Diğer yandan gerekli teknolojik altyapının uygunluğunun saptanması önemlidir. Bu bakımdan ülkenin kamu kurum ve kuruluşlarında kullanılan dijital kimlik kartları, e-imza ve mobil imza gereçlerinin “eVot” denilen uluslararası standartlara göre planlanması icap etmektedir (Prosser ve Krimmer, 2004, s. 24). E-seçim uygulanacak ülkede teknolojik altyapının standartların üstünde güncel ve güvenli olması gerekmektedir. E-devlet projeleri ile sıklıkla kullanılan e-imza ve mobil imza gibi güvenlik önlemleri e-seçim sürecinde de kullanılması öngörülen önemli gelişmelerdir.

Ekonomik Boyut; Klasik seçimlerde kullanılan pusula, zarf, mühür, sandık, paravan vb. araç ve gereçlere azımsanamayacak kadar harcamalar yapılmaktadır. Bu kullanılan araç ve gereçlerin birçoğu yurtdışından ithal edilmektedir. Bu durum devlet açısından ekonomik bir külfete

neden olmaktadır. E-seçimle bu sorunun üstesinden gelinmesi ve tasarruf sağlanması olası görülmektedir (Çetinkaya ve Çetinkaya, 2006, s. 8).

Demokratik Boyut, siyasal katılımının en temel işlevlerinden birisi seçimlerdir. Seçmenler, taraflarına sunulan tercihler arasından programlarını benimsedikleri adaylar veya siyasi partiler arasında bir tercih de bulunmaktadırlar. Seçmenler siyasal karar almada ve seçtikleri temsilciler ile siyasal yaşama katkı sağlamaktadırlar (Aliefendioğlu, 2005, s. 74). Bu bakımdan e-seçim veya seçimler genel olarak demokrasinin alt başlığı olarak incelenmektedir. Bu nedenle demokrasi ile sıkı bir ilişki içerisinde. İlk bölümde bahsedilen demokrasi sürecinin teknoloji ile entegresine mukabil gelişen e-demokrasi kavramı, e-seçim gibi birçok aracı kapsamaktadır.

3.3.3. E-Seçim Ülke Örnekleri

Literatür ve güncel veriler incelendiğinde dünya üzerinde birçok ülkenin e-seçim modelini kullandığı gözlemlenmektedir. Bu ülkeler e-seçim sistemlerini farklı metotlar kullanarak uygulamaktadırlar. Farklı metotların incelenmesi çalışma açısından farklı fikirler vermeye yöneliktir. Bu bağlamda Türkiye’de e-seçim sürecinin başlatılması ve uygulamaya konulmasında izlenecek yolların kolaylaşması açısından önemlidir.

3.3.3.1. ABD Örneği

ABD e-seçim sürecinin öncüsü konumunda bir ülkedir. Gelişmiş bir ülke olması ve teknolojiye erişimde sorun yaşamaması, e-seçim sürecinde avantajlı konumda olmasında önemlidir. ABD’de e-seçim sürecine geçiş belirli aşamalarla gerçekleşmiştir. Bu Aşamaların ilk basamağında yer alan, 1848 yılında meclise Francis H., Smith, Stephen Bowerman ve Monaghan tarafından teklif edilen mekanik bir oylama sistemidir. Bu teklif seçim sisteminin modernizasyona ihtiyacı olmadığı düşüncesi ile reddedilmiştir. 1869 yılına gelindiğinde Thomas Edison, patentli olarak telgraf oylama makinesini meclise sunmuş, fakat böyle bir makinenin yasaları zorlayacağı ve azınlık haklarını göz ardı edeceği düşüncesiyle yine reddedilmiştir. 1886 yılında New York temsilcisi Lewis Beach tarafından elektrik ve mekanik oylamanın ilk mevzuatını tanıttı ve oy kaydedilmesi ile ilgili ilk altyapı çalışmalarına bakmayı amaç edindi. 1916 yılında e-seçim sürecini araştırmak ve tedarik etmek amacıyla komisyon kuruldu ve kullanılması öngörülen sistemin 50 yasama gününe denk tasarruf sağlayacağı tespit edildi. 1969 yılında meclis kâtibi William Pat Jennings yeni oylama sistemi için olması gereken şartları taşıyan bir rapor yayınlamıştır. Rapora göre yeni sistemin güvenilir, kolay kullanılabilen ve sade tasarımlı olması belirtilmiştir. 1970 yılında ABD’nin eyaletlerinde uygulanan ve İsveç’te hali hazırda kullanılan e-seçim modelleri incelenmiş ve meclisin gündemine gelmiştir. Aynı yılda e-seçimin yasal düzenlemeleri ile ilgili çalışma yapılmıştır.

1971 yılında e-seçimin finansmanı sağlandı ve süreci denetlemek için Matematik Profesörü Frank Ryan atandı. 1973 yılında mecliste ilk e-seçim yapıldı. 1977 yılında mecliste yapılan oylamalar tablo şeklinde meclis odasında televizyona yansıtılacak şekilde ayarlandı. 1981 yılında meclisin açılış yoklaması ilk defa elektronik ortamda yapıldı. 1999 yılında ise analog oy kartlarının yerini bilgisayar çipleri içeren dijital oy kartları aldı. 2018 yılında ise mecliste tüm üyeler lcd ekranlara üye kartlarını takarak isimlerini ve bilgilerini içeren bilgilerle daha donanımlı bir sisteme geçmiştir (History, Art, Arcives). ABD’de e-seçim tarihi ilk olarak meclisin iç çalışmalarında kullanılmış ve yapılan denemeler neticesinde genel seçimlerde de uygulanmaya başlamıştır.

ABD’nin eyaletleri ve bölgelerinde geleneksel olarak kâğıt pusula, mekanik kaldıraçlı makineler, bilgisayar tarafından okunabilen delikli kartlar, doğrudan elektronik kayıt sistemleri(Dre) gibi oylama yapılan sistemler uygulanmıştır. ABD’de 2002 yılında oy verme yasasının değişmesiyle birlikte delikli kart, optik taramalı ekipmanlar, özellikle elektronik sistemlere karşı ciddi bir yönelim meydana gelmiştir (Herrnson vd., 2008, s. 159).

3.3.3.2. Estonya Örneği

Estonya’da e-seçim 2001 yılında tartışılmaya başlamış, 2002 yılında yasal zemini oluşturulmuştur. İlk olarak 2005 yılında yapılan yerel seçimlerde kullanılmıştır. Estonya BİT’lerin kamu sektöründe daha etkin ve verimli kullanılması için e-seçim modeline yönelmiştir. Ülkede mevcut kullanılan sistem internet üzerinden web sayfasına girilerek uygulanmaktadır. Bu durum “*internet üzerinden yapılan seçimlere*” örnek teşkil etmektedir. Aşamaları ise ilk olarak seçmenler e-imza ile web sayfasında oturum açmakta ve seçmen oldukları bölgede belirlenen adaylar arasından tercih yapmaktadırlar. Sistemin temel ilkeleri güvenli, güvenilir ve hesap verilebilirlik çerçevesine uygun hareket etmektedir. Ülkede kimlik çipli kimlik kartı kullanma zorunluluğu vardır. Bu nedenle her seçmen tek bir oy kullanmakta ve güvenlik sağlanmaktadır. Estonya’da kullanılan sistemde özel şifrelemeler sayesinde seçmenlerin oyları Ulusal Seçim Kurulu’na iletilmektedir. Kurulun sunucu sistemi saldırılara karşı denetlenmekte ve gelen oyların sayımları ağdan bağımsız olarak yapılmaktadır. Çünkü ağa bağlı cihazlar her zaman güvenlik zafiyetine neden olmaktadır (Maaten, 2004, s. 85-87; Vassil vd. 2016, s. 454). İnternet üzerinden yapılan seçimlerde en ileri seviyede olan ülke Estonya’dır. Çünkü bağımsızlık kazandığı tarihten itibaren dijitalleşmeyi devlet felsefesi haline getiren ülke, az nüfusa sahip olması ile dijital okur-yazarlığı ülke geneline yaymıştır. (Dinçkol ve Işık, 2019, s. 720). Estonya’nın oldukça sorunlu görünen “*internet üzerinden yapılan seçimlere*” dijital okuryazarlığın iyi bir seviyeye çıkarılması ile çözüm üretmiştir. Yani teknolojinin bir ülkeye entegrasyonunda en önemli konulardan birisi toplumun eğitimi ve bu eğitim ile teknolojiye yatkınlığı olarak anlaşılmaktadır.

3.3.3.3. İsviçre Örneği

Doğrudan demokrasi uygulamalarının en belirgin özelliklerine örnek ülke İsviçre'dir. İsviçre dijitalleşme öyküsüne 1998 yılında Federal Konsey'in "İsviçre'de Bilgi Toplumu Stratejisi" ve "Bilgi Toplumu" olarak adlandırılan bakanlıklar arası koordinasyonla başlamıştır. İsviçre BİT'lerinin siyasi tartışmalarda ve toplumu harekete geçirme konusunda önemli etkiye sahip olduğunun farkına varmış ve değişimlere ayak uydurmak, referandumları kolaylaştırmak, seçmen katılımını artırmak adına e-seçim modeline yönelmiştir (Braun, 2004, s. 43-45).

İsviçre'nin Cenevre kantonunda 2003 yılında internet üzerinden ilk kez e-oy kullanılmış, 2015 yılında ise genişletilerek yurt dışında kayıtlı 34.000 seçmeni kapsayan e-seçim uygulanmıştır. Fakat İsviçre'de e-seçim tartışmaları 2019 yılında kuvvetlenmiştir. 2019 yılında Federal Konsey, Federal Şansolye'ye kantonlarla birlikte e-seçim sürecinin testi ve yeniden düzenlemesi için görevlendirilmiştir. Test işleminin amacı doğrulanabilir istikrarlı bir e-seçim modeli geliştirilmesidir. Bu amaçlar 4 başlıkta ele alınmıştır. İlk olarak sistemin daha da geliştirilmesi, ikincisi etkili kontrol ve gözetim, üçüncüsü şeffaf ve güvenin güçlendirilmesi, dördüncüsü bilimsel entegre ile daha güçlü ağların sağlanması şeklinde belirtilmiştir (Thurnerr, 2020).

İsviçre'de kullanılan e-seçim sistemi güvenlik bağlamında uçtan uca şifreleme yöntemi ile dijital ortamda kullanılan oyların kanton seçim komisyonları tarafından sandıklar açılıncaya dek açılmamasını ve okunmamasını sağlamaktadır. Kullanılabilirlik bağlamında ise belirli bir cihazdan bağımsız olarak ister akıllı telefon ister, bilgisayar, isterse tablet olsun birçok farklı seçenek ile çalışmaktadır. Ulaşılabilirlik bağlamında, engelli seçmenler gibi seçimlerde sorun yaşayan vatandaşların kimseden yardım almadan oy kullanmasına olanak sağlar. Zaman ve mekan bağlamında yurt dışında ikamet eden vatandaşlar dahil, buldukları yerin önemi olmadan seçimlerde oy kullanabilmektedirler. Karşılaşılabilecek hatalar bağlamında, klasik seçimlerde ortaya çıkan ve sayım döküm işlemlerini zorlaştıran durumlara karşı basit arayüzü sayesinde ve maddi hatalara neden olmamaktadır. Genel olarak seçim iş ve işlemlerini hızlı ve doğru bir biçimde sonuçlandırmaya odaklanmıştır (Swiss Post, 2022).

3.3.3.4. Hindistan Örneği

Hindistan 1989-1990 yıllarda başkenti Delhi dâhil 16 eyaletinde e-seçim denemesi yapan dünyanın en büyük demokratik ülkesidir (Risnanto vd. 2020, s. 151). Hindistan diğer ülke örneklerinin aksine e-seçim için daha geleneksel olan yöntemleri kullanmaktadır. Özellikle yüksek nüfusa sahip olması e-seçim konusunu daha zaruri duruma getirmiştir. Çünkü seçim işleri zaman ve masraf yönünden zorlayıcı olabilmektedir. Bu yüzden Hindistan'da 1980'li yıllarda ilk "*Elektronik Oy Verme Makinelerini*" geliştirmiştir. Bu makineler basit donanımlarla çalışmaktadır. Bu tasarımlar basit, kullanım kolaylığı ve güvenlik açısından tercih edilebilir niteliktedir. Cihazlar 64 kb EEPROM bellekler ve silinebilir PROM bellekler üzerinde

çalışmaktadır. 2000'li yıllarda cihazlara CPU(İşlemci) entegre edilerek bileşenleri yükseltilmiştir. Seçim Komisyonu tarafından 2009 yılında toplamda 1.378.352 adet cihaz kullanılabilir vaziyette olmuştur (Wolchok vd. 2010, s. 1-3). Hindistan'da kullanılan e-seçim sayesinde seçimler sırasında geçersiz oyların oluşması engellenmiştir. Çünkü Hindistan'da e-seçim kullanılmadan önce geçersiz sayılan oyların oranı adaylar arasındaki kazanma oranından yüksekti. Bu durum demokrasinin düzgün işlemesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca bir diğer olumlu yönü ise geleneksel seçimler 30 ile 40 saat kadar sürerken, e-seçim uygulamaya alındıktan sonra bu süre 2 ile 3 saat kadar daha minimal rakamlara gerilemiştir (Ofori-Dwumfuo ve Paatey, 2011, s. 92).

3.3.3.5. Birleşik Krallık Örneği

Birleşik Krallık hükümeti 2006 yılından sonra genel seçimlerde e-seçim kullanmak üzere bir strateji belirlemiştir. Bu stratejiyi belirlemede 1997 seçimlerinin bir hayli önemi vardır. Çünkü bu seçimlere katılımı ciddi bir düşüş gerçekleşmiştir. Özellikle 2000 yılında posta yoluyla oy kullanılması e-seçime geçişin önemli bir aşamasıdır. Bu bakımdan 2004 yılında oy kullanımında ciddi bir artış yaşanmıştır (Storer ve Duncan, 2005, s. 1-2). Demokratik katılımı artırıcı e-katılım modellerinden birisi olan e-seçimler kolay ulaşılabilirliği, güvenlik önlemleri ve belirli bir disiplin içerisinde uygulandığı takdirde geleneksel seçim yöntemlerini tamamen geride bırakması zor değildir.

E-devlet projelerini başarılı bir şekilde uygulayan İngiltere için e-seçim süreci kolay işlemiştir. Bu bakımdan Farklı e-seçim modelleri denemiş, gerekli yasal zemin oluşturulmuş pilot uygulamalarda başarı sağlanmıştır. Bu pilot uygulamalar, bilgisayar terminallerinin sandık merkezinde kullanılması ve telefon, sms ve internet vasıtasıyla oy kullanma biçiminde olmuştur. Fakat bir takım kaygılardan dolayı ülke genel seçimlerde tamamen e-seçim uygulamamıştır. Uzmanlar tarafından kaygı duyulan konular genellikle güvenlik ve seçim sahtekârlığı üzerine olmuştur. Tüm bu kaygılara rağmen İngiltere için e-seçim hayal olarak görülmemektedir. Şayet e-seçim modelinin güvenlik önlemleri sıkılaştırılır, sürekli test edilebilir ve geri bildirim sağlandığı takdirde e-seçime geçişin daha kolay olacağı aşıkardır (Kapsa, 2019, s. 34-36).

3.3.4. E-Seçime Karşı Güven Sorunları ve Çözüm Önerileri

BİT'lerinin karmaşıklığı insanlar açısından e-seçime karşı güven sorunları yaratmaktadır. E-hizmetleri sunan birçok bilgi sistemi güvenlik sorunlarını, kamuya açık bazı sistematik tasarım süreçleri ve sistemi uygulayan mekanizma olan devlet nezdinde çözülmektedir. Güvenilirlik oldukça spesifik bir kavramdır. Sürecin aktörleri olan seçmen, e-seçim sistemi ve e-seçim hizmetleri arasında güvenilirlik bağları kuvvetli olmalıdır. Bu bakımdan seçmenlerin e-seçim

sürecine güven duyguları artar ve sürecin güvenilirliğine ikna olurlar (Antoniou vd. 2007, s. 4-5).

E-seçimler güvenlik, gizlilik ve bütünlük gibi pratik sorunlarla karşı karşıyadır. Fakat bu sorunlar uygun yöntemlerle çözülebilmektedir. Teknolojinin yeniliklerle beraber büyümesi, seçmen dolandırıcılığı gibi sorunların çözümünde bir takım yöntemler ileri sürmektedir. Bu yöntemler, biyometrik ses, retina taraması, parmak izi, e-imza ve mobil imza uygulamalarıdır (Norris, 2002, s. 4). Tabi ki bu güvenlik önlemleri e-seçim sürecinin teknik yönü ile ilişkilendirilebilir. Diğer yandan sürecin sosyal yönü de dikkate alınmalıdır. Çünkü seçmenlerin seçim sürecine yönelik güvenlik önlemlerine ikna olması gerekmektedir. Aksi takdirde seçmenlerin güvenleri sarsılabilir ve sürece şaibeli yaklaşırlar.

Bu bakımdan seçmen ve sistem arasında güven ortamı sağlanması adına bir takım basamaklar izlenmektedir. Bu basamaklar “E-seçim Güven Piramidi” isimli şekilde aktarılmaktadır.

Şekil 3.3. E-Seçim Güven Piramidi⁹

⁹ E-Seçim Güven Piramidi tablosu “ *Introducing Electronic Voting: Essential Considerations*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance” (Wolf, vd., 2011, s. 17) başlıklı kitaptan Türkçe’ye uyarlanarak hazırlanmıştır.

Piramidin en tepesinde güven kavramının bulunması sürecin ne kadar ciddi boyutta olduğunun göstergesidir. Kamu güveninin sağlanması ilk etapta e-seçimin tanıtımının yapıldığı sosyo-politik bağlam üzerine kurulmuştur. Bu bakımdan geniş kapsamlı bir e-seçim stratejisi belirlenmesi, sisteme karşı oluşabilecek güvensizlikleri önlemede önemlidir.

Güçlü bir sosyo-politik bağlam, e-seçim sürecini desteklemektedir. Sürecin teknik kısmında çıkabilecek aksaklıkların ciddi sorunlara neden olmadan çözülebilmesi sosyo-politik bağlama bağlıdır. Tabi ki küçük sorun gibi görünen teknik detaylara karşı sunulan çözüm önerileri zayıf kalırsa şayet sadece e-seçim sürecine değil tüm seçim sistemine karşı itibarsızlık söz konusu olabilir. Almanya, İrlanda ve Hollanda'da bu gibi aksaklıklar meydana gelmiş ve e-seçim tamamen iptal edilmiştir (Wolf, vd., 2011, s. 16).

Güven duyulan bir e-seçim modeli için öncelikle seçim sisteminin kusursuz olması gerekmektedir. Bu husus da teknik açıdan e-seçim sisteminin konusunda uzman kişiler tarafından şeffaf, güvenilir, açıklanabilir ve en önemlisi dış müdahaleye absore bir çerçevede ele alınması gerekmektedir.

3.3.5. E-Seçim Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Konumu ve Seçsis Uygulaması

Türkiye'de YSK'nın yaptığı seçimlerde henüz e-seçim uygulanmamıştır. Öne sürülen ekonomik nedenler, teknik yetersizlik, personellerin e-seçime hazır olmaması ve güvenlik kaygıları, uygulamaya geçilememesinin başlıca sebeplerdir. Fakat SEÇSİS (Seçim Bilişim Sistemi) projesi ile ilk adım atılmış durumdadır. Bu proje ilk olarak 1980'li yıllarda kullanılmaya başlamış ve yasal dayanağı 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'dur. Şu bilinmelidir ki, SEÇSİS bir e-seçim sistemi değildir. Amacı, seçim sürecinde yapılan iş ve işlemlere doğrudan fayda sağlamaktadır¹⁰. SEÇSİS'in önemli görülmesinin nedeni

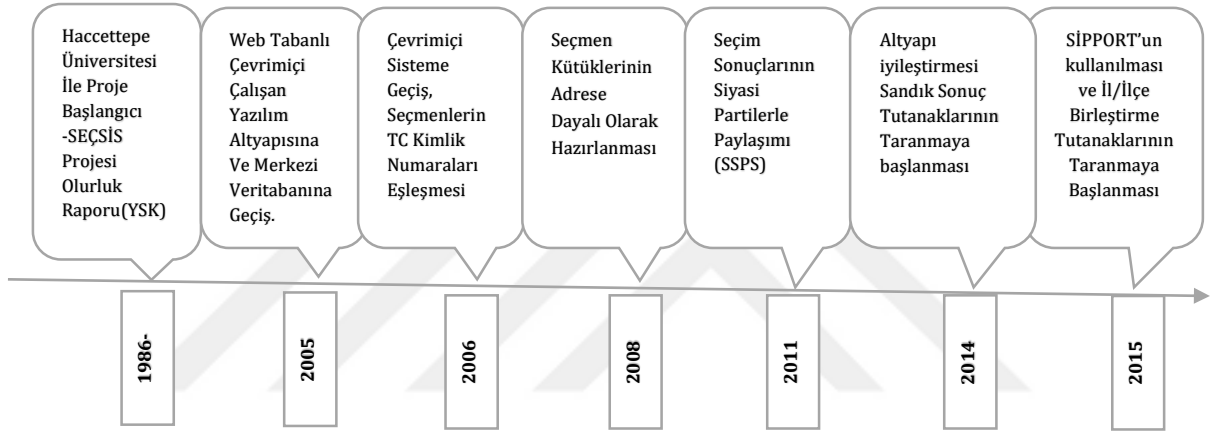
---

¹⁰ Ysk'nın kendi kurumsal web sitesinde "seçsis'in yararları" başlıklı bilgilendirme metninde başlıca yararlar şu şekilde sıralanmaktadır;

1. Seçmenler, T.C. kimlik numarası ile kayıt altında tutularak mükerrer oy kullanımı önlenmiştir.
2. Yasa değişikliği ile parmak boyama işlemi ortadan kalkmıştır.
3. Yurt içi seçmen kütüğüne kayıtlı vatandaşlar nerede ve hangi sandıkta oy kullanabileceklerini www.ysk.gov.tr internet sitemizin yurt içi seçmen sorgulama ekranı üzerinden takip edebilmektedir.
4. Yasa değişikliği ile seçmen olup, yurt dışında yaşayan vatandaşların adres kayıt sistemindeki bilgilerine dayalı olarak "yurt dışı seçmen kütüğü" oluşturulmuş ve www.ysk.gov.tr internet sitemizin yurt dışı seçmen sorgulama ekranını kullanarak yurt dışı seçmen kütüğünde kayıtlı olup olmadıklarını takip edebilmeleri sağlanmıştır.
5. Sandık seçmen listeleri, muhtarlık bölgesi askı listeleri, seçmen bilgi kâğıtları çok hızlı bir şekilde ilçe seçim kurullarınca alınmaktadır.
6. Birleşik oy pusulası dışında hiçbir form matbaada bastırılmadığından matbaa ve nakliye masrafları azaltılmıştır.

gelecekte e-seçim sürecine geçişin mihenk taşı olacağını öngörüsünden kaynaklanmaktadır. E-seçimin uzun bir süre tartışılması ise olası görülmektedir. Bu tartışmaların asıl sebebi güvenilirlik bağlamında değerlendirilmektedir. Çünkü vatandaşlar gizli oy açık tasnif ilkesini benimsemiş bir durumda ve oylarının kime verildiğinin bilinmemesini istemektedirler. Bu nedenle öncelikli olarak güvenlik sisteminin oldukça sıkı tutulması e-seçime geçişin ön koşuludur (Erzurumlu ve Koloğlu, s. 4).

İletişim altyapısı, donanım, sistem yazılımları, veritabanı, uygulama yazılımları ve katmanlarından meydana gelen Seçsis, Ysk tarafından Seçsis Uygulama Teknik Şartnamesi oluşturulmuş ve ihale edilmiştir. Yapılan ihaleyi Havelsan A.Ş bünyesinde görev yapan proje ekibi kazanmış ve geliştirilmiştir (Özkazanç vd., 2017, s. 8).

Şekil 3.4. SEÇSİS'in Tarihsel Gelişimi¹¹

- Seçsis, iletişim ve internet teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler sayesinde 2005 yılında çevrimiçi özelliğine ve web tabanlı altyapısına sahip olmuştur.

7. Seçmenler oy verecekleri sandıklara, belirlenen kriterlere göre çok hızlı bir şekilde dağıtılmaktadır.

8. Sandık sonuç tutanaklarındaki bilgiler, tüm ilçe seçim kurullarındaki istemci bilgisayarlardan girilerek anında merkez'de toplandığı için seçim sonuçları çok hızlı bir şekilde alınabilmekte, hazırlanan görsel bir ekranda il seçim kurullarında, adetsel ve oransal olarak tv ve basın kuruluşları ile kamuoyuna duyurulmaktadır.

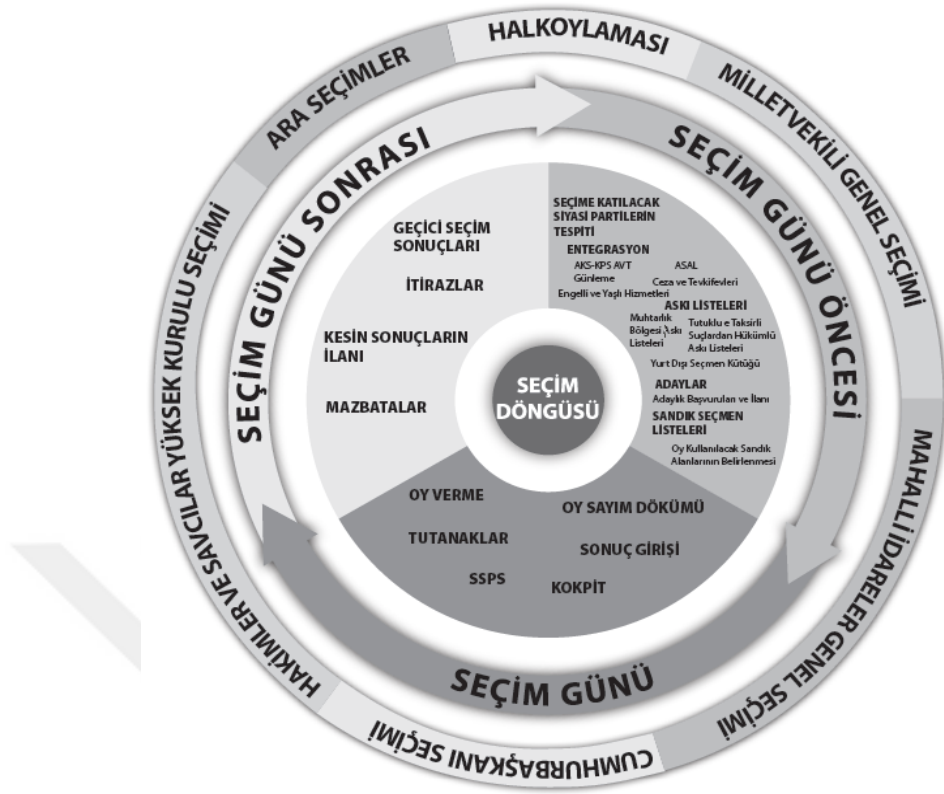
9. Her türlü işlemin geriye yönelik kaydı tutulmaktadır. Çalışanlar yetkileri düzeyinde işlem yapabilmektedir.(Ysk Portal)

¹¹ Şekil, 2017 yılında TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası tarafından yayınlanan Her Yönüyle Seçsis isimli rapor dâhilinde oluşturulmuştur.

- 2006 yılında ilçelerden merkezi veritabanına taşınan seçmen bilgileri, TC kimlik numaraları ile ilişkilendirilmesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Aynı yılda Mernis'le seçmen bilgileri ilişkilendirilmiş ve mükerrer seçmen kayıtlarının olması engellenmiştir.
- 2007 yılında e-devletin kullanılmaya başlanması ile Ulusal Adres Veritabanı (UAVT) ve Adres Kayıt Sistemi (AKS) ile TC Kimlik Numarası üstünden seçmenlerin adresleri bağlanmıştır. Bu sayede 2008 yılında adrese dayalı seçmen kütüğü hazırlanmıştır. Seçsis, seçmen kütüğü oluşturulmasında İçişleri Bakanlığı, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü ile entegre kurmakta ve çevrimiçi koordinasyon sağlanmaktadır.
- 2010 yılında Seçsis portal sistemi, 2011 yılında Sandık Sonuçları Paylaşım Sistemi (SPSS) uygulamaya konulmuştur. Böylelikle yurttaşlar seçim sonuç tutanakları ve sandık bilgileri internet üzerinden sorgulanıp görüntüleyebilmişlerdir.
- 2014 yılında SPSS kullanıldı ve seçim süreci yurttaşlar tarafından takip edildi. 2015 yılında il ve ilçe birleştirme tutanakları ve sayım döküm cetvelleri SİPPORT ile siyasi partilerle paylaşılmaya başlanmıştır(Ysk Portal, Özkazanç vd., 2017, s. 14-15).

3.3.5.1. Seçimlerde Seçsis'in Kapsamı

Seçim zamanlarında Türkiye Cumhuriyeti'nde 1067 ilçe seçim kurulu seçim takvimi (Seçim Döngüsü) esaslı olarak iş ve işlemlerini yürütmektedir. Seçim takviminde yapılması gereken işlemler Seçsis yazılımı ile hızlı, şeffaf, güvenli ve objektif olarak yedi gün yirmidört saat esasına göre çalışmaktadır (Ysk Portal).

Şekil 3.5. Seçim Döngüsü¹²

Seçimlerde yapılacak olan iş ve işlemler seçim günü öncesi, seçim günü sonrası ve seçim günü olarak üç bölüme ayrılmıştır.

Seçim Günü Öncesi

- Seçmen kütüklerinin oluşturulması için ilgili kurumlar ile koordineli çalışması sonucunda seçimlerde oy kullanacak seçmenlerin belirlenmesi,
- Mevcut seçim kapsamında aday olana kişiler sisteme girilir,
- Seçmen listelerinin askı ilanından sonra eksikliklerin tamamlanması, listelerin kesinleşmesi ve bu kesinleşmeye binaen seçmen sayısına uygun olarak sandıkların ve sandık seçmen listelerinin belirlenmesi,

¹² Şekil 4. Seçim Döngüsü görseli “Seçis Tanıtım Kitabından Alınmıştır.”, <https://www.ysk.gov.tr/tr/tanitim-kitaplari/4810>”

- Sandık kurulunda görevlendirilecek kamu görevlileri, partili üyeler ve seçmen üyelerin belirlenmesi ve evrakların basılması şeklindedir.

Seçim Günü

- Oy kullanma işlemi bittikten sonra sandık sonuç tutanaklarının ilçe seçim kuruluna sunulması ve sorun olmayan tutanakların sisteme işlenmesi,
- Sandık Sonuçları Paylaşımı Sistemi (SPSS) vasıtasıyla seçim sonuçlarının şeffaf bir şekilde tutanakların taranmasını da kapsayarak siyasi partilerle paylaşım sağlanması şeklindedir.

Seçim Sonrası

- Seçime yönelik itirazlar neticesinde tutanakların olması gerektiği gibi düzenlenip tekrar sisteme girilmesi,
- Seçimlerde oy kullanmayan kişilerin sisteme girilmesi şeklindedir (Dinçer, 2020, s. 194-195).

Bahsedilen işlemler Seçsis uygulaması üzerinden gerçekleştirilmektedir. Seçsis sayesinde oylama dışında neredeyse tüm işlemler elektronik ortamda yapılmaktadır. Bu durum Türkiye’de e-seçim sürecine geçilmesinde ciddi bir yer tutmaktadır. Bu bakımdan ileride e-seçim uygulaması olması dâhilinde, kullanılacak e-seçim modeli muhtemelen Seçsis entegreli bir uygulama olarak karşımıza çıkacaktır.

3.3.5.2. Seçsis’in Entegre Çalıştığı Uygulamalar

Seçsis, seçimlerle ilgili tüm işlemlerin yapıldığı platform olarak, bilgi ve belgenin üretildiği, elektronik ortamda saklandığı, güvenli olarak korunduğu, seçmen kütüklerinin güncellendiği ve seçim sonuçlarının eş zamanlı olarak siyasi partilerle koordinasyonlu biçimde paylaşıldığı bir sistemdir (Ysk Portal).

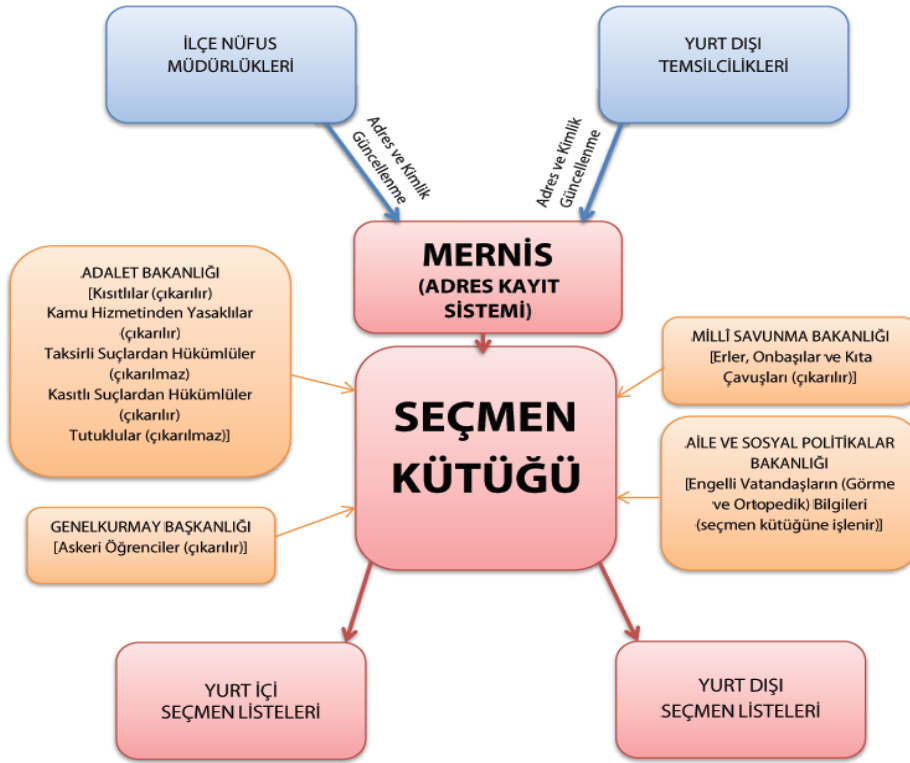
Seçsis uygulaması, Mernis (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) ve Uyp (Ulusal Yargı Ağı Projesi) ile ortak çalışmaktadır. Mernis, kâğıt ortamda tutulan nüfus kayıtlarının elektronik ortama aktarılması ve merkezi bir yapıda saklanmasını sağlayan veritabanıdır. Mernis’in kullanılmaya başlanması ile birlikte;

- Nüfus kayıtları merkezi bir veritabanında saklanmaya başlanmıştır,
- Nüfusa kayıtlı tüm vatandaşlara T.C. kimlik numarası tanımlanmıştır,
- T.C. kimlik numarası sayesinde vatandaşların doğumundan itibaren tüm işlemler ortak numara ile yürütülmüştür,
- 81 ilin ve 973 ilçenin tamamı ile online şekilde bağlantılıdır,

- Nüfus istatistiklerinin sağlıklı bir şekilde elde edilmesi kolaylaşmıştır,
- Vatandaşların nüfusu kayıtlı oldukları yere bakılmaksızın buldukları yerin nüfus müdürlüğünden anında hizmet almaları sağlanmıştır (NVI Portal).

Uyap, teknolojik gelişmelere ayak uydurmak adına Adalet Bakanlığının başlattığı bir projedir. Uyap merkez ve taşra teşkilatı arasında bağlantı kurulması, adli ve idari yargı destek birimlerinin donanım ve yazılım desteklerini sağlayan, kamu kurum ve kuruluşları ile entegrasyonun sağlandığı e-Dönüşüm projesidir. Proje sayesinde yargı işlemlerinin tamamı dijital ortamda yürütülmekte ve denetlenmektedir (Uyap Portal).

YSK'nın küçük bir teşkilat yapısı olması nedeniyle gerekli bütçe ayrılmadığı için ve diğer kurumlarla entegrasyonu olması nedeniyle Uyap ağını kullanmaktadır. Bu bakımdan Mernis üzerinden seçmen kütüğü oluşumu esnasında yararlanılırken, Uyap'ın ise alt yapısı bünyesinde kendi YSK ağını kullanılmaktadır.

Şekil 3.6. Seçim Çalışma Entegrasyonu¹³

¹³ Seçim Çalışma Entegrasyonu, tablosu "<http://www.ysk.gov.tr/ysk/content>". Alınmıştır.

Seçsis, şekilde görüldüğü üzere, Türkiye’de e-dönüşüm projeleri kapsamında olan Uyap, Mernis dışında silah altında olan ve oy kullanamayacak seçmenleri belirlemek için Milli Savunma Bakanlığına bağlı Asal, tutuklu ve taksirli suçlar kapsamında olan ve oy kullanacak vatandaşların belirlemek için Adalet Bakanlığı, engelli vatandaşların belirlenmesi için Sağlık Bakanlığı, seçimlerde aday olamayacaklar için Adalet Bakanlığına bağlı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü, yurt dışı seçmenler için ise Dışişleri Bakanlığı ile çevrimdışı olarak entegrasyon sağlamaktadır (Özkazanç vd., 2017, s. 22).

Seçsis entegre çalıştığı diğer uygulamalar ile seçim işlerinin hızlanması, mükerrer oyların önüne geçilmesi, seçmen olacak kişilerin ve olmayacak kişilerin belirlenmesi dahil birçok açıdan fayda sağlamıştır.

3.4. Türkiye’de E-Seçim İçin İlk Model İncelemesi; E-Sandık Projesi

Havelsan tarafından tasarlanan e-sandık projesi belirli bir yerden oy kullanma modeline uygun olarak ilk defa Türkiye Bilişim Derneği tarafından 30. Olağan Genel Kurulunda kullanılmıştır. 12. Uluslararası Savunma Sanayi fuarında Havelsan tarafından görevlendirilen İsmail Göktaş e-sandık projesini tanıtmıştır. Projenin 2010 yılında başladığını ve 2013 yılında projenin tamamlandığını dile getirmiştir. E-sandık projesinin temel amacı seçmenlerin elektronik ortamda oy vermesini sağlamaktır. Sistem dijital bir sandık vasıtasıyla seçmenlerin oylarını tıpkı geleneksel seçimlerde olduğu gibi seçmen ve sandık bilgileri dâhilinde güvenli bir şekilde kullanması temelindedir. Proje sayesinde geçersiz oyların önüne geçilmekte ve Türkiye geneli seçim sonuçları 5-10 dakika kadar kısa bir sürede sayılabilmektedir (Erol, 2021, s. 438).

E-sandık projesinin güvenlik önlemi ciddi derecede sağlam temellere dayanmaktadır. Proje sorumlusu İsmail Göktaş’ın ifadesine göre seçim sürecinin başladığı 08.00 ve 17.00 saatleri arasında e-sandık internet ve network ağlarından tamamen bağımsız olarak çalışacağı ve makineye dışardan herhangi bir müdahalenin olmayacağı vurgulanmıştır. Bu ifadeye dayanarak internetten bağımsız olan bir cihazın ağ temelli bir saldırıya maruz kalmasının imkânsız olduğu bir gerçektir. Fakat fiziksel müdahale konusunda henüz yeterli yol kat edilememiştir. Bu konuya yeteri kadar odaklanılması sistemi daha güvenli bir hale getirecektir.

Havelsan temsilcisinin diğer bir ifadesi ise sistemin tamamen yerli ve milli bir yazılımla çalıştığı üzerine olmuştur. Böylelikle dışardan gelecek müdahalelerin asgari seviyeye indirilmesi ve güvenliğin tam olarak sağlanması amaçlanmıştır (Genç, 2015, s. 111-115).

E-sandık projesi üzerinde durulması gereken ve geliştirilmesi dâhilinde Türkiye için önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle e-sandık projesinin Seçsis ile entegrasyonu yapıldığında sistem daha işlevsel bir hale gelecek ve tamamen yerli ve milli yazılımların kullanılmasıyla sistem güvenliği üst düzeye çıkacaktır. E-sandık projesinin Türkiye için incelenmesi, şu hususlara dayanmaktadır. E-seçimin internet vasıtasıyla yapılan uygulamaları

Türkiye’de ki mevcut toplum yapısı itibariyle sorunlu görülmektedir. Toplumun henüz buna hazır olmadığı bir gerçektir. Bu bakımından e-sandık projesinin gerekli şeffaflığın ve güvenlik önlemlerinin tam anlamıyla sağlanması ve topluma aktarılması önemlidir. Şartlar oluştuğu takdirde projenin ekonomik, zamansal ve mekânsal başta olmak üzere birçok faydası olacaktır.

Geleneksel olarak kağıt ortamında oy kullanma ile e-sandık gibi cihazlar vasıtasıyla oy kullanmak temelde aynı işleve dayansa da sistemsel olarak farklılıkları mevcuttur. E-sandık, iki bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde seçmenlerin oyu kullanması için bir ekran mevcuttur. Diğer bölüm ise seçmenlerin verdikleri oyların anonimleştirilmesidir.

E-sandık tıpkı uçaklarda kullanılan “kara kutular” gibi güvenliği en üst düzeyde tutmalıdır. Bunun içinde elektronik bir sistem olduğu için gözlemlenmesi durumu olmayacağı için mix sunucuları ismi verilen sistemin kullanılması gerekmektedir. Bu sistem sayesinde kimin hangi parti veya adaya oy verdiği saklı kalır. Fakat mix sunucularını da denetlemek için doğrulayıcılar kullanılması gerekmektedir (Mauchle, 2010, s. 2-5). Aktarılan konular hakkında gerekli sistem oluşturulduğu zaman güvenlik problemleri ortadan kalkacaktır.

Genel anlamda e-seçim ve daha özelden e-sandık projesi için gereksinimler; “1. Seçmen Gizliliği, 2. Seçme Hakkı, 3. Seçimin Dürüstlüğü, 4. Tek Oy, 5. Oyun Zorla Kullanılmaması, 6. Sistemin Doğruluğu, 7. Sistemin Sağlamlığı, 8. Oyun İspat Edilememesi, 9. Oy Kullanmama Hakkı, 10. Oy Kullanmaktan Vazgeçme Hakkı, 11. Boş Oy Kullanma Hakkı, 12. Sonuçların İlan Edilmesi, 13. Sistemin Geçerlenebilirliği, 14. Sistemin Doğrulanabilirliği, 15. Bireysel Doğrulama, 16. Sistemin Etkinliği, 17. Kolay Kullanım, 18. Açık Yazılım, 19. Yedekleme ve Fiziksel Koruma, 20. Seçimin Şeffaflığı, 21. Oyların Saklanması, 22. Oyların Tekrar Sayılabilmesi”. (Çetinkaya ve Çetinkaya, 2006, s. 117-119). Bu şekilde sıralanabilir. Şayet bu koşullar yerine getirildiğinde e-sandık projesi bir hayal olmaktan çıkar ve tüm gerçekliği ile kullanılabilir bir vaziyet alır.

Havelsan e-sandık projesi ile hem teknolojinin kullanıldığı ve birçok avantajını barındıran bir sistemi ele almış hem de tam anlamda gelişmiş bir ülke olmayan Türkiye’de ortaya çıkacak manipülasyonları engellemek istemiştir.

3.5. Türkiye’de E-Seçim İçin İkinci Model İncelemesi: Blockchain Tabanlı E-Seçim

Blockchain teknolojisinden, ilk olarak Satoshi Nakamoto takma isimli kişi veya kişiler tarafından “Bitcoin; Eşten Eşe Elektronik Ödeme Sistemi” isimli makalede bahsedilmiştir. Bahsedilen teknolojiye göre artık dünyada parasal ödeme yöntemleri dijital koin olarak, dijital imzalı blok zinciri olarak ifade edilmektedir (Nakamoto, 2008, s. 2-3). Bu teknoloji ilk etapta kripto para birimleri açısından geliştirilmiş gibi algılansa da aslında sosyal ve ekonomik sistemlerin temelden dönüştürülmesi gibi yıkıcı bir teknoloji olduğu varsayılmaktadır.

Blockchain henüz gelişme aşamasında olan bir teknolojidir. Bu bakımdan kavramsal bir tanım yapılması oldukça zor olmakla birlikte literatürde bir takım tanımlarına rastlanmaktadır.

Blockchain konusunda ismi sıklıkla duyulan Rus yazılımcı Vitalik Buterin Blockchain'i *"Herkesin program yükleyebildiği, programları kendiliğinden yürütebildiği, her programın mevcut ve önceki durumlarının her zaman herkes tarafından görülebildiği ve üzerinde çalışan uygulamaların kriptolojik olarak güvence altına alındığı sihirli bilgisayardır."* şeklinde tanımlamıştır. Blockchain temelde değerli içerikler olan para, kimlik, değerli kağıtlar vb. içerikleri güvenli ve emin bir şekilde depolayan ve yönetilmesine imkan veren bir sistemdir. Teknoloji herkese açık bir şekilde şeffaf, dağıtık, sıralı ve zaman damgalı dijitalliği bünyesinde barındırmaktadır (Durbilmez ve Türkmen, 2019, s. 31).

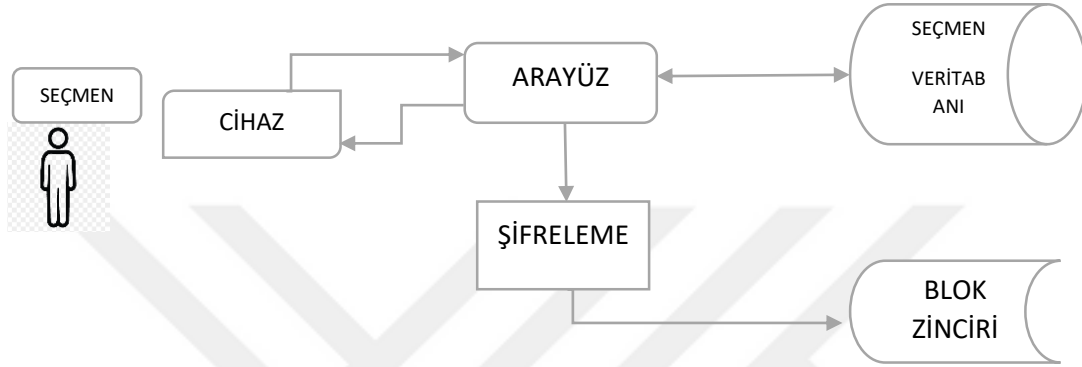
Blockchain teknolojisi gelecekte önemli gündem oluşturacak bir teknolojidir. Bu teknolojinin seçim sistemlerinde kullanılması güvenlik, mahremiyet, anonimlik vb. sorunların çözümüne imkan sunabilecek bir yapıya sahiptir. Çünkü herhangi bir otorite tarafından kontrol edilmeyen merkeziyetsiz, şeffaf ve güvenilir bir çalışma mekanizması bulunmaktadır. Bu nedenle e-seçim sürecinde internet üzerinden bir oylama planlanması dahilinde bu teknolojiye ciddi yararlar sağlanması öngörülmektedir.

İnternet üzerinden yapılacak bir e-seçim modelinde blockchain teknolojisi kullanılarak oluşturulacak bir e-seçim modelinde;

- Bloğa eklenen ilk işlem, seçimde aday olacak kişileri temsil eden özel bir işlem olacaktır,
- Bu işlem oluşturulurken, adayın adını içeren ve söz konusu aday için verilecek her oy belirtilen bloğun üstüne işlenecektir,
- Bu aşamada oy sayımı yapılmayacak ve sadece adayın adı işlenecektir,
- E-seçim demokratik olması bakımından, seçmenlerin memnun olup olmamalarını göstermek için boş veya protesto oy şeklinde kullanılabilir,
- Her bir oy kullanıldığında işlemler güncellenip, kaydedilecek ve blok zinciri güncellenecektir,
- Sistemin güvenliğinin test edilmesi açısından bir önceki blokta kaydedilen seçmenlerin bilgileri kayıtlı kalacak,
- Bloklardan herhangi birinin güvenliğinin ihlal edilmesi durumunda, tüm blokların birbiri ile bağlı olduğu için tespit edilmesi kolay olacak,
- Blok zincirleri tek bir merkezli olmadığı için herhangi bir bozulma ve arıza noktası olmayacak,
- Blok zinciri oylamanın direkt olarak gerçekleştiği merkez olacak,
- Seçmenlerin oyları sisteme bağlı düğümlerden birisine gönderilip, daha sonra düğümde bulunan oy blok zincirine eklenecek,

- Sistemin âdemi merkeziyetçi olması bakımından oylamalar sistemin her bölgesinde bir düğüme işlenecektir (Patil vd. 2018, s. 49-50).

Belirtilen uygulama adımları bizlere blockchain teknolojisinin genel mantığını aktarmaktadır. Blockchain geleneksel yöntemlere temelden bir reformist yaklaşım sergilememektedir. Aksine geleneksel yöntemlerden yararlanıp, güvenlik zaafiyetini en aza indirmek için şeffaf, kurcalamalara karşı korumalı, gerektiğinde yeniden sayım yapabilecek bir modeli sunmaktadır (Osgood, 2016, s. 14-15).

Şekil 3.7. Blockchain Tabanlı E-Seçim Sistemi Algoritması¹⁴

Yukardaki şemaya göre Blockchain tabanlı e-seçim modelinin çalışma prensibi sırasıyla şu şekilde olmaktadır;

1. *Oy kullanma talebi*; seçmen kimlik bilgilerini sisteme girerek oylama sürecini başlatmaktadır. Seçmen kütüğünde kayıtlı olan seçmen girilen bilgiler ile eşleştirilerek herhangi bir yanlışlık olması önlenmektedir. Kimliği eşleşen seçmenler oy kullanabileceklerdir.
2. *Oy Kullanma*; Seçmen adaylardan birisine veya boş oy kullanma tercihinde bulunacaktır. Seçim sırasında kullanılan arayüzün sade ve anlaşılır olması dikkat edilmesi gereken bir konudur. Her seçmen için bir token üretilir ve oylama 0 ve 1 değerler ile gerçekleştirilir.
3. *Oyların Şifrelenmesi*; seçmen oyunu kullandıktan sonra sistem seçmenin kimlik bilgilerini karma bir şekilde şifreleyerek bir girdi üretmektedir. Şifreleme işlemi ile anonimlik tam manada sağlanmaktadır.

¹⁴ Blockchain Tabanlı E-Seçim Sistemi Algoritması "A Study On Decentralized E-Voting System Using Blockchain Technology" (Patil vd. 2018) isimli makaleden Türkçe'ye uyarlanarak oluşturulmuştur.

4. *Blok Zincire Oy Ekleme*; Blok oluşturularak seçim yapılan aday blok zincirine eklenmektedir. Her blok daha önce kullanılan oyla bağlantılı bir şekildedir (Patil vd. 2018, s. 50).

Bahsedilen blockchain tabanlı e-seçim modeli, şeffaf, anaonim, güvenli, merkeziyetsiz ve bağımsız, doğrulanabilir bir şekilde planlanmaktadır. Bu kriterlerin uygulanması günümüzde oldukça meşakkatli olan seçim işlemlerinin daha sade teknolojik ve kullanılabilir bir hal almasında önemli rol oynayacaktır.

Türkiye gibi seçim konusunun çok hassas olduğu ülkelerde, blockchain teknolojisinin topluma dikkatli bir şekilde aktarılması halinde güvenilir bir teknoloji olarak önemli bir alternatif model olacağı söylenebilir.

3.6. Türkiye’de E-Seçim’in Uygulanmasına Yönelik Öneriler Ve Dikkat Edilmesi Gereken Konular

Teknoloji sürekli gelişmekte olan bir alandır. Bu nedenle günlük hayat dâhil eğitim, ekonomi, sağlık gibi alanlar başta olmak üzere birçok alanı derinden etkilemiştir. Artık geleneksel yöntemler yerini daha modern olan teknolojiye bırakmıştır. Bu etkilerden seçim alanı da önemli düzeyde etkilenmiştir. Özellikle E-seçim sürecinin gündeme gelmesi ve teknolojinin bu alana entegresinin sağlanmak istemesiyle geleneksel seçim sistemlerinin yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimler şu şekilde sıralanabilir;

- Seçim öncesi yapılan, seçmen kütüğü düzenlenmesi, oy kullanıp kullanmayacakların belirlenmesi gibi işlemlerin sanal ortamda daha hızlı ve pratik düzenlenmesi,
- Geleneksel olarak seçim sırasında kâğıt, mühür, sandık vb. araçların yerini daha modern olan bilgisayar, telefon, tablet ve oylama cihazlarınının alması,
- Seçimlerde yapılan masrafların tek seferde yapılan masraflar ile ikame edilmesi,
- Seçimlerin daha hızlı sonuçlanması,
- Şeffaflık ve hesap verilebilirlik bağlamında önemli adımlar atılması,
- Yeni teknolojilerle beraber anonimliği sağlayan ve gizlilik kurallarına riayet eden sistemlerin gelişmesi,
- Seçim sonuçlarına yapılan itirazların kanıtlanabilir belgelerle en aza indirilmesi,
- Genel olarak tüm seçim sürecinde farkı hissedilebilir bir şekilde daha planlı ve programlı işlemlerin yapılması gibi durumlar.

Bahsi geçen konularda e-seçim sürecinde sıklıkla bahsedilmektedir. Bu bakımdan Türkiye’de e-seçim sürecine geçişte dikkat edilmesi gereken konular; gizlilik, güvenlik, şeffaflık, hesapverilebilirlik ve anonimlik en başta gelmektedir.

Türkiye’de elektronik tabanlı bir seçim uygulanması zor gibi gözükse de, artık insanların teknoloji ile iç içe olması, neredeyse tüm işlemlerini internet üzerinden yapması süreci kolaylaştırıcı bir etmendir. E-devlet uygulamaları, bankacılık ve birçok örnekte olduğu gibi ilk başta insanlar tarafından yadırganan teknolojiler zamanla yaygınlaştığı gibi e-seçim konusunun da insanların ilgi odağı haline gelmesi olası gözükmektedir.

Türkiye’de e-seçim uygulanması dahilinde, kullanılacak cihazların belirli başlı özelliklere göre çalışması gerekmektedir. Bu özellikler;

- E-imza veya çipli kimlik kartları ile çalışarak güvenlik önlemleri ve mükerrer oyların önüne geçmesi,
- Oylama yapılacak uygulamanın kullanımının basit ve anlaşılır olması,
- Seçim sonuçlarının kriptografik yöntemlerle şifrelenip sonuçların YSK merkezine iletilmesi,
- E-sandık gibi belirli bir merkezden yapılacak seçimlerde, cihazların hatalı olması durumunda doğacak sorunlara karşı, yedek cihazların bulundurulması ve oluşan hatanın YSK’ya bildirilmesi,
- E-seçim için kullanılacak olan uygulamanın açık kaynak kodlu olması ve herkes tarafından denetlenebilmesi,
- Seçim sonuçlarına herhangi bir kısıtlama olmaksızın herkesin eşit bir şekilde erişmesi,
- E-seçim için kullanılacak cihazların fiziksel ve siber saldırılara karşı, gerekli tedbirlerin alınması,
- Seçmenlerin kime oy verdiğinin hiçbir şekilde bilinmemesi(Anonimlik),
- E-seçim için hangi tür model belirlenirse belirlensin kullanılacak cihaz ve yazılımların yerli ve milli olması,
- E-seçim ile ilgili gerekli tüm tedbirlerin milletin ortak iradesi olan TBMM tarafından alınması. TBMM’nin hukukun üstünlüğü ve demokratik düzenin devamlılığını sağlaması şeklindedir.

Tüm bu tedbirlere riayet edilmesi e-seçimin sağlıklı çalışması açısından oldukça önemlidir. Çünkü seçimler doğası gereği her türlü aksaklıkta şaibelere açık bir alandır. Bu alanda yenilikler yapmak oldukça zor görülmektedir. Fakat bu zorlukları aşmak toplumun eğitilmesi ve teknolojiyi etkin kullanabilmesi ile aşılabilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Demokrasi, yönetim biçimleri arasında en çok tercih edilen türler arasındadır. Çünkü demokrasi tek bir kişi veya grubun sözü yerine, toplumun tamamını kapsayıcı etkiye sahiptir. Demokrasinin sağlıklı olması açısından demokratik katılımın en üst düzeyde olması gerekmektedir. Siyasal katılım yolları ne kadar kolay olursa demokrasinin de kalitesi o oranda yüksek olmaktadır. Katılımın kolaylaşması açısından demokrasi zamanla dönüşüme uğramış ve teknolojinin de günlük hayatta sıklıkla kullanılmasıyla e-demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır. E-demokrasi, demokrasinin tüm unsurlarını kapsayıcı şekilde elektronik ortamda yapılması temelinde gelişmiştir. Demokrasinin şeffaf ve hesap verilebilir düzeyde dijital ortama taşınması, siyasi partiler ve çıkar gruplarının toplumla etkileşim sağlaması açısından ciddi katkılar sağlamıştır. E-katılım ve e-müzakere gibi sosyal platformların oluşturulması ile bu katkılar giderek artmış ve demokrasiye kolay erişim sağlanması açısından birçok artıyı beraberinde getirmiştir.

Demokrasi kavramının toplumun tamamını kapsayıcı bir etkiye sahip olması, siyasal katılımın sağlanması açısından da önemlidir. Bu nedenle toplumun siyasal katılımı için bir araca ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araç demokrasinin filizlendiği Antik Yunan'da uygulanmaya başlayan seçimlerdir. Seçimler ilk zamanlar tam anlamıyla demokratik olmasa da zamanla bu olumsuz özelliklerinden sıyrılmış ve toplumun tamamını kapsayıcı, eşit ve adaletli modern halini almıştır. Modern anlamda seçimler yargı denetimi ve gözetimi altında yapılmaya başlanmış ve üzerinde hassasiyetle durulan bir düzen almıştır. Türkiye Cumhuriyet'inde ise seçimlerin genel yönetimi, denetimi ve gözetimi cumhuriyetin ilk yıllarında teftiş kurullarına, daha sonraları YSK'ya geçmiştir. Uygulama yönünden seçimler, hiyerarşik olarak en başta *YSK*, daha sonra sırasıyla *İl Seçim Kurulu Başkanlıkları*, *İlçe Seçim Kurulu Başkanlıkları* ve *Sandık Kurulu*'dan oluşmaktadır. Seçimlerde en önemli görev sandık kurullarına düşmektedir. Çünkü vatandaş ile birebir temas halinde olan ve seçim sonuçlarınınca sayım döküm işlemlerini yapan bu kuruldur.

Seçimler birtakım kriterlere göre yapılmaktadır. Bu kriterler "*Seçim Sistemleri*" olarak adlandırılmış ve *Çoğunluk*, *Yarı Nispi* ve *Nispi* gibi türlere ayrılmıştır. Daha basit seçimlerde çoğunluk sistemi tercih edilirken, daha karmaşık ve çok aday ve çok seçilenlerin olduğu seçimlerde nispi temsil sistemleri tercih edilmiştir. Türkiye'de ise birçok seçim sistemi denenmiş ve son olarak d'Hondt sistemi temelli karma bir sistem üzerinde mutabık kalınmıştır. Bu sistem son haliyle %7 barajlı, ittifak esaslı bir sistem olarak kullanılmaktadır. E-seçim sürecinde seçim sistemleri önemli bir ayrıntıdır. Çünkü e-seçimde tıpkı geleneksel seçimler gibi bir sistem dâhilinde çalışmaktadır. Fakat sistemin ne olduğundan çok, toplumun demokratik olarak algılaması açısından en adaletli yöntemin seçilmesi gerekmektedir.

E-seçim mevzusu aslında teknolojinin bizatihi kendisidir. Bilginin topluma yayılması ve üst üste birikmesiyle teknoloji gelişimi hız kazanmıştır. Artık teknolojinin gelişmesiyle de bilgiyi saklama, yayma vb. birçok kolaylık sağlanmıştır. Bilgi ve teknolojinin birbirine bağlı olarak aynı düzlemde gelişmesi, toplumunda bir takım değişikliklere uğramasına neden olmuştur.

Toplum teknoloji ile günlük hayatta, neredeyse her alanda daha pratik uygulamalara kavuşmuştur. Örnek olarak bankacılık, alışveriş, eğitim, sağlık vb. alanlarda geliştirilen uygulamalar birçok avantajı beraberinde getirmiştir. Özellikle e-devlet uygulamasının hayata geçirilmesi sonrasında kamu alanı, geleneksel kamu yönetiminin dezavantajı olan hantallık ve kırtasiyecilik uygulamalarından sıyrılmıştır. Kamu yönetiminde teknolojinin faydaları hatırı sayılır bir hızlanmayı da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de ise e-devlet projesi 2008 yılında kullanıma açılmıştır. Kullanımının kolay ve hızlı olması nedeniyle kısa zamanda önemli yol kat edilmiştir. Günümüzde birçok alanda faaliyet gösteren proje aslında e-seçim konusunun da ilk basamağı şeklindedir. Çünkü toplumun teknolojiye uyumu ve güveni tam anlamıyla sağlanırsa Türkiye için e-seçim bir tahayyül olmaktan çıkar ve tüm gerçekliği ile kullanıma sunulması gerçekleşir.

Türkiye’de e-seçimin uygulanmasında diğer yardımcı kaynak olan UYAP projesi ise tüm yargılama işlemlerini ülke çapında bir ağ ile tek merkezden yönetmektedir. Projenin uçtan uca direk bağlantı ile kurduğu ağ sayesinde YSK’nın kendi bünyesinde bulunan taşra teşkilatı ile bağlantısını aynı ağ üzerinde kendine ayrılan bir bölümde gerçekleştirmektedir. Bu ağ da kullanılmak üzere Seçsis projesi hayata geçirilmiş ve neredeyse tüm seçim iş ve işlemleri (oylama hariç) Seçsis üzerinden yapılmaktadır. Seçsis projesi, e-seçim sürecine geçişte mihenk taşı görevindedir. Çünkü kullanımı, işlevselliği ve güvenlik hassasiyeti gibi etmenleri bir arada barındırmaktadır.

E-seçim, tüm seçim iş ve işlemlerinin elektronik ortamda yapılması ile gerçekleşmektedir. Belirli oy kullanma yerlerinden ve internet üzerinden yapılan iki tür e-seçim türü bulunmaktadır. E-seçimler, hukuki, siyasi, toplumsal, teknolojik ve ekonomik boyutlarıyla incelenerek topluma entegrasyonu sağlanmalıdır. Çünkü uygulamaya başlayacak ülke hukuki olarak yasalarını düzenlemeli, siyasi olarak, yönetim biçimine entegre etmeli, toplumsal olarak, toplumun uygunluğu ile ilgilenmeli, teknolojik olarak alt yapısını gerekli düzeye getirmeli, ekonomik olarak, tasarruf sağlayıcı tedbirler almalı ve son tahlilde demokratik olarak seçmenler ve seçilenler arasında köprü kurmalıdır. Bahsedilen tüm boyutların dikkatli bir şekilde uygulanması, e-seçim konusunun özellikle Türkiye açısından uygulamaya alınmasında önemli yer tutmaktadır.

Dünya üzerinde E-seçim denenmiş ve başarılı sonuçlar elde etmiş ülkeler bulunmaktadır. Uzun yıllardır ABD’de kullanılmakta olup geçmişte birçok farklı alternatif de denenmiştir. Son olarak lcd ekranlı kabinlerde kullanılan yöntem işlevselliğiyle ön plana çıkmıştır. Estonya ise 2000’li yıllardan beridir e-seçim kullanmaktadır. Özellikle internet üzerinden yapılan oylamalar Estonya’da sıklıkla kullanılmıştır. İsviçre’de e-seçim konusunda birçok deneme yapmış 2019 yılı itibariyle ciddi bir yönelim meydana gelmiştir. Hindistan’da ilk etapta daha basit düzeyde elektronik oy verme makineleri kullanılmış, daha sonra bilgisayar tabanlı sistemlere geçilmiştir. Birleşik Krallık yine aynı şekilde e-seçim konusunda birçok pilot uygulama yapmış ve başarılı sonuçları olsa da tam anlamıyla uygulamamıştır. Türkiye’de ise hatırı sayılır

düzeyde pilot uygulamalar olmuştur. Örnek olarak Türkiye Bilişim Derneği seçimlerini elektronik ortamda yapmıştır. Bu uygulama ile Türk toplumuna e-seçim uygulamasının ilk sinyali verilmiştir. Yaptığımız değerlendirme neticesinde Türkiye’de e-seçim için gerekli yasal alt yapı oluşturulduğunda e-seçim sistemine geçilmesi hukuki açıdan imkân dâhilindedir. Zira yasal zemin çerçevesinde birkaç değişiklikle uyum sağlanabilir. Çünkü yurt dışı seçim işlemlerinde 296 sayılı kanun e-seçime müsaade etmektedir. Toplum açısından ise gerekli eğitimlerin dikkatli bir şekilde verilmesi ile bu sorun aşılabılır. Bu kapsamda çalışmanın özünü kapsayan e-seçim hakkında Türkiye Cumhuriyeti için iki tane model incelenmiştir.

İlk model incelemesi e-sandık projesidir. Bu proje daha önce çalışılmış fakat rafa kalkmış durumdadır. Belirli bir yerden oy verme modelinin güzel bir örneğidir. Çünkü Havelsan tarafından oluşturulan ekiple cihaz ve yazılım tamamen yerli ve milli imkânlarla yapılmıştır. Türkiye konjontürü gereği bilişim güvenliği ve mahremiyet konusunda hassas olduğu için bu proje ideal görülmektedir. Çünkü önceden belirlenen sandık alanlarına bu cihazların kurulması, eğer ki merkeze direk bağlanacaksa Seçis uygulamasının kullandığı Uypa ağının kullanılması oldukça güvenli olacaktır. Tabi bu konuda bazı şüphelerde haizdir. Uypa ağının Adalet Bakanlığı bünyesinde olması bakanlığında hükümet tarafından temsili bir takım soru işaretlerine delalet etmektedir. Bu kapsamda bağımsız bir oluşuma ihtiyaç olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca internet sağlayıcıları vasıtası ile tüm yurdu saracak seçim ağının oluşturulması gündeme gelebilir.

Diğer model incelemesi ise çağın şartlarına daha uygun olan blockchain teknolojisi kullanılmasıdır. Bu yöntem henüz test aşamasında olsa da güvenliğin en üst düzeyde olacağı bir sistemi vaad etmektedir. Teknolojinin merkezizsiz bir yapıda olması, herhangi bir otorite tarafından müdahale edilmesi gibi durumları devre dışı bırakmaktadır. Güvenlik önlemleri, mahremiyet ve anonimlik konusunda internet üzerinden yapılacak bir e-seçim modelinde blockchain teknolojisinin kullanılması oldukça faydalı olacaktır. Bu nedenle Türkiye için blockchain teknolojisi tabanlı bir e-seçim modeli dikkate değer düzeydedir.

Genel olarak bir değerlendirme yapılacak olursa; Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze dek birçok seçim modeli denemiş, fakat her modelde bir takım sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunların üstesinden gelmek çağın bir gereksinimi olan teknoloji ile çözülebilmektedir. Bunun içinde toplumun eğitimi oldukça önemlidir. Çünkü toplumun teknolojiyi bilmeden bir yanılgıya düşmesi gibi problemler çıkabilmektedir. E-seçim modeli hangi türde olursa olsun toplumun takdirini kazanması açısından, gerekli pilot uygulamaların yapılması, en zorlu testlerden geçirilmesi, yazılımının ve cihazların tamamen yerli ve milli imkânlarla yapılması gerekmektedir. E-seçim ile ilgili en önemli husus ise vatandaşın sisteme güvenmesiyle ilgilidir. Gerekli güven ile yasal ve teknolojik altyapının uygun hale getirilmesiyle birlikte e-seçim sisteminin Türkiye’de uygulanması ülke ekonomisi başta olmak üzere zaman, demokrasi vb. birçok açıdan önemli katkı sağlayacaktır.

Çalışmada hukuki, siyasi ve demokratik boyutlarıyla tırkiye'de elektronik seçimin uygulanabilirliği konusunu ele alınmıştır. E-seçim konusunda çalışma yapacak yeni araştırmacıların, vatandaşın e-seçim'e ilişkin güven tutumunu ölçen çalışma yapmaları literature katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Kabul Tarihi 26/4/1961, Resmi Gazete Yayın Tarihi ve Sayısı: 2.5.1961-10796. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.298.pdf>
- Ağaoğluları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. İmge Kitabevi, (2. basım).
- Akçakaya, M. (2017). E-Devlet Anlayışı ve Türk Kamu Yönetiminde E-devlet Uygulamaları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 8-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuuiibfd/issue/35329/392223>
- Akman, M. K. (2019) Sosyal Demokrasinin İdeolojik Açılımları Üzerine Değerlendirmeler. *Internacional Social Sciences Studies Journal*, 5(45), 5315-5321. https://sssjournal.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=59659
- Aktel, M., Öğrekcı, S., & Özmen, B. (2017). E-Devlet Ve Yönetim İlişkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 765-787. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/461082>
- Akyıldız, A. (2016). Demokrasinin Sayılarla Sınırı : Seçim Sistemleri. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (7). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/229897>
- Al-Dalou, R. ve Abu-Shanab, E. (2013). E-Participation Levels and Technologies. In *The 6th International Conference On Information Technology*, 8-10. http://icit.zuj.edu.jo/icit13/Papers%20list/Camera_ready/E-Technology/656.pdf
- Alifendioğlu, Y. (2005). Temsili Demokrasinin 'Seçim' Ayağı, *Tbb Dergisi*, (60), 71-96. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-60-171>
- Anameriç, H. (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma Sürecinde Bilginin Toplumsallaşması ve Bilgi Merkezleri*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi].
- Angın, C. ve Övgün, B. (2021). E-Devletin Üç Kutbu: Gözetim-Denetim, Katılım-Demokrasi ve Ekonomik Çevrim, *Kamu Yönetiminde Elektronik Vatandaş Katılımı* (Ed. Ayşegül Saylam). Gazi Kitabevi.
- Antoniou, A., Korakas, C., Manolopoulos, C., Panagiotaki, A., Sofotassios, D., Spirakis, P., & Stamatiou, Y. C. (2007, September). A Trust-Centered Approach for Building E-Voting Systems. In *International Conference On Electronic Government*, 366-377. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-74444-3_31
- Armağan, S. (1970). Çoğunluk Sistemi ve Bazı Düşünceler. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmusası Dergisi*, 36(1-4), 93-114. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9126/114271>
- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of The American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Aydın, A. (2008). *1982 Anayasası Sonrası Siyasi Partiler ve Seçim Sistemi*. (Tez No. 218869), [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 37(2), 61-82. <http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423870027.pdf>

- Baltacı, C. (1996). Demokrasilerde Eşitlik İlkesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İibf Dergisi*, 13(1), 199-211. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195270>
- Baştürk, E. (2011). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Kitap Özeti. *Liberal Düşünce Dergisi*. (61), 39-48. <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/61-62/04-giovanni-sartori-demokrasi-teorisine-geri-donus.pdf>
- Baygöl, S. (2021). Rousseau'da Modern Devlet Kuramının Kökenine, Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi ve Genel İrade Bağlamında Kısa Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (5), 336-353. <https://doi.org/10.47994/usbad.875392>
- Bayraç, H. N. (2003). Yeni Ekonomi'nin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1) 41-62. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ogusbd/issue/10982/131442>
- Bozkurt, A. (2014). Ağ Toplumu Ve Bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 510-525. <http://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/11625>
- Bozkurt, A. (2014). Ağ Toplumu ve Öğrenme: Bağlantıcılık. *Akademik Bilişim*. 5-7. <https://ab.org.tr/ab14/bildiri/235.pdf>
- Braun, N. (2004). E-Voting: Switzerland's Projects and Their Legal Framework–In A European Context. In *Electronic Voting In Europe-Technology, Law, Politics and Society, Workshop of The ESF TED Programme Together with GI and OCG*. 43-52. <https://subs.emis.de/LNI/Proceedings/Proceedings47/Proceeding.GI.47-5.pdf>
- Bumin, K. (1981). *Sivil Toplum ve Devlet: Kuramlar, Deneyler, Arayışlar*. Yazko Yayınları.
- Candan K. vd. (2020). *Dünyada Seçim Sistemleri*, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/Dunyada_Secim_Sistemleri.pdf
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt Ağ Toplumu Yükselişi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (2. basım).
- Clift, S. (2003). E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work. *Publicus. Net*, 1-13. http://www.opensourcejahrbuch.de/download/jb2004/chapter_04/IV-5-Clift.pdf
- Çetin, S. (2010). *Kamusal karar alma sürecinde e-demokrasi uygulamaları ve Türkiye* (Tez No: 265993). [Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çetinkaya, D. ve Çetinkaya, O. (21-23 Aralık 2006). E-Seçim Uygulamaları İçin Gereksinimler ve Tasarım İlkeleri. XI. "Türkiye'de İnternet" Konferansı. *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*. 113-123. http://inet-tr.org.tr/inetconf11/kitap/cetinkaya_cetinkaya_inet06.pdf
- Çifci, Y. (2020). Democracy, Participation and Technology: The Paradoxes of Democracy in Technology. *Journal of History School*, 44, 285-299. https://johschool.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=40107
- Dacko, I. (2021). *Slovakya Doğrudan Demokrasi Referandumlarının Sosyolojik Analizi*, (Tez No. 691241), [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Dahl, R. A. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri*, çev. L. Köker, Türk Siyasi İlimler Der.

Demir, N. (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2) 597-611. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/558360>

Devlet Planlama Teşkilatı (2005), E-Devlet Proje ve Uygulamaları, 0-219. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Yayinlar/050900_E-DevletProjeVeUygulamalari.pdf

Dinçer, S. (2020). *E-Demokrasi Aracı Olarak E-Oylamanın Gelişimi Ve Türkiye'De Uygulanabilirliği Üzerine Bir Alan Araştırması*, (Tez No. 634819), [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Dinçkol, V.B., Işık, A. (2019) Katılımcı Demokrasi ve Online Karar Alma Bağlamında E-Oy ve Estonya Örneği, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(2) 716-726.

Doğan, C. (2020). *Türkiyede Uygulanan Seçim Sistemleri Ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Parlamento Seçimlerine İlişkin Sistem Önerisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Doğan, M.E. (2013) Bilim İnsanlarının Bilginin Toplumsallaşması Sürecinde Yeni İletişim Teknolojileri Deneyimleri, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik*, 2(2) 91-118. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/83860>

Duman, F. (2010). Ulus-Devlet: Rousseaucu Genel İrade Bağlamında Bir Değerlendirme. *Demokrasi Platformu*, 6(23). <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi/article/view/159>

Durbilmez S. Y., ve Türkmen, S. E. (2019). Blockchain Teknolojisi ve Türkiye Finans Sektöründeki Durumu. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 30-45. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/724477>

E-Devlet, Nasıl Çalışıyor?, 5 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=nasilCalisiyor> erişildi.

E-Devlet, Sıkça Sorulan Sorular, 8 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=sikcaSorulanlar> erişildi.

Ekmen, S. E. & Fırat, M. S. (2017). Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 461-474. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/335587>

Erol, V. (2021) Yönetim Bilişim Sisteminin Bir Örneği Olarak Türkiye'de Elektronik Seçim Sistemi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 427-440. <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=AmCFFH4BYbO9RkQmHwtN>

Ersöz, S. (2005). İnternet ve Demokrasinin Geleceği. *Selçuk İletişim*, 3(4), 122-129. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/44314/>

Eser, H. B., ve Taylan, Ö. (2018). Doğrudan ve Temsili Demokrasi Modelleri Üzerine Bir Eleştiri Denemesi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 13(48), 283-298. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/256981/>

Genç, D. (2015) E-Sandık Uygulaması Türkiye'yi Örnek Ülke Konumuna Getirir. *Bilişim Dergisi*, 115-115. <http://www.bilisimdergisi.org.tr/s176/pdf/110-115.pdf>

Gombert T. vd. (2009). Sosyal Demokrasi El Kitabı 1. *Sosyal Demokrasi Akademisi*, Erişim 25 Kasım 2021 tarihinde <https://library.fes.de/pdf-files/akademie/08138.pdf> erişildi.

Göksel, T. ve Çınar, Y. (2021). Alternatif Seçim Sistem Analizleri : Tercihli Oy ve Türkiye Milletvekilliği. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, 11 Haziran 2022 tarihinde [http://www.tepav.org.tr/upload/mce/2021/degerlendirme notu/alternatif secim sistem analizleri tercihli oy ve turkiye milletvekilligi.pdf](http://www.tepav.org.tr/upload/mce/2021/degerlendirme%20notu/alternatif%20secim%20sistem%20analizleri%20tercihli%20oy%20ve%20turkiye%20milletvekilligi.pdf) erişildi.

Gözler, K. (2016). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Ekin Yayınları, Bursa (8. basım).

Gözübüyük, A. Ş. (2011). *Anayasa hukuku*. Turhan Kitabevi. (18. basım).

Güler, T., ve Şahnagil, S. (2017). Dijital Demokrasi ve Yönetişim İlişkisi Çerçevesinde E-Demokrasi/E-Devlet Uygulamaları. *Journal of Emerging Economies and Policy*, S. 2(2), 16-29. https://atif.sobiad.com/istatistik/index.jsp?modul=makaledetay&Alan=sosyal&Id=AWYbPWfrHDbCZb_mQzEy

Güngör, S. (2014). E-Demokrasi: Umutlar ve Riskler. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (39), 68-89. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1975404>

Güngör, S. (2017). Siyasetin@ Hali: Dijital Çağda Siyasal Katılım. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor 15 Özel Sayısı), 2259-2273. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1026794>

Güveyi, Ü. (2012). Anayasa Yargısı ve Demokrasi İlişkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(3), 137-162. https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/16_3_6.pdf

Hakyemez, Y. Ş. (2003). Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4), 69-92. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/48668>

Hayek, F. A., Yayla, A., & Öz, M. (1996). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Adaletin ve Politik İktisadın Liberal İlkelerinin Yeni Bir İfadesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Haytaoğlu, M. (2017). Karşılaştırmalı Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi, (Tez No. 462178) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Herrnson, P. S., Niemi, R. G., Hanmer, M. J., Bederson, B. B., Conrad, F. G., & Traugott, M. W. (2008). The Current State of Electronic Voting In The United States. In *Digital Government* 157-180 https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-0-387-71611-4_9

Heywood, A. (2014). *Siyaset*, (Bölüm çev. Bekir Berat Özipek), Adres Yay. Ankara (14. basım).

History, Art & Arcives, Electronic Voting, 31 Temmuz 2022 tarihinde, <https://history.house.gov/Exhibitions-and-Publications/Electronic-Technology/Electronic-Voting/> erişildi.

İçli, G. (2001). Eğitim, İstihdam ve Teknoloji. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(9), 65-71. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/issue/11134/133164>

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948). 20 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannemes/> erişildi.

- Kapsa, I. (2019). Electronic Forms of Political Participation In Great Britain-Intentions and Experiences. *Przeegląd Politologiczny*, (3), 27-39. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=798288>
- Karaçor, S. (2009). Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi : Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 121-131. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/101799/>
- Karakaşlı, M. (2010). *Seçim Yargısı*, (Tez No. 279003), [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Karkın, N. (2012). E-Katılım Kavramı ve Süreci: Kamu Siyasa Oluşum Sürecine Vatandaş Katkısının Olabilirliği. *Sosyoekonomi*, 17 (17)41-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21077/226920>
- Kılınc, Z. A. (2015). Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 12-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/icps/issue/18455/194315>
- Kodaman, B. (2011). Liberal Demokrasinin Zemini. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 1-6. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117887>
- Kulaç, D. (2021). Eşit Oy İlkesi. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1), 211-235. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1631281>
- Kulu, M.M. (2005). Sosyal Bilimlerde Yeni Bir Alan : Sosyal Bilişim Ana Bilim Dalı, *Akademik Bilişim Konferansları, Gaziantep Üniversitesi*, 1-9. <https://ab.org.tr/ab05/tammetin/119.pdf>
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press.
- Maaten, E. (2004). Towards Remote E-Voting: Estonian Case. In *Electronic Voting In Europe-Technology, Law, Politics and Society, Workshop of The ESF TED Programme Together with GI and OCG*. 83-90. <https://cs.emis.de/LNI/Proceedings/Proceedings47/Proceeding.GI.47-9.pdf>
- Maraş, Gökçe (2011), Kamu Yönetimlerinde E-Devlet ve E-Demokrasi İlişkisi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37, 121-144. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/142412/kamu-yonetimlerinde-e-devlet-ve-e-demokrasi-iliskisi>
- Mauchle, F. (2010). E-Voting: An Electronic Ballot Box, 1-9. http://security.hsr.ch/msevotese/seminar-papers/HS09_Verifiable_Mixnets.pdf
- Mert, E. (2018). *Doğrudan Demokrasinin Günümüz Koşullarında Uygulanabilirliği* (Tez No. 492050) [Yüksek Lisans Tezi Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Metin, A. (2012). Türkiye’de E-Devlet Uygulaması ve E-Devletin Bürokrasiye Etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 97-108. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/166939/>
- T.C. Resmi Gazete, 7393, (2022). *Milletvekili Seçimi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, 31 Mart 2022 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/04/20220406-1.htm> erişildi.

- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-To-Peer Electronic Cash System. *Decentralized Business Review*, 1-9. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- Norris, P. (2002). E-Voting as The Magic Ballot? Hks Working Paper, 1-24. <https://www.hks.harvard.edu/publications/e-voting-magic-ballot>
- NVİ, Mernis, 15 Haziran 2022, tarihinde <https://www.nvi.gov.tr/mernis> erişildi.
- Ofori-Dwumfuo, G. O., & Paatey, E. (2011). The Design of an Electronic Voting System. *Research Journal of Information Technology*, 3(2), 91-98. <https://www.academia.edu/download/52498302/4732768c35ade82e16c3d6589d1cb6a5ce24.pdf>
- Oğuzhan, M. (2019). *Demokrasi Teorisi ve Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Süreci* (Tez No. 566417) [Yüksek Lisans Tezi Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Önal, M. F. (2020). Türkiye'de E-Devlet Mevzuatı, 6 Mayıs 2022 tarihinde <http://www.egovturkey.com/turkiyede-e-devlet-mevzuati-06022020> erişildi.
- Örs, B. (2006). Siyasal Temsil. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (35), 1-22. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TnpBeU1UazU>
- Örselli, E., Bayrakçı, E., ve Karabulut, N. (2018). E-Demokrasiyi E-Katılım Üzerinden Okumak: Kavramsal Bir Analiz. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 108-127. <http://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TXpFMk16UTVPUT09>
- Osgood, R. (2016). The Future of Democracy: Blockchain Voting. *COMP116: Information security*, 1-21. <https://www.cs.tufts.edu/comp/116/archive/fall2016/rosgood.pdf>
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 521-539, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629587>
- Özdemir, A. ve Nişancı Ş. (2019). Türkiye'de ve Dünyada Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 73-96. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyusbed/issue/51578/668805>
- Özgül, B. (2002). *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önersi*, (Tez No. 122671) [Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özkazanç, K. Vd. (2017). Her Yönüyle Seçim Bilişim Sistemi (Seçsis), TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası Raporu, Yayın No: BMO Rapor/2017/1, https://www.bmo.org.tr/wp-content/uploads/2017/04/BMO_RAPOR_v2-01-1.pdf
- Öztürk, İ. Y. (2006). *E-Devlet bağlamında E-Demokrasi: Türkiye'de ve Dünya'da Öne Çıkan Uygulamaları*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Selçuk Üniversitesi
- Palo, G. (2013). Bilginin Toplumsallaşması ve Sosyal Epistemoloji. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 75-84. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisosbd/issue/2808/37723>

- Patil, H. V., Rathi, K. G., & Tribhuwan, M. V. (2018). A Study on Decentralized E-Voting System Using Blockchain Technology. *Int. Res. J. Eng. Technol*, 5(11), 48-53. <https://www.academia.edu/download/57934860/IRJET-V5I1109.pdf>
- Porras, A. J. (1990). Claus Offe and the Late Democratic State Theory, 26 Ocak 2022 tarihinde https://www.infoamerica.org/documentos_pdf/offe01.pdf erişildi.
- Prosser, A., & Krimmer, R. (2004). The Dimensions of Electronic Voting. *Electronic Votingin Europe Technology, Law, Politics and Society*, 21-28. <https://twoday.net/static/evoting/files/E-Voting-in-Europe-Proceedings.pdf#page=20>
- Risnanto, S., Abd Rahim, Y. B., & Herman, N. S. (2020). Success Implementation of E-Voting Technology in Various Countries: A Review. *Foitic*, 150-155. <https://eproceeding.itenas.ac.id/index.php/foitic/article/view/73>
- Rukancı, F. ve Anameriç H. (2004), Bilgi Toplumu ve Toplumun Bilgilenmesine Kütüphanelerin Rolü, *Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, 1-11. <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/nurcan.coskun/129570/5.%20HAFTA.pdf>
- Sabancılar E., S. (2019). Demokrasinin İki Farklı Yorumu: Liberal ve Sosyal Demokrasinin Kuramsal Temelleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(9). 396-406. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/42912/508052>
- Sæbø, Ø., Rose, J., & Flak, L. S. (2008). The Shape of Eparticipation: Characterizing an Emerging Research Area. *Government Information Quarterly*, 25(3), 400-428. <http://www.e-cariera-admin.ro/sites/default/files/files/S%C3%A6b%C3%B8,%20Rose,%20Flak%202008.pdf>
- Sansarcı, İ. (2013). *Elektronik devlet ve E-demokrasi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Sartori, G. & Karamustafaoğlu, T. (2011). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş. *Liberal Düşünce Dergisi*, (62), 39-48. <https://dergipark.org.tr/en/pub/liberal/issue/48171/609534>
- Sawyer S. ve Rosenbaum H. (2000). Social Informatics in the Information Sciences: *Current Activities and Emerging Directions*. 1-2. <https://ischool.syr.edu/wp-content/uploads/2020/06/infoming20science20social20informatics20rosenbaum2000.pdf>
- Selvi, Ö.(2012). Bilgi Toplumu, Bilgi Yönetimi Ve Halkla İlişkiler, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik*, (3) 191-214. <https://dergipark.org.tr/en/pub/e-gifder/issue/7472/98398>
- Sezen, S. (1994). *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları. (1. basım)
- Soysal, T. (2002). Demokrasi İdesi Üzerine Bir Retorik. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 331-341. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/219231>
- Storer, T., & Duncan, I. (2005, October). Electronic Voting In The UK: Current Trends In Deployment, Requirements and Technologies. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.60.9342&rep=rep1&type=pdf>

Subay, Ö. Ö. (2016). *Türkiye'de 2014 Yerel Seçimlerinde E-Demokrasi Uygulamaları*, (Tez No. 419207), [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Swiss Post, (2022) What is E-voting?, 2 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.evoting.ch/en> erişildi.

Şat, N. (2020). Kavram Olarak E-Devlet, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (8) 102. <https://scholar.archive.org/work/kqfj3mhn5nen3ezki5rg2tenme/access/wayback/http://www.asosjournal.com/files/asosjournalmakaleler/c2ce7319-a6cd-4d05-aac2-f03b46b646b1.pdf>

Şenşekerci, E., ve Bilgin, A. (2008). Eleştirel Düşünme ve Öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14), 15-43. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/handle/11452/13751>

TDK, (2022). Seçim, 5 Mayıs 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> erişildi.

TDK, (2022). Müzakere, 27 Ocak 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> erişildi.

Terzi, A. (2013). Dar Bölge Seçim Sistemi, 20 Mayıs 2022 tarihinde https://www.academia.edu/35519795/Dar_B%C3%B6lge_Se%C3%A7im_Sistemi erişildi.

Teziç, E. (2019). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları. (23. basım)

Thurnerr, W.(2020) Vote Électronique, 1 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.bk.admin.ch/bk/de/home/politische-rechte/e-voting.html> erişildi.

Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasığı* (Çev. Selim Yeniçeri). Koridor Yayıncılık, İstanbul.

Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1113-1132. https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_42.pdf

Turan, H. (2021). Dijitalleşmenin Kamuda İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri : Covid-19 Süreci Üzerinden Bir Değerlendirme, *Yönetim-Strateji-Organizasyon : Teoride ve Uygulamada* (ed. Şahin Karabulut), Gazi Kitapevi. 213-235.

Türe, İ. (2005). Çağdaş Demokrasinin Temel Koşulu : Siyasal Temsil. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 68-100. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yead/issue/21828/234630>

Türk, H. S. (1996). Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanunu Önerisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629596>

Türk, H. S. (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih. *Anayasa Yargısı*, 22(1), 75-113. https://www.anayasa.gov.tr/Files/Pdf/Anayasa_Yargisi/Anyarg23/Turk.Pdf

Uyap, Adalet Bakanlığı, 16 Haziran 2022 tarihinde <https://www.uyap.gov.tr/Genel-Bilgi> erişildi.

Varlık, Ü. ve Ören, B. (2003). Demokrasi ve Temsil. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 172-185. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TXpNeU5UVT0=/demokrasi-ve-temsil>

- Vassil, K., Solvak, M., Vinkel, P., Trechsel, A. H., & Alvarez, R. M. (2016). The Diffusion of İnternet Voting. Usage Patterns of İnternet Voting İn Estonia Between 2005 And 2015. *Government Information Quarterly*, 33(3), 453-459. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X1630096X>
- Walker, I. (1991). Democratic Socialism in Comparative Perspective. *Comparative Politics*, 23(4), 439-458. <https://www.jstor.org/stable/422259>
- Wolchok, S., Wustrow, E., Halderman, J. A., Prasad, H. K., Kankipati, A., Sakhamuri, S. K., ... & Gonggrijp, R. (2010, October). Security Analysis of India's Electronic Voting Machines. In *Proceedings of The 17th ACM Conference On Computer and Communications Security* 1-14. <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/1866307.1866309>
- Yaman, F. T. (2017). Katılımcı demokrasi: Kapsam ve unsurlar. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 136-160. <https://dSPACE.trakya.edu.tr/xmlui/handle/trakya/6616>
- Yavaşgel, E. (2015). Demokratik Toplumlarda Seçim ve Temsil, 1 Ocak 2022 tarihinde https://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2008/09/secimvete_msildose_mineyavasgelmakalesi.doc erişildi.
- Yavuz, B. (2009). Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 283-302. https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_12.pdf
- Yayla, A. (2015). Siyaset Bilimi. *Adres Yayınları, Ankara*.
- Yıldız, A. (2018). Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(3), 113-153. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TXpJME16UTBOQT09>
- Yılmaz, H. (2004). Seçim Sistemleri ve Türkiye, (Tez No. 147084), [Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.]
- Yılmaz, İ. (2022). İttifak Sisteminin ve Milletvekili Sayısının Artmasının Temsilde Adalete Etkisi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (50), 159-180.
- Yiğitbaş, E. (2009). Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerine Etkileri ve Türkiye Değerlendirmesi, (Tez No. 261364), [Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi]
- Yozgat, F. ve Zabun, S. (2009). Seçim Sistemleri ve Uygulamaları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 73-91. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRBd056azJOZz09>
- YSK Portal, Faaliyet Raporları, 16 Haziran 2022 tarihinde <https://www.ysk.gov.tr/> erişildi.
- Yüksel Özcan, S. (2017). *Seçme Seçilme Hakkı ve İnsan Hakları*, (Tez No. 470219), [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Zengin, M. A. (2019). Katılımcı Demokrasinin Vasıtaları ve Bu Vasıtalardan Referandumun Çevre Hakkına Olan Etkileri. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2), 24-54. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TkRFEE5ESTVPUT09>

Zorlu, S. E. (2016). 5678 Sayılı Kanunla Gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanı'nın Seçimi ve Demokratik Seçimin Genel İlkeleri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(1), 37-68.
<https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TWpFMU9ESXINZz09>

